

Monument revue

ročník 2

číslo 1

Časopis Pamiatkového úradu SR na prezentáciu
vedeckého poznávania kultúrneho dedičstva

2013



Roquebrune 927



Obsah

Editorial /1

Veda a výskum

Peter Buday: Obnova „Pribinovho kostola“ na Nitrianskom hrade v rokoch 1931 až 1933 /2

Tomáš Janura: Kaštieľ rodu Serényi v Záblatí /8

Daniel Hupko, Ivana Janáčková: Na margo Alpárovho projektu výstavby Smolenického zámku /13

Tomáš Kowalski: Výstava Pavol z Levoče, jeho dielo a škola (1967) /16

Monumentológia

Július Barczy: Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905 – 1973) /20

Zuzana Šidlíková: Alžbeta Güntherová-Mayerová – krátka etapa výtvarnícky /26

Július Barczy: Alžbeta Güntherová-Mayerová – roky „vyhnanstva“ 1952 – 1955 /28

Alžbeta Güntherová-Mayerová: Zhodnotenie vlastných prednášok z dejín umenia /34

Mária Poláková: Kultúrne dedičstvo v kultúrnej spoločnosti /35

Osobnosti

Martina Orosová, Eva Ševčíková: Laureáti Ceny Alžbety Güntherovej-Mayerovej za celoživotné dielo a mimoriadny prínos v oblasti ochrany pamiatkového fondu Slovenskej republiky 2013 /37

Peter Škulavík: PhDr. Jozef Jablonický, DrSc. /40

Lubomír Mrňa: Ing. arch. JUDr. Karol Chudomelka /41

Správy

Barbora Kosová: Konferencia ALMA – Znalost a praxe ve výtvarném umění – cesta od poznání materiálů k technologickému uplatnění /42

Michaela Kalinová: Pamiatky 2013 ako súčasť Medzinárodného veľtrhu CONECO/RACIOENERGIA /44

Jana Onufráková: Konferencia LAND-URBIA 2013 – Plánovaním k rozvoju identity územia /45

Mariana Antalová: Účasť Chemicko-technologického oddelenia na vedeckej konferencii CSTI 2013 /46

Anna Tuhárska: Konferencia FIRECO 2013. Protipožiarna bezpečnosť kultúrnych pamiatok. /47

Martina Orosová: Výstava Tieň minulosti otvorená /49

Lubica Filová: Dějiny staveb – Nečtiny 2013 /50

Počítačová podpora v archeológii /52

Knižnica

Tomáš Kowalski, Dagmara Baroková: Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – Okres Martin /53

Martina Orosová: Dejiny Bratislavy 1 /57

Erika Javošová: Dušan Samuel Jurkovič – Projekty, rekonstrukce a stavby (nejen) na Náchodsku /58

Štefan Oriško: Ročenka pamiatkových výskumov 2010 /59

Eva Šabíková: Kuffnerovský hospodársky komplex /60

Príloha

Bibliografia Magdalény Brázdilovej (Johanidesovej) 1974 – 2012 /61



Na obálke:

s. 1 – Alžbeta Güntherová-Mayerová: Roquebrune, akvarel, 1927. Zdroj: AVU SNG.
s. 4 – Výtvarné práce a reklamné návrhy Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Zdroj: AVU SNG.

Vyobrazenia z Archívu výtvarného umenia SNG sú majetkom SNG.

Editorial

Tak sme opäť tu, milí čitatelia,

s novým, sviežim číslom Monument revue. Je plné malých i veľkých príbehov – pamiatok, udalostí, no najmä ľudí. Naši skvelí autori odhaľujú zákruty ľudských osudov, aké si dnes ani nevieme predstaviť, krutosť a nezmyselnosť doby, nielen storočí dávno minulých, ale najmä toho predchádzajúceho. Dejiny stavieb sú vždy nerozlučne späté s ich stavebníkmi, tvorcami, obyvateľmi, vlastníkmi. Ich poznanie nie je vždy prvoradým úmyslom pamiatkarov, preto nás teší, že práve vďaka archívnym výskumom si môžete prečítať o boji Barbory Rakovskej o kaštieľ v Záblatí, o invenčnosti grófa Jozefa Pálfiho pri pretváraní smolenického hradu na romantický zámok, o metodickom postupe pri prvej modernej obnove nitrianskej katedrály, či o peripetiách levočskej výstavy diel Majstra Pavla.

Hlavnou postavou tohto čísla je však výnimočná žena, bratislavská historička umenia Alžbeta Güntherová-Mayerová, ktorej 40. výročie úmrtia si tento rok pripomíname, a ktorej sme venovali kapitolu Monumentológia. Je inšpiratívnou osobnosťou nielen pre svoje fundamentálne dielo, ale aj pre svoj ľudský a občiansky postoj v turbulentných obdobiach našich dejín. V mnohých témach, ktoré spracovala, bola priekopníčkou a novátorkou, v kolektívoch, v ktorých sa ocitla, bola prirodzenou autoritou, zachovávajúc si a priznávajúc svoju ženskú citlivosť. Tragické rany, ktorými totalitný režim nenapraviteľne zasiahol do jej života, jej zobrali úsmev z pier, boj s hlúposťou a podlou závišťou ju pripravil o množstvo energie a strpčil jej profesionálnu kariéru. Rehabilitácia jej i jej manžela Erika Günthera prišla potichu a bez reklamy a dnes o nej málokto vie (aj my za túto informáciu ďakujeme profesorovi Jozefovi Novákovi). O to silnejšie cítime, že odkaz Alžbety Güntherovej-Mayerovej je hodný nasledovania a narážame naň v každom momente vedeckej práce. Nie sú to len stále platné odborné závery svedčiace o talente a erudovanosti, ale najmä prosté poslanstvo poctivej práce prinášajúcej radosť a naplnenie za každých okolností. Osobnosť a dielo Alžbety Güntherovej-Mayerovej je najlepším príkladom pre všetky historické disciplíny, ktoré spoluvytvárajú náš časopis, že ich skutočným zmyslom je odhaľovať pravdu a poznanie, poľudšovať holé fakty, čísla a roky, nezabúdať, ale pochopiť, varovať a vyzývať k zodpovednosti. Tešíme sa, že sa v tomto duchu nesú aj ďalšie články a kapitoly Monument revue.

Verím, milí čitatelia, že nasledujúce stránky vám prinesú nielen užitočné informácie, ale budú pre vás motiváciou ako nezlyhávať v často márnom boji so spoločnosťou, systémom, pomermi, ľuďmi, a nachádzať silu najmä vo vlastnom vnútri.

Je to o Vás, drahí priatelia!

Martina Orosová

MONUMENT REVUE

Časopis na propagáciu vedeckého poznávania pamiatkového fondu Slovenska
Ročník 2, číslo 1, 2013

Vydáva: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava
tel. 02/20464111

e-mail: archiv@pamiatky.gov.sk
Elektronická verzia: www.pamiatky.sk

Hlavná redaktorka: PhDr. Viera Plávková

Redakčná rada:
PhDr. Henrieta Žažová, PhD.
Mgr. Martina Orosová
Mgr. Bronislava Porubská

Jazyková redaktorka: Mgr. Mária Riháková

Grafická úprava: Mgr. Bronislava Porubská

Recenzenti:
doc. PhDr. Ingrid Ciulisová, CSc.
Mgr. Bibiana Pomfyová, PhD.
Mgr. Eva Ševčíková
PhDr. Zuzana Zvarová

Tlač: Devin printing house, s. r. o., Bratislava

Vychádza dvakrát ročne.

Náklad 500 ks.

NEPREDAJNÉ.

© Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Autorské práva vyhradené.

Akékoľvek rozmnožovanie textu, fotografií, kresieb, vrátane údajov v elektronickej podobe len s predchádzajúcim písomným súhlasom vydavateľa.

Evidenčné číslo MK SR: EV 4650/12

ISSN 1338-807X

Zoznam autorov:

Ing. Mariana Antalová, PÚ SR Bratislava, mariana.antalova@pamiatky.gov.sk
Mgr. Július Barczy, Aukčná spoločnosť SOGA, barczy@soga.sk
Mgr. Dagmara Baroková, PÚ SR Bratislava, dagmara.barokova@pamiatky.gov.sk
Mgr. Peter Buday, PÚ SR Bratislava, peter.buday@pamiatky.gov.sk
Mgr. Lubica Filová, KPÚ Banská Bystrica, lubica.filova@pamiatky.gov.sk
PhDr. Daniel Hupko, SNM-Múzeum Červený Kameň, daniel.hupko@snm.sk
Mgr. Ivana Janáčková, SNM-Múzeum Červený Kameň, ivana.janackova@snm.sk
Mgr. Tomáš Janura PhD., Historický ústav SAV, histjanu@savba.sk
Mgr. Erika Javošová, PhD. Slovenský národný archív, erika.javosova@sna.vs.sk
Mgr. Michaela Kalinová, PÚ SR Bratislava, michaela.kalinova@pamiatky.gov.sk
Mgr. Barbora Kosová, PÚ SR Bratislava, barbora.kosova@pamiatky.gov.sk
Mgr. Tomáš Kowalski, PÚ SR Bratislava, tomas.kowalski@pamiatky.gov.sk
Ing. arch. Ľubomír Mrňa, CSc., Piešťany
Ing. arch. Jana Onufráková, KPÚ Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk
PhDr. Štefan Oriško, CSc., FF UK, Katedra dejín výtvarného umenia, orisko@chello.sk
Mgr. Martina Orosová, PÚ SR Bratislava, martina.orosova@pamiatky.gov.sk
PhDr. Mária Poláková, Prešov
Ing. arch. Eva Šabíková, KPÚ Trnava, eva.sabikova@pamiatky.gov.sk
Mgr. Eva Ševčíková, PÚ SR Bratislava, eva.sevcikova@pamiatky.gov.sk
Mgr. art. Zuzana Šídlíková, PhD., Vysoká škola výtvarných umení, sidlikova@vsvu.sk
Mgr. Peter Škulavík, PÚ SR Bratislava, peter.skulavik@pamiatky.gov.sk
Mgr. Anna Tuhárska, PÚ SR Bratislava, anna.tuharska@pamiatky.gov.sk

Obnova „Pribinovho kostola“ na Nitrianskom hrade v rokoch 1931 až 1933

PETER BUDAY

Popri výročí príchodu solúnskej misie na Veľkú Moravu si v tomto roku pripomínáme aj iné jubileum spojené s Nitrou. Pred osemdesiatimi rokmi sa mesto stalo dejiskom Pribinových slávností uskutočnených na pamiatku 1100. výročia posvätenia prvého kresťanského kostola na domácej pôde. Symbolom osláv sa stal pri tejto príležitosti obnovený domnelý Pribinov kostol na hrade. Súčasný výskum a reštaurovanie Katedrály sv. Emeráma, ako aj s nimi súvisiace otázky aktualizujú potrebu spoznania udalostí nie tak dávnej minulosti a problémov, ktoré rezonujú i dnes.

Nevyhnutnou súčasťou pamiatkových výskumov sakrálnych architektúr je vyhodnocovanie dokumentov z cirkevných archívov. Bádanie na tomto poli sa opiera najmä o zápisnice kanonických vizitácií, ktoré sú neraz jedinými historickými stopami zaznamenávajúcimi vývoj pamiatky. Nemožno, samozrejme, opomenúť ani skutočnosť, že ich široký obsahový záber pomáha ukotviť skúmaný objekt i v kultúrno-dejinnom kontexte regiónu. Popri týchto, nesporne ťažiskových zdrojoch, ponúkajú diecézne, farské a reholné archívy rad nemenej závažných podkladov, ktorých potenciál nebol doposiaľ zo strany pamiatkarov dostatočne reflektovaný. Výskum v tomto smere ešte zďaleka nie je samozrejmosťou, čo vyplýva aj z určitých limitujúcich faktorov ako sú prístupnosť, zachovalosť a miera spracovania archívnych dokumentov. Napriek týmto obmedzeniam je „otváranie“ zbierok cirkevných písomností dôležitým krokom nielen pre spoznávanie dejín pamiatok, ale aj kapitol z dejín (domácej) ochrany pamiatok, o čom sme sa presvedčili počas bádania v Archíve Nitrianskeho biskupstva. Historický výskum dopĺňajúci architektonicko-historický¹ sa sústredil na dve základné otázky spojené s neskororománskou kaplnkou vo východnom závere dolného kostola Katedrály sv. Emeráma v Nitre. Okrem otázky funkcie bolo nutné obrátiť pozornosť aj na problém obnovy spomínaného priestoru začiatkom 30. rokov 20. storočia. I keď odborná spisba charakterizuje toto podujatie ako prelomové, jeho pozadiu a samotnej realizácii venovala doposiaľ minimálny priestor.² Zjavným dôvodom tohto stavu je absencia súvisiacich dokumentov vo fonde predchodcov Pamiatkového úradu v rokoch 1918 – 1951. Materiál zahŕňajúci okrem iného početnú korešpondenciu medzi Štátnym referátom na ochranu pamiatok (Štátny referát) a Prípravným výborom Pribinových slávností (PVPS) vo veci renovácie „Pribinovho kostolíka“ tvorí obsah niekoľkých kartónov uchovávaných v nitrianskom Diecéznom archíve. Skôr, než sa dotkneme priebehu samotnej obnovy, je potrebné v krátkosti priblížiť možnosti bádania v dokumentoch biskupského archívu.

Písomnosti vzťahujúce sa k dejinám Nitrianskej diecézy sú dnes sústredené na troch miestach. Archívne dokumenty



Pohľad na kaplnku z východu (1931). Foto: Archív PÚ SR.

Správy biskupských majetkov sa nachádzajú v Štátnom archíve v Ivanke pri Nitre.³ V 70. rokoch 20. storočia boli na mikrofilmy nasnímané materiály kapitulskeho archívu, pozostávajúce prevažne z úradných a hospodárskych kníh. Z tohto rozsiahleho súboru majú pre výskum (nielen) sakrálnych pamiatok prvoradý význam inventáre, súpisy a prirodzene kanonické vizitácie, resp. ich prípravné akty. Uvedené zdroje sú dostupné vo filmotéke Slovenského národného archívu.⁴ V spojitosti s kapitulským archívom nemožno vynechať zmienku o jednom zo základných diel pre skúmanie dejín Nitre. Testamenty nitrianskych kanonikov publikované Jozefom Vágnerom⁵ ponúkajú okrem iných cenných údajov aj informácie o konkrétnych stavebných aktivitách, daroch v podobe liturgických predmetov a textílií a tiež správy o situovaní, vzhľade a zariadení kanónií. Archív umiestnený v sídle biskupského úradu v Nitre slúži predovšetkým bádaniu vo fondoch farnosti Nitrianskej diecézy (*Parochiae Dioecesis Nitriensis*) a seminára sv. Ladislava. Ide hlavne o zdroje z 19. a 20. storočia. Z množstva zbierok dôležitých pre bádanie treba taktiež uviesť Diecéznu knižnicu sídliaču v budove nitrianskeho Veľkého seminára. V bibliotéke, v ktorej prirodzene dominuje teologická literatúra, nachádzame aj početné diela o sakrálnom umení. Poznanie jednej z najznámejších pamiatok Horného mesta, tzv. Kluchovho domu, by v budúcnosti malo obohatiť spracovanie knihy príjmov a výdavkov tohto objektu.⁶ Ďalším z množstva hodnotných prameňov z knižnice je menoslov biskupov od kanonika Jána Ladislavidesa, špecifikujúci dary jednotlivých veľkňazov pre katedrálu a ich tunajšiu stavebnú činnosť.⁷

Počas archívneho výskumu „Pribinovho kostola“ nám boli k dispozícii úradné písomnosti rôzneho charakteru.⁸ Kartóny však okrem zložiek zbežne vytriedeného materiálu z prvej polovice 30. rokov 20. storočia obsahujú aj dokumenty z čias pred rokom 1918, medzi nimi i korešpondenciu biskupstva s budapeštianskou Uhorskou pamiatkovou komisiou ohľadom zdokumentovania chrámového pokladu Lászlóm Éberom.⁹ Druhá polovica 20. storočia je tu zastúpená plánmi.¹⁰ Ďalšia časť dokumentov súvisí s fungovaním chóru hradnej katedrály.

Otázka prítomnosti prvého kresťanského kostola na našom území v hmote existujúceho sakrálneho objektu na Nitrianskom hrade je i v súčasnosti zdrojom mnohých polemík. Rozšírenie tejto myšlienky sa viaže k literárnej činnosti biskupa Jozefa Wuruma, ktorý prvýkrát opísal a historicky „vyhodnotil“ priestor skúmanej kaplnky.¹¹ Wurumovo dielo ako základný kameň historiografickej spisby o diecéze¹² sa stalo východiskom aj pre publikáciu Juraja Hodála, rozvíjajúceho problematiku Pribinovho kostola na veľmi rôznorodej pramennej báze.¹³ Pozornosti doteraz unikal záver Hodálovej práce, načrtávajúci ideálny „ranokresťanský“ vzhľad kaplnky.¹⁴ Danú predstavu si osvojilo aj biskupstvo, ktoré jej uskutočnením poverilo Michala Milana Harminca. K tejto, doteraz neznámej epizóde obnovy z roku 1933, sa vrátíme na inom mieste tohto textu.

Objekt izolovaný od ostatného priestoru katedrály sa od 16. storočia vyskytuje v písomnostiach pod označením veľká sakristia (*sacrista major*).¹⁵ Bol v nej umiestnený archív hodnoverného miesta, po roku 1622 presunutý do novovybudovanej veže kostola. Od druhej polovice 17. storočia po rok 1930 sa v sakristii nachádzala klenotnica. Zriadenie samostatnej, dobre chránenej miestnosti pre archív bolo pravdepodobne dôsledkom devastácie biskupského hradu magistrom Šimonom z rodu Kačičovcov v roku 1318. Obliehaniu totiž spolu s *Kostolom sv. Svorada* podľahla aj komora, kde boli uchovávané nielen listiny, ale i relikvie, knihy, cirkevné ornáty a liturgický riad.¹⁶ K oddeleniu torza románskej architektúry od dolného kostola došlo až niekoľko desaťročí po spomínanom pustošení. Stalo sa tak zrejme okolo roku 1400, pričom datovanie tejto zmeny možno uviesť do súvisu s časovým a štýlovým zaradením fresiek na východnej strane deliacej steny medzi dolnou loďou a kaplnkou.

I keď starobylosť veľkej sakristie si uvedomoval už Wurumov predchodca Ján Gustíni,¹⁷ ani veľkorysé barokové úpravy katedrály na nej nezanechali hlbšiu stopu. Priestor strácal svoj význam a po roku 1918, keď bola väčšia časť katedrálneho pokladu evakuovaná do Ostrihomu, fungoval len ako sklad nepotrebných predmetov a niekoľkých relikviárov. Rast záujmu o archaicky pôsobiacu stavbu bol podnietený blížiacim sa jubileom posvätenia Pribinovho kostola. Začal sa tak rodiť mýtus o národnej svätyni symbolicky legitimujúcej požiadavky slovenských autonomistov. Napätie živé rozpormi medzi pražskou vládou a autonomistickým hnutím a vo významnej miere i hospodárskou krízou citelne vplývalo aj na proces obnovy kaplnky. Aby myšlienka založená na hodnoverne znejúcich historických „reáliách“ s konečnou platnosťou nadobudla i hmatateľnú podobu, PVPS požiadal Ministerstvo školstva a národnej osvety o realizovanie výskumu na Nitrianskom hrade. Postoj odborníkov Státnieho archeologického ústavu a Štátneho referátu k danej úlohe bol však o poznanie zdržanlivejší: ich ciele spočívali v preskúmaní románskeho kostola *jež lidová tradice zřejmě uměle udržovaná, považovala za zbytky původního chrámu Pribino-*



Realizácia betónového krytu nad pohrebiskom a rampy na východné nádvorie (pravdepodobne záver roku 1931). Foto: Archív PÚ SR.



Styk severného múru lode a svätyně kaplnky pred odkrytím severného ostenia triumpfálneho oblúka (1931). Foto: Archív PÚ SR..

va, v zistení, či aspoň určení jeho polohy a overení stôp po slovanskom osídlení hradného vrchu.¹⁸

Z pohľadu objednávateľa bol terénny výskum ukončený v júni 1931 istotne sklamaním. Ukázalo sa, že existujúca stavba (t. j. kaplnka) je oproti predpokladom dielom oveľa mlad-



Severná a západná stena lode po pamiatkovej obnove (1933). Foto: Archív PÚ SR.

šej doby. Ani výkopy na iných miestach areálu nepriniesli želané dôkazy o pribinovskej či veľkomoravskej minulosti. Závety bádania boli prezentované v rámci komisionálnej obhliadky konanej 21. augusta 1931 za účasti Zdeňka Wirtha, Jana Hofmana a Václava Mencla. Práve na tomto stretnutí boli sformulované rámcové body metodiky renovácie kaplnky, ktoré ďalej rozvinul návrh manželov Menclovcov z konca októbra 1931. Išlo predovšetkým o otázky prezentovania kamenného, kvádrového muriva a kameňosochárskych detailov, riešenia vstupu do kaplnky či možnosti ukázania starších úrovní podláh v interiéri. Hovorilo sa tiež o architektonickej úprave pohrebiska pred južnou a východnou fasádou románskeho objektu.¹⁹

Detailný projekt objednaný PVPS 12. októbra 1931 bol finalizovaný za prekvapujúco krátky čas.²⁰ Dôslednosť, akou sa elaborát vyrovnáva s jednotlivými úlohami, je svedectvom predchádzajúcej systematickej práce. I keď samozrejme nie je možné jednoznačne stanoviť autorské podiely, na základe určitých indícií sa domnievame, že kým V. Mencl sa prednostne sústredil na stavebnú a konštrukčnú stránku obnovy, Dobroslava Menclová stála za návrhom vnútorného vybavenia.²¹ Projekt bol koncipovaný v dvoch rovinách, berúc zreteľ na finančné možnosti stavebníka. Prvá kládla dôraz na konzervátorské a stavebné zásahy s cieľom sfunkčniť a sprístupniť pamiatku. Dekoratívne, výtvarné a umeleckoremeselné detaily boli poňaté ako pridaná hodnota a vstup súčasnosti do historického interiéru. Ten však mal aj v prípade ich absencie pôsobiť jednotne, dokončene a najmä čitateľne. Návrh operoval s kontrastom štruktúr, fragmentárnosťou a náznakovosťou ako svojbytnými výtvarnými kvalitami. Pre lepšie pochopenie zachovaného výrazu „Pribinovej kaplnky“ a miery neskorších

korekcií v návrhu obnovy je potrebné, aby sme sa bližšie oboznámili s obsahom technickej správy.

Návrh vylúčil zmeny v architektúre či vnútornom členení objektu. Nerátal ani s novými vstupmi. Jedinou úpravou, týkajúcou sa vonkajšieho výrazu stavby, bolo zvýšenie východného štítu a strechy lode za účelom dôraznejšieho odlíšenia hmôt lode a svätyne. Kvádrové murivo a kamenné profilované články mali ostať v exteriéri ako i v interiéri neomietnuté a bez dopĺňania. Pripúšťalo sa len vtedy, ak bolo odôvodnené konštrukčne alebo potrebou optického scelenia. Mladšie murivá mala prekryť omietka v tóne kvádrov. V kontakte omietnutých plôch a kameňa mal vzniknúť mäkký prechod. Tehlové steny v interiéri boli omietnuté základnou, vápenou omietkou, nesúcou vrstvu štrkovej, svetlej krémovožltej omietky. Neskorogotická kružba v strednom okne apsidy bola ponechaná vo forme torza. Do kruhových okien boli určené kovové mreže s lúčovitým členením, do okna lode pravouhlý rám. Stará mreža v gotickom okne apsidy ostala zachovaná. Do okien apsidy mali byť aplikované tabule bieleho opalizujúceho skla, kým v okne lode sa mohla uplatniť vitráž. Rozdiel medzi niveletami dolného kostola a lode kaplnky malo vyrovnávať murované schodisko, privádzajúce návštevníka do osi svätyne. Jeho v celej výške omietnutý a obielený parapet mal byť obložený dreveným, intarzovaným obkladom, betónové stupne tvrdým drevom a podesta parketami. Na podlahu lode a svätyne architekti navrhovali použiť červené tehly. Pod kreslami kanonikov v severnom a južnom segmente apsidy mal byť položený travertín. Staršie vrstvy podláh, stupne pred apsidou a základy ostenia triumfálneho oblúka sa mali prezentovať prostredníctvom dvoch murovaných šácht medzi loďou a svätyňou. Autori neodporúčali rekonštruovanie sedílií v južnej stene lode, ich miesta ale mohli naznačiť kontúry v omietke. Ostatné výklenky mohli byť preštukované, ich náter však musel korešpondovať s výmalbou interiéru. Na západnú stenu lode bola navrhnutá jednoduchá rímsa z travertínu. Nová výplň portálu do kaplnky mala byť drevená so štvorcovým zaskleným otvorom s mriežkou. Miestnosť archívu (zamýšľaného lapidária) na severe sprístupnili novým vchodom vytvoreným v južnej stene presbytéria horného kostola. Zábradlie arkiera pred portálom zhotovené z lešteného dreva malo znázorňovať intarzované erby slovenskej krajiny, nitrianskej župy a mesta, biskupský znak a pečať kapituly, prípadne erby krajín tvoriacich niekdajšie územie Veľkej Moravy. Latinský nápis nad erbom župy v strednom poli zábradlia mal vypovedať o historickej funkcii priestoru. Kým strop archívu mohla pokrývať maľba realizovaná akademickým maliarom, v samotnej lodi a svätyni sa figurálna či dekoratívna výmalba nepripúšťala.

Druhá časť projektu obnovy bola venovaná prvkom zariadenia kaplnky. V osi apsidy mal stáť oltár s murovanou menzou na betónových stupňoch obložených travertínom. Vlastné oltárne tabernákulum bolo poňaté ako symetrická zostava dvoch pravouhlých dosiek, medzi ktorými bol umiestnený vertikálny kváder nesúci kríž z postriebrených ocelových plátov. Cez plné dvierka svätostánku mala byť položená postriebrená diagonálna mreža. Figurálnu výzdobu oltára mali tvoriť bronzové reliéfy zobrazujúce sv. Svorada a Beňadika upevnené na bočných doskách tabernákula. Ďalších šesť reliéfov tematicky viazaných na šírenie kresťanstva na Veľkej Morave, resp. na dejiny nitrianskej katedrály bolo určených na čelnú stenu menzy. Tzv. torzo s donátorom sa malo symbolicky vrátiť na miesto, kde bolo odkryté v roku

1931, teda na severné ostenie triumfálneho oblúka. Kreslá kanonikov pred severným a južným úsekom steny apsidy, vyrobené z ušľachtitého dreva červeného tónu, mala zdobiť séria intarzií so scénami zo života vybraných „československých svätcov“. Svätyňu mal osvetľovať luster v podobe valca s trojicou kruhových otvorov zasklenených matným a opalizujúcim sklom. Večnú lampu z rubínového skla mali dopĺňať tri strieborné kruhy vyložené opálmi z Prešova.

Nedeliteľnou súčasťou návrhu obnovy bol koncept ochrany a prezentácie archeologického náleziska a východného nádvorja.²² Pohrebisko mala chrániť železobetónová doska v úrovni románskeho terénu siahajúca od východného múru sakristie po prvý oporný pilier apsidy. Platňu niesli trámy položené na dvoch prievlakoch spočívajúcich na štvorhranných stĺpoch. Južnú a juhovýchodnú stenu takto vytvoreného krytu perforovali kovové okná. Povrchy betónových konštrukcií mali byť kamenársky opracované. Na úsekoch tehlového múru medzi oknami mala byť nanesená štruktúrovaná omietka vo farbe omietky na betóne. Prístup k pohrebisku mali zaistiť rampa a zapustený chodník s dvojicou žulových vyrovnávajúcich schodísk. Ďalšia rampa, ohraničená zábradlím z kovových trubiek kotvených do žulových kvádrov, smerovala na východné nádvorie. Odkrytie pohrebiska v rokoch 1930 – 1931 mala pripomínať bronzová tabuľa pripevnená na začiatku chodníka. S prácami na betónovej konštrukcii sa začalo v októbri 1931, bez zabezpečenia dočasnej ochrany lokality a nálezov ponechaných *in situ*. Kostrové pozostatky tak ničil dážď i ľudský vandalizmus. Dodajme, že stavebné povolenie na kryt nad náleziskom a ďalšie úpravy v jeho okolí bolo vydané dodatočne, v čase, keď dielo bolo takmer hotové.²³

Hoci prvý náčrt úprav východného nádvorja nerátal so zachovaním budovy nad hradnou studňou, v detailnom návrhu už bola rozpracovaná metodika jej obnovy. Mala získať nový vzhľad konvenujúci „modernistickému“ názoru obnovy. Staticky narušené západné a južné múry sa mali rozobrať a nanovo postaviť vo väčšom odstupe od románskej svätyne. Fasády s kovovými oknami ostali bez plastického členenia, pokryté svetlosivou škrabanou omietkou. Valbovú strechu mal niesť krov z pôvodných článkov. Mechanizmus čerpadla mal ostať bezpodmienečne zachovaný. Realizácii tejto predstavy zabránilo asanovanie objektu bez predošlého vyjadrenia Štátneho referátu koncom októbra 1931.²⁴ Krátko predtým referát žiadal, aby sutina z výkopov okolo apsidy bola zvezená do hradnej priekopy. Hospodárske stavby stojace v nej odporúčal odstrániť. Biskupstvo sa k týmto požiadavkám postavilo odmietavo. Riaditeľ hospodárskej správy diecézy dr. Cvinček odôvodnil tento postoj nedostatkom financií. O to sa však *páni od Pamiatkového úradu*, ktorí *všeličo chcú navrhovať a rozkazovať ... nestarajú*.²⁵

Rozpočet obnovy vo výške takmer 240 tisíc korún vypracoval nitriansky staviteľ Jozef Dolejš.²⁶ Dokument si vyžiadal aj Štátny referát, aby následne stanovil prioritné kroky.²⁷ Práce sa ale rozbíhali s oneskorením. Dobová situácia poznamenaná hospodárskou krízou a meškajúca štátna pomoc vnášali do celého podujatia neistotu. Ani koncom marca 1932 ešte nebolo jasné, v akom rozsahu bude možná obnova pamiatky, ktorá mala byť stredobodom osláv.²⁸ Práce na krove kaplnky začali na jar 1932, postupovali však veľmi pomaly. Klenbu pod otvorenou strechou zatiaľ atakoval dážď. K náprave došlo až po výzve Štátneho referátu adresovanej J. Dolejšovi.²⁹ Na ďalší problém upozornil kanonik Andrej Škrábik: zvýšená strecha lode čiastočne zakryla východný



Priestranstvo južne od kaplnky po úpravách (1933). Foto: Archív PÚ SR.

otvor na vežičke, čo z praktického i estetického hľadiska nebolo najvhodnejšie.³⁰

V druhej polovici roku 1932 nastala v komunikácii medzi Štátnym referátom a PVPS (resp. biskupským úradom) dlhšia pauza. Jej príčiny možno tušiť v rezervovanom postoji organizátorov slávností k požiadavkám pamiatkarov. Vedeniu PVPS boli navyše stále bližšie názory o kontinuite Pribinovo kostola, než závery výskumu dvojice Böhm – Mencl. Azda v tejto fáze vstúpil do priebehu obnovy M. M. Harminc.³¹

Popri koncepcii z októbra 1931 začala vznikať alternatíva ilustrujúca návrat k praxi 19. storočia. Najzásadnejším krokom malo byť otvorenie kaplnky smerom do dolného kostola prebúraním jej východného záveru, čo predpokladalo rozobratie a presun oltára Snímania z kríža. Po zrušení steny mal prísť rad na archív. Severnú stenu lode kaplnky a jej klenbu, ktoré Hodál – pôvodca myšlienky vrátenia priestoru do jeho (fiktívneho) primárneho stavu – navrhoval takisto odstrániť.³² Návrh architekta Harminca známy z grafických podkladov³³ a listov nebol dôsledným premietnutím historikových predstáv, ale skôr kompromisom medzi Hodálovým romantizmom a prístupom Menclovcov. Rátal síce s otvorením západnej steny kaplnky a sprístupnením jej lode širokým schodiskom, rešpektoval však gotickú loď s obnovenými sedíliami na jej severnej strane. Harmincov nákras oltára sa navyše nesie celkom v zmysle konceptu D. Menclovej.³⁴ Dokladom toho, že opísaný variant mal reálnu podporu biskupstva, je Harmincova korešpondencia s PVPS, vybranými stavebnými firmami a umelcami. Architekt koncom decembra roku 1932 oslovil troch renomovaných tvorcov (medzi nimi aj Alfonza Muchu) so žiadosťou o cenové ponuky na výmalbu románskej kaplnky. Z odpovede pražského malia-



Svätyňa s novým oltárom podľa návrhu D. Menclovej a sochárskym dielom J. Pospíšila (1933). Foto: Archív PÚ SR.

ra Josefa Tomáša Blažeka vysvitá, že slovenský architekt si konečnú maliarsku úpravu interiéru predstavoval v duchu „strnulej monumentálnosti byzantsko-románskej“.³⁵

Polemika okolo uskutočnenia Harmincovho (Hodálovho) návrhu vrcholila začiatkom roku 1933. Štátny referát v liste zo 4. januára diplomaticky pripomenul biskupstvu, aby prizývalo jeho zástupcov na rokovania a obhliadky súvisiace s renováciou katedrály.³⁶ V odpovedi biskupský úrad prisľúbil súčinnosť, informoval o realizovaných prácach a zároveň žiadal o stanovisko vo veci zlepšenia prístupu do „starej kaplnky s románskou rotundou“.³⁷ Štátny referát bol prvýkrát konfrontovaný so zámerom otvorenia nových vstupov. Umiernenejší variant počítal s vybúraním ďalšieho vchodu vedľa Selepčeniho oltára, druhý preferoval jeho rozobratie a presun na miesto oltára sv. Jána Nepomuckého v západnom ukončení dolného kostola a následne vytvorenie monumentálneho portálu do románskej kaplnky. Biskupstvo však podotklo, že by bolo ochotné ustúpiť od tohto zámeru, ak by hrozilo poškodenie spomínanej ranobarokovej pamiatky.

V rovnakom čase bol iniciovaný súbeh na dodávateľa kamenárskych prác, ktorej garantom bol Harminc. V podkladoch už bola zakotvená požiadavka na demontáž, prenesenie a znovuosadenie oltára Snímania z kríža.³⁸ Práve v tomto prípade sa ukázali najväčšie rozdiely v cenových ponukách prijatých od štyroch firiem. Oprávnené vyvolávali obavy, či domáce spoločnosti budú vôbec schopné zvládnuť takúto úlohu.³⁹ O niekoľko dní neskôr (12. januára) informoval biskupa Karola Kmeťka o ponukách maliarov. Prikláňal sa k návrhom J. T. Blažeka a Františka Přečka, ktorých odporúčal pozvať do užšej súťaže. Harminc, podobne ako pri predošlej príležitosti, zopakoval svoju žiadosť, aby mohol zastupovať biskupstvo pri jednaniach so Štátnym referátom.⁴⁰

Štátny referát odmietol vytvorenie nových portálov a odporúčal radšej rozšíriť existujúci.⁴¹ Táto odpoveď vyvolala ostrú kritiku. Biskup Kmeťko vyzval Harminca, aby J. Hofmanovi ako odborník vysvetlil účelnosť našich snáh a žiadal od neho súhlas. Treba vyzdvihnúť ako dôvod ten moment, že práve tá Privinova kaplnka má byť verejnosti ľahko prístupná, čomu jedinou prekážkou je ten oltár, ktorý snád' preto ta dali, aby tá historická národná pamiatka bola pomaly zabudnutá. Chybu raz učenú netreba konzervovať, keď sa odčiniť môže.⁴² Niekoľko mesiacov trvajúce napätie medzi dotknutými stranami ukončila porada konaná 30. januára 1933.⁴³ Prevažia zástupcov štátnych úradov sa odzrkadlila v potvrdení pôvodného, i keď v detailoch čiastočne upraveného návrhu obnovy. Účastníci rokovania po obhliadke a porovnaní Menclovho a Harmincovho riešenia dospeli k nasledujúcim záverom: kaplnka mala ostať izolovaným priestorom, komfortnejší prístup do nej mal byť docielený odstránením gotického (!) ostenia jestvujúceho vstupu a jeho rozšírením. Podlaha v interiéri mala mať tri úrovne: niveletu gotickej lode, o dva stupne zvýšenú v apside a o stupeň vyššiu bázu pre oltárnu menzu. Na podlahu mohol byť položený mramor alebo keramika malých formátov a živých farieb. So šachtami umožňujúcimi pohľad na stupne pred apsidou a základy ostení triumfálneho oblúka sa už nepočítalo. Zábradlia schodiska a balkónu pred gotickým portálom archívu mali byť realizované zo železa alebo bronzu.⁴⁴ Balkón archívu mohol mať polkruhový či poleiptický tvar, musel však byť rozmerovo primeraný. Kamenné architektonické články bolo potrebné očistiť, plomby sa pripúšťali iba na soklovej rímse apsidy a rebrách klenby lode. Omietky mohli byť obnovené z nových materiálov. Novodobé maľby boli vylúčené. Priestor dostal jednotný náter v dvoch odtieňoch, pričom svetlejší sa mal objaviť na gotickej klenbe. Výber okenných výplní mal zodpovedať časovému pôvodu, stavu a veľkosti otvorov. Pripúšťalo sa doplnenie kružby v strednom okne svätyne, ktoré malo získať výplň z opalizujúceho skla. V dvoch krajných kruhových oknách mohli byť inštalované vitráže vo forme jednoduchých roziet. Okno v južnej časti apsidy sa malo otvoriť do pôvodnej veľkosti a opatřit jednofarebným opalizujúcim sklom. V okne lode sa mohla uplatniť figurálna vitráž. Na mieste určenom po dohode s kapitulou mal byť situovaný výklenok obložený vzácnym mramorom pre strieborný relikviár s ostatkami sv. Svorada a sv. Beňadika. Návrh odmietal historizujúci mobiliár, nie však solitérne historické originály.

Po komisii z konca januára sa spolupráca medzi Štátnym referátom a PVPS viditeľne zlepšila. Odstránením predošlej „dvojkoľajnosti“ a príchodom finančnej pomoci zo strany štátu sa postup obnovy urýchlil. Štátny referát vo februári 1933 požiadal Krajinský výbor o poskytnutie subvencie na uskutočnenie súťaže na návrhy bronzových reliéfov pre oltár, drevených reliéfov pre chórové kreslá a figurálnej vitráže.⁴⁵ Reliéfy na oltári sa napokon nestali skutočnosťou. Sochár Jozef Pospíšil vytvoril pre kaplnku kríž s Ukrižovaným Kristom. Eduard Majerský na základe Menclových návrhov realizoval trojicu heraldických znakov z kameňa, inštalovaných nad rímsou západnej steny priestoru. Geometrické vitráže v oknách apsidy a figurálnu v lodi navrhol Ľudovít Fulla.⁴⁶ Ako autori erbov na dverách archívu sa v literatúre spomínajú bratia Kotrbovci.⁴⁷ Do obnovy kaplnky bol zapojený rad špecializovaných českých a slovenských firiem a prevažne miestni remeselníci.⁴⁸

Je prirodzené a správne, že osemdesiat rokov po skončení jednej z najčastejšie skloňovaných akcií domácej pa-

miatkovkej ochrany sa objavujú aj kritické hlasy na adresu jej výsledku. „Život“ pamiatky však neustrnul v stave z roku 1933. V priebehu nasledujúceho obdobia došlo k množstvu menších, na prvý pohľad menej podstatných zmien, ktoré sa podpísali pod dnešným vyznením predmetného priestoru. Bez poznania prameňov absentuje aj predstava o niekdajšom vzhľade objektu, čím dochádza k predčasným a nie vždy opodstatneným súdom. Obnova „Pribinovej kaplnky“ bola totiž v prvom rade kompromisom so všetkými jeho kladmi i záporami a zrkadlom dobových postojov utváraných rôznorodými vplyvmi. ■

¹ ŠIMKOVIC, Michal – BUDAY, Peter. *Hrad Nitra – r. k. kostol sv. Emeráma. Architektonicko-historický výskum východnej steny tzv. Dolného kostola* (rkp.). s. l., 2013, 54 s., 10 príloh.

² CIULISOVÁ, Ingrid. *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane*. Bratislava: Veda, 2000, s. 178, 180-181.

³ MV SR, Štátny archív v Nitre so sídlom v Ivanke pri Nitre, fond Správa biskupských majetkov, býv. Hospodársky archív Nitrianskeho biskupstva, (1113) 1558 – 1948. Inventár fondu zostavil Ottmar Gergelyi, 1963. Z materiálov z uvedeného zdroja sme čerpali v časopiseckých štúdiách: BUDAY, Peter. Kaštieľ v Močenku v archívnych prameňoch. In *Pamiatky a múzéd*, roč. 59, 2010, č. 4, s. 50-54 a BUDAY, Peter. Historická grafická dokumentácia vo fondoch Štátneho archívu v Ivanke pri Nitre. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, č. 44, 2011, s. 7-11.

⁴ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA). Filmotéka – Archív Nitrianskej kapituly a Zbierka kanonických vizitácií (ZKV). Inventár Zbierky zostavila Viera Mlynarčíková, 1998.

⁵ VAGNER, József. *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra: Huszár István könyvnyomdája 1896.

⁶ Diecézna knižnica v Nitre, *Liber Rationum Altariae SS. Josephi, & Joannis Nepom. A Die 1a Januarii A. 1822 (- 1947)*

⁷ Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu nomina Exllmor, Illmor, et Rdissimor Dnor Epno Nitriens, Canonicorum item, et Almae hujus Dioecesis Nitriensis Plebanorum (per Joannem Ladislaides)* (rkp.), medzi 1735 – 1757.

⁸ Archív Nitrianskeho biskupstva (ďalej ANB), fond Acta Curiae Episcopalis (ďalej f. ACE), kartóny (k.) č. 2/I a 2/II. Poďakovanie za pomoc a cenné rady patrí ThLic. Štefanovi Ráčzovi.

⁹ Éberove opisy vrátane fotografií predmetov sú obsiahnuté v *Protocolum custodiatu C. Ecc. Ab Anno 1859* (rkp.), Diecézna knižnica v Nitre.

¹⁰ ANB, f. ACE, k. 2/II, obal „Okná katedrály“. Výkresy signované architektom Puškárom z roku 1969.

¹¹ SNA, ZKV, film č. II. B – 169, *Cathedralis Ecclesiae Nitriensis Visitatio Anno 1828 per Dominum Josephum Wurum episcopum asservata*, fol. 30-31.

¹² WURUM, Josephus. *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria*. Posonii: Typis Heredum Belnay, 1835.

¹³ HODÁL, Juraj. *Kostol kniežata Privinu v Nitre. 830 – 1930*. Nitra: Nákladom Výboru cirkevno-národných slávností, 1930.

¹⁴ HODÁL, 1930, ref. 13, s. 94, kap. V. „Za jeho obnovenie“.

¹⁵ Viď u Vagnera: VAGNER, 1896, ref. 5, s. 113: Matej z Lindavy (*Lindavai*), kňaz záhrebskej diecézy a verejný notár (od roku 1510 nitriansky kanonik) vystavil 8. 7. 1500 vo väčšej sakristii nitrianskej katedrály listinu pre biskupa Antona Šánkfalviho (*Sánkfalvy*), vzťahujúcu sa na cirkevný desiatok z Trenčianskej stolice.

¹⁶ Ibidem, s. 49.

¹⁷ SNA, ZKV, film č. II. 160 A, kanonická vizitácia katedrály vykonaná Jánom Gustínom, 1764, fol. 17.

¹⁸ BÖHM, Jaroslav – MENCL, Václav. *Výskum na hradě nitranském 1930 – 1931. Zvláštní otisk z Památek archeologických*, XXXVII, 1931, s. 1.

¹⁹ ANB, f. ACE, k. 2/I, *Zápisnice o komisionální prohlídce výkopů na hradě v Nitře, konaná na místě 21. VIII. 1931*. Strojopis, 3 s.

²⁰ ANB, f. ACE, k. 2/I, obal *Ecclae Cathedralis, reparationes 1932 – 33*. Ing. V. a D. Menclovi: *Technická zpráva o projektovaných stavebních pracích na románské apsidě biskupského kostole v Nitře*. Strojopis, 11 s; Výkresy sú uložené v k. 2/II, v obale *Cathedralis Ecclesiae Magna restauratio 1932 – 1933*: 1) situačný plán – návrh obnovy východných záverov románskej kaplnky a horného kostola a východného nádvorja v M 1 : 100 (*Alternativa situácie románskeho kostola v Nitře*); 2-4) nákrasy a profily železobetónových nosníkov v M 1 : 10 a 1 : 20; 5) pôdorys románskej kaplnky a pohrebiska v M 1 : 50, návrh obnovy, úprava terénu a detaily zábradlia (*Pôdorys románskeho kostola v Nitře*); 6) plán železobetónovej dosky nad pohrebiskom v M 1 : 10; 7) okolie a situácia románskej kaplnky v M 1 : 100. Výkres obsahuje tiež nárys hlavnej a bočnej

fasády nerealizovanej budovy nad studňou a detail zábradlia; 8) kaplnka a pohrebisko, pozdĺžne a priečne rezy v M 1 : 50; 9-10) kolorované pôdorysy stavebno-historickej analýzy katedrály ako celku a jej románskej časti. Výkresy sú opatrené pečiatkou Okresného úradu v Nitre, ako stavebnej vrchnosti, podpismi autorov, biskupa Karola Kmeťka, okresného náčelníka Haláchyho a staviteľa Dolejša. Ako vyplýva z obsahu sprievodného listu V. Mencla PVPS zo dňa 28. 10. 1931 (k. 2/I), súbor plánov nie je úplný.

²¹ Problematike nového mobiliára v historických sakrálных priestoroch sa D. Menclová neskôr venovala v článku *Otázka nového zariadenia starých kostolných interiérov* publikovanom v časopise *Slovenský staviteľ*, 6, č. 1, január 1936, s. 18-20, kde okrem Nitry vyzdvihla aj príklad evanjelického kostola v Trenčíne.

²² *Technická zpráva o projektovaných stavebních pracích...*, ref. 20, s. 1-2.

²³ ANB, f. ACE, k. 2/I. *Zápisnica spísaná v Nitre dňa 26. novembra 1931 pri komisiálnom pojednaní žiadosti prípravného výboru jubilea Privinovho kostola a povolenie stavby na tvárí miesta*.

²⁴ ANB, f. ACE, k. 2/I. List Štátneho referátu *Jubilárnemu výboru cirkevno-národných osláv* zo dňa 2. 11. 1931.

²⁵ ANB, f. ACE, k. 2/I. Koncept odpovede biskupstva na list V. Mencla z 13. 10. 1931.

²⁶ ANB, f. ACE, k. 2/I. *Rozpočet na úpravu románskej apsidy a jej okolia pri biskupskej katedrále v Nitre*. Zostavil Jozef Dolejš, Nitra, 12. 12. 1931. Strojopis, b. p., 5 s.

²⁷ ANB, f. ACE, k. 2/I. List Štátneho referátu *Prípravnému výboru PS* zo dňa 4. 3. 1932.

²⁸ ANB, f. ACE, k. 2/I. Koncept listu PVPS (dr. A. Škrábik) Štátnemu referátu zo dňa 25. 3. 1932.

²⁹ ANB, f. ACE, k. 2/I. List Štátneho referátu zo dňa 18. 7. 1932.

³⁰ ANB, f. ACE, k. 2/I. List dr. A. Škrábika V. Menclovi zo dňa 22. 6. 1932.

³¹ Spolupráca medzi biskupstvom a architektom bola staršieho dáta, čo dokladá niekoľko ním realizovaných obnov a stavebných úprav sakrálных architektúr v Nitre (obnova helmíc veží piaristického kostola, 1927) a na území diecézy (napr. rozšírenie farského kostola sv. Klimenta v Močenku, 1926 – 1929)

³² HODÁL, 1930, ref. 13, s. 94.

³³ ANB, f. ACE, k. 2/II. *Obal Plány katedrály, výkres Káplnka v Nitre, M 1 : 25*. M. M. Harminc, 1933.

³⁴ Ref. 33, výkres *Káplnka v Nitre*, návrh oltára s dvojkrížom, 1933. Okrem týchto Harmincových plánov sa v obale nachádzajú aj tri nesignované a nedatované kresby tušom na pauzákoch. 1) priečny a pozdĺžny rez kaplnkou; 2) pôdorys; 3) neoklasicistický oltár – charakteristické pohľady.

³⁵ ANB, f. ACE, k. 2/I. List J. T. Blažeka M. M. Harmincovi z 3. 1. 1933.

³⁶ ANB, f. ACE, k. 2/I. List Štátneho referátu Nitrianskemu biskupstvu zo dňa 4. 1. 1933.

³⁷ ANB, f. ACE, k. 2/I. Koncept listu Nitrianskeho biskupstva Štátnemu referátu zo dňa 10. 1. 1933.

³⁸ ANB, f. ACE, k. 2/II. *Architekt Michal Milan Harminc / Rozpočet na kamenickú prácu pre rím. kat. biskupský kostol v Nitre*. Strojopis, s. 3, bod č. 20.

³⁹ ANB, f. ACE, k. 2/II. List M. M. Harminca Biskupskému úradu z 11. 1. 1933.

⁴⁰ ANB, f. ACE, k. 2/II. List M. M. Harminca K. Kmeťkovi z 12. 1. 1933.

⁴¹ ANB, f. ACE, k. 2/I. List Štátneho referátu Biskupskému úradu v Nitre zo dňa 16. 1. 1933.

⁴² ANB, f. ACE, k. 2/I. Inštrukcie biskupa Kmeťka kanonikovi Eduardovi Nécseyemu z 20. 1. 1933; koncept poverujúceho listu M. M. Harmincovi zo dňa 21. 1. 1933.

⁴³ ANB, f. ACE, k. 2/I. *Zápisnice informační porady na konservaci a vnitřní úpravu románské apsidy při biskup. domě v Nitře 30. I. 1933*. Strojopis, 3 s., nečisl.

⁴⁴ Definitívnu podobu úpravy priestoru dokladajú aj výkresy nitrianskeho architekta Jána Tomascheka (ANB, f. ACE, k. 2/II, obal *Cathedralis Ecclesiae Magna restauratio 1932 – 1933*), spracované po januári 1933. Na prvom výkrese je zachytený pôdorys a pozdĺžny rez kaplnky, druhý znázorňuje schodisko pred západnou stenou v čelnom pohľade, pozdĺžnom a priečnom reze, pôdorys posledného stupňa a axonometriu „typického“.

⁴⁵ ANB, f. ACE, k. 2/II. List Štátneho referátu Krajinskému úradu zo dňa 7. 2. 1933.

⁴⁶ Potvrdenia o vyplatení a prevzatí honorárov za výtvarné diela od J. Pošpíša (19. 7. 1933), E. Majerského (19. 7. 1933) a L. Fullu (11. 4., 29. 4. a 30. 4. 1933) v ANB, f. ACE, k. 2/I, obal *Ecclae Cathedralis, reparationes 1932 – 1933*.

⁴⁷ HOLKA, Jozef. *Matka diecézných chrámov. Sprievodca Katedrálou sv. Emeráma v Nitre*. Nitra, 1994, s. 14.

⁴⁸ Novú strešnú krytinu položil Jozef Čentěš (*Csentěš*) z Nitry, zámočnícke práce realizoval Jozef Rutkovský (*Rutkovszky*), maliarske J. Gábor, stolárske František Žiak. Kovové prvky okien dodala firma Franta Anýž, vitráže zhotovil Viktor Krpela. Kamenné články konzervoval sochár František Bechyně odporúčaný Štátnym referátom. Levický onyx vystužený mramorom určený pre oltár bol dodaný pražskou spoločnosťou *Travertínové lomy*. *Slovenská kamenopriemyselná spoločnosť Krompachy* zodpovedala za vykonanie kamenárskych prác.



Kaštieľ rodu Serényi v Záblatí

TOMÁŠ JANURA

Aristokratická rezidencia príslušníkov rodu Serény/Serényi¹ na území bývalej Trenčianskej stolice síce vznikla až v polovici 17. storočia, ale nadviazala na tradíciu staršieho stredovekého sídla. V Záblatí totiž od druhej polovice 15. storočia existovala kúria, ktorá prešla rukami mnohých majiteľov, až kým ju Serényovci nedali rozobrať a postavili si nový kaštieľ na nezastavanom priestranstve. Túto skutočnosť potvrdil v roku 2008 architektonicko-historický výskum Mgr. Petra Horanského a PhDr. Zuzany Zvarovej, ktorý vylúčil v literatúre uvádzaný údaj, že kaštieľ vznikol prestavbou staršej stredovekej kúrie.



Kaštieľ na pohľadnici v prvej polovici 20. storočia. Foto: archív autora.

Stredoveká kúria bola v niekdajšej samostatnej dedine Veľké Záblatie vybudovaná po príchode jej nového majiteľa, sedmohradského šľachtica z Koložváru Vavrince st. Saltzera (doložený 1455 až 1463). Vavrinc st. nechal podľa môjho názoru pravdepodobne po príchode do Trenčianskej stolice postaviť prvý sídelný objekt – bližšie stavebne neznámu gotickú kúriu. Syn Vavrince st., Vavrinc ml. Trenčiansky zo Záblatia (*thriinthenii de Zablah*, † 1525) významne povzniesol rodovú slávu. Hodnostný vzostup začal v roku 1492 na poste trenčianskeho tridsiatnika, neskôr vstúpil do služieb Bánffyovcov (Bánfi) ako kapitán hradu Beckov. Vrchol Vavrincovej kariéry predstavovalo zvolenie do funkcie trenčianskeho podžupana, ktorú zastával od roku 1491 až do svojej smrti.²

Za čias trenčianskeho podžupana Vavrince ml. Trenčianskeho zo Záblatia už kúria musela existovať. Podľa môjho názoru, ak postavil kúriu už Vavrinc st. Saltzer, tak jeho syn nechal určite urobiť výraznú prestavbu a zväčšenie gotickej kúrie tak, aby zodpovedala postaveniu trenčianskeho podžupana a zároveň uhorského baróna. Túto moju mienku podporuje i situácia v Liptovskej stolici, kde aj pamiatkový výskum dokázal, že kúria v Parížovciach prešla koncom 15. storočia významnou reprezentačnou stavebnou zmenou. Za touto premenou nestál tradovaný nemanželský syn uhorského kráľa Mateja Korvína, Ján Korvín, ale liptovský podžupan Štefan Parížovský, ktorý upravil staršiu kúriu zo 14. storočia.³ Z potomstva Vavrince ml. Trenčianskeho zo Záblatia sa medzi významné ženské osobnosti doby zaradila jeho dcéra Žofia Záblathyová (zo Záblatia). Prvým Žofiiným manželom bol krajský sudca Ambróz (I.)⁴ Sarkan (Šárkán) († 1526). Žofia sa po moháčskej katastrofe opäť vydala a ešte výhodnejšie. Jej druhým manželom sa stal Wolfgang Groff zo Svätého Jura a Pezinka († 1534), čím sa vyšvihla do radov najvplyvnejšej uhorskej aristokracie, úzko spriaznenej s novou panovníckou dynastiou Habsburgovcov, čo mohla Žofia využiť pri svojich majetkových sporoch.⁵

Mužské potomstvo baróna Vavrince ml. Trenčianskeho zo Záblatia vlastnilo stredovekú kúriu do polovice 16. storočia. Posledným mužským majiteľom z pôvodného rodu Saltzer bol Michal Hrussový zo Záblatia (Hrwssoy de Zablah), pravnuke Vavrince ml. Na prahu novoveku panstvo Záblatie tvorili dediny Rybáre a Záblatie (neskoršie obce Malé a Veľké Záblatie). Michal Hrussový nakoniec kúriu a panstvo predal majiteľovi lednického hradu Štefanovi Thelekessymu (Telekeši). Z prameňov zatiaľ nebolo možné presne určiť dátum predaja. Bolo to však pred rokom 1570, keď Štefan získal za 500 zlatých ďalšie podiely v Záblatí. Po Štefanovi zdedil majetok jeho syn Michal Thelekessy, ktorý sa preslávil ako veľký lúpežník.⁶ Kúria v Záblatí sa po zatknutí a poprave Michala Thelekessyho nestala konfiškátom, pretože ju Michal ešte v roku 1597 spolu s panstvom predal Krištofovi ml. (II.) Kubínyimu (Kubíni) († 1603) za 7 000 zlatých. Kúpnopredajná zmluva bola uzavretá v thelekessyovskom sídle v Rovniach (dnes Lednické Rovne). Pri podpise kontraktu asistovala aj Michalova manželka Juliana Szunyoghová (Suňog), pretože manželia zatiaľ nespodili potomstvo a jedine Juliana mala žijúcich bratov, ktorí sa v zmluve zriekli nárokov na Záblatie v prípade úmrtia manželov. Predaj potvrdili aj v kancelárii cisára Rudolfa II. v Prahe 10. júna 1598.⁷

Krištof ml. (II.) Kubínyi si po odchode z rodnej Liptovskej stolice do Trenčianskej kúpil dom v slobodnom kráľovskom meste Trenčín. V roku 1591 sa stal trenčianskym podžupanom a od roku 1595 bol až do svojej smrti uhorským vicetaverníkom. Tento post pri správe štátnych financií mu otvoril dvere k nevídaným možnostiam majetkového vzostupu. Postupne si kupoval a bral do zálohu uhorské panstvá a majetky. Zisk panstva Záblatie bol z hľadiska príjmov okrajový, pretože sa mu podarilo dostať od komory do zálohy panstvo hradu Krásna Hôrka. Krištof ml. (II.) získal do zálohu aj dedinu Čičmany, ktorá sa následne stala trvalou súčasťou panstva Záblatie.⁸ Manželka Krištof ml. (II.) Kubínyi a Barbora Rakov-

ská nemali spoločné potomstvo, a preto 28. februára 1599 zástupcovia ostrihomskej kapituly štatuovali do vlastníctva panstva Záblatie aj Krištofovho brata Štefana (I.) Kubínyiho (doložený 1588 až 1624).⁹ Štatúcia porušila staršie Krištofovo rozhodnutie z roku 1597, že po jeho smrti malo panstvo prejsť do rúk detí jeho sestry Kataríny Kubínyiovej (1554 – 1610) a jej manžela Mikuláša Orlaya. Krištofov testament z roku 1603 nerešpektoval dovtedajšie nástupnícke práva a za jedínú dedičku majetkov v Záblatí, Rybároch, Trenčíne, Hnúšti, Klenovci a Tisovci ustanovil svoju manželku Barbaru. Uvedené zmeny spôsobili množstvo sporov, ktoré sa vyriešili až po príchode Serényiovcov.¹⁰

Barbora Rakovská patrila medzi vzdelané ženy, na čo mala aj rodinné predpoklady. Jej otec bol komorský radca a vynikajúci humanistický vzdelanec Martin Rakovský. Barbora zostala po smrti manžela vdovou asi 18 rokov. Bola to zbožná žena a podľa súpisu fár v Trenčianskej stolici bola až do smrti pannou. Stala sa dedičnou vlastníčkou panstva a z časti šľachtických pozemkov vytvorila cirkevnú fundáciu ako príjem trenčianskeho farára, keďže Záblatie cirkevno-právne spadalo pod trenčiansku farnosť.¹¹ Barbora Rakovská počas svojho vdovstva musela neustále čeliť oprávneným majetkovým nárokom na Záblatie zo strany rodov Kubínyi a Orlay. Na súdne rozhodnutia potrebovala finančnú hotovosť, a tak bola nútená zadlžovať sa. Pôžičky si brala od viedenského dvorana cisára Ferdinanda II. – Václava Dobrošovského (†1647), ktorý Barbaru zastupoval aj pri pojednávaní súdov. Z vďačnosti si Václava niekedy medzi rokmi 1620 až 1622 zobrala za manžela, aby mal väčšie šance získať do svojich rúk panstvo Záblatie. Barbora zomrela v roku 1622 a v testamente odkázala svoje majetky v Záblatí, Rybároch, Čičmanoch a dva domy v Trenčíne svojmu manželovi. V priebehu roku 1622 sa v Záblatí konali dve štatúcie – jedna pre Václava a druhá pre súrodencov Štefana a Jána Orlayovcov, synov Kataríny Kubínyiovej a Mikuláša Orlaya.¹² Ani jedna zo strán sa nemienila svojich nárokov vzdať a za ďalších majiteľov sa považovali aj Ladislav (IV.) Kubínyi a jeho manželka Katarína Daróczyová, či deti spomínaného Štefana (I.) Kubínyiho – Štefan (II.) Kubínyi (doložený 1606 až 1638) a František (II.) Kubínyi (doložený 1613 až 1642). Kubínyiovcí ale neuvažovali o tom, že by sa v kúrii usadili. Kvôli zvýšeniu ceny majetku pri predaji opravili kúriu v Záblatí, ktorá sa v prameňoch vyslovene označovala ako kúria zo stredovekých čias.¹³

Vlastnícke pomery skomplikoval aj Václav Dobrošovský, keď v roku 1627 predal Záblatie za 7 000 zlatých podpalatínovi Uhorského kráľovstva Gašparovi Trstánskému († 1630). V kúpno-predajnej zmluve bolo stanovené, že po Gašparovi môžu tento majetok dediť všetci jeho pokrvní potomkovia bez rozdielu pohlavia. Gašpar patrila medzi popredné osobnosti uhorského verejného života. V roku 1628 bol nielen podpalatínom, ale aj cisárskym radcom a úradníkom Uhorskej miestodržiteľskej rady v právnych záležitostiach.¹⁴ Gašpar odkázal zakúpený majetok svojej manželke Brigitte Bosnyakovej (Bošňákovej), ktorá ho v testamente z roku 1633 zanechala dcére Márii Kláre Trstánskej. Mária Klára bola už v tom čase vydatá za Pavla Serénya, s ktorým sa za života svojho otca usadila v záblatskej kúrii. Napriek týmto testamentárnym odkazom musel Serény doriešiť vlastnícke spory s rodmi Kubínyi a Orlay.¹⁵

Rodoví predkovia Pavla Serénya (1613 – 1667) pochádzali z Čanádskej stolice na juhu Uhorského kráľovstva. Postup Osmanov do strednej Európy a Uhorska výrazne poznačil

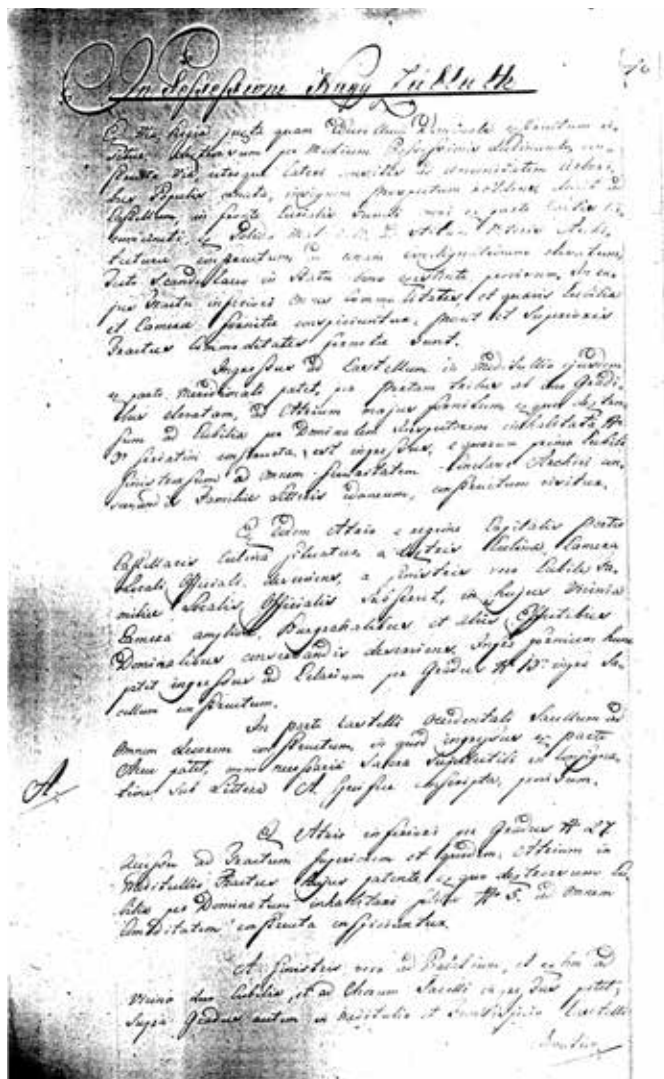


Podobizeň Pavla Serénya. Zdroj: www.npg.hu.

i osudy tohto rodu. Jeho členovia postupne odišli na bezpečnejšie územie Sedmohradska alebo kráľovského Uhorska. Pavol bol spoločne so svojím bratom Gašparom Serényom (* 1615 – † 1664) v roku 1638 povýšený do barónskeho stavu. Pavol sa stal zakladateľom záblatskej vetvy rodu a Gašpar moravskej vetvy.¹⁶ Pavol Serény spolu s manželkou postupne odkúpili záblatské podiely od Kubínyiovcov. Ladislav (IV.) Kubínyi a jeho manželka Katarína Daróczyová, a bratia Štefan (II.) a František (II.) Kubínyi uzatvorili prvú kúpnu zmluvu na panstvo Záblatie s Pavlom Serényom a jeho manželkou 18. septembra 1633. Obe strany sa stretli v Bytčianskom kaštieli v prítomnosti uhorského palatína Mikuláša Esterházyho a dohodli sa, že Pavol vyplatí Kubínyiovcovi 7 000 zlatých. Napriek tomu bola v roku 1634 hodnota kúpnej zmluvy zvýšená o 2 000 zlatých pre Štefana (II.) a Františka (II.) Kubínyiho zato, že opravovali starú stredovekú kúriu v Záblatí. Definitívne vyrovnanie s Kubínyiovcami znamenal až rok 1641, keď sa stanovila konečná kúpna cena panstva aj s podielmi na Morave a v iných uhorských stolicích na 14 100 uhorských zlatých, čo sa slávnostne potvrdilo pred Ostrihomskou kapitulou. Rozhodnutie o predaji panstva ovplyvnila skutočnosť, že súrodenci Štefan (II.) a František (II.) nemali žiadne žijúce potomstvo a Ladislav (IV.) mal len dcéry.¹⁷ Pavol Serény sa v druhej tretine 17. storočia zúčastňoval protiosmanských a protipovstaleckých bojov, čo mu vynieslo priazeň habsburgovských vládcov. Od roku 1646 do roku 1658 zastával funkciu novozámockého podkapitána a neskôr mu cisár Leopold I. udelil titul radcu. Blízkosť k cisárskemu dvoru nakoniec znamenala v roku 1656 povýšenie Pavlovho brata Gašpara Serénya a Pavlovho syna Andreja Serénya do stavu česko-moravských grófov.¹⁸

Stará kúria nezodpovedala nárokom novo povýšeného uhorského baróna, a tak bola niekedy po roku 1641 rozobratá alebo zborená a na zelenej lúke postavili nový kaštieľ.





Súpis majetku z 12. júna 1825. Zdroj: Štátny archív Bytča.

Barón Pavol Serény výstavbou kaštieľa nesledoval len primeranú stavovskú reprezentáciu, ale aj umlčanie stále sa vynárajúcich nárokov Kubínyiovcov na panstvo. Prvý zachovaný protest proti výstavbe kaštieľa spísali v roku 1652. Trenčianska stolica z podnetu Kubínyiovcov nariadila barónovmu provízorovi Gašparovi Keczerovi (Keczer), aby zastavil pokračujúce stavebné práce, na ktoré mal z rozkazu svojho pána dohliadať. V roku 1655 už bola hrubá stavba hotová, čo je zrejmé z ďalšieho protestu Kubínyiovcov. Kubínyiovci svoje protesty odôvodňovali tým, že budovanie kaštieľa prebiehalo na nezastavanom pozemku, o ktorom tvrdili, že im stále patrí. Z ich protestov jasne vyplynulo, že stavebníkmi kaštieľa bol nielen barón Pavol, ale aj jeho manželka Mária Klára Trstánská a ich syn barón Andrej Serény.¹⁹

Od počiatku budovania kaštieľa sa počítalo s vytvorením sakrálneho priestoru, ktorý by slúžil nielen majiteľom novej aristokratickej rezidencie, ale aj obyvateľom okolitých dedín, pre ktorých bolo jednoduchšie prísť na bohoslužby do Záblatia, ako chodiť do sídla farnosti v Trenčíne za riekou Váh. Rieka sa v čase povodní stávala neprekonateľnou prírodnou bariérou. Pavol Serény nechal v priestoroch kaštieľa zriadiť posvätný priestor, ktorý bol označovaný v prameňoch ako kostol a nie ako súkromná kaplnka. Kaštieľsky kostol po dokončení začlenili do trenčianskej rímskokatolíckej farnosti.²⁰ Po smrti Pavla Serényho panstvo zdedil jeho syn gróf Andrej Serény, ktorý svojou svadbou s grófkou Barborou Orlayovou († 1720) hodlal definitívne vyriešiť nároky rodu Orlay

na Záblatie. To sa podarilo až po skončení povstania Imricha Thökölyho, pretože mužskí príbuzní Barbory sa zúčastnili rebélie a všetky ich majetky skonfiškovali. Barbora a Andrej zostali verní cisárovi, a tak majetky po Orlayovcoch pripadli Barbore.²¹

Po smrti cisárskeho komorníka Andreja Serényho niekedy medzi rokmi 1686 a 1688 sa majetkov dočasne ujala grófka Barbora Orlayová a spravovala ich v mene svojich dvoch grófskych detí: Andreja Wolfganga († 1744) a Anny Márie. Grófka Barbora sa po smrti prvého manžela druhýkrát vydala za baróna Petra Andrásyho (Andráši) a rozhodla sa svoje majetky odkázať deťom z prvého manželstva. V roku 1695 sa predbežne ustanovila delba majetku medzi súrodencami Andrejom Wolfgangom a Annou Máriou. Grófke Anne Márii, manželke grófa Žigmunda Csákyho (Čáki), pripadol kaštieľ a panstvo vo Veľkom Bieli v Bratislavskej stolici. Grófovi Andrejovi Wolfgangovi, ktorý bol v tom čase ešte chlapcom, pripadol kaštieľ a panstvo Záblatie. K definitívnemu rozdeleniu matkinho majetku došlo po jej smrti v roku 1720. Grófka Barbora totiž vo svojom testamente z 12. apríla 1720 poručila spomínané panstvá do rúk svojich detí, podľa dohody z roku 1695. Podľa testamentu patrili k panstvu Záblatie obce Malé a Veľké Záblatie, Rybáre, Čičmany, Savčina, majetkové časti v Mníchovej Lehote, dve vinice v Svätom Jure a po jednej v Pezinku a Grinave.²²

Po dosiahnutí dospelosti sa gróf Andrej Wolfgang Serény oženil s grófkou Kristínou Balassovou (Balaša). Andrej Wolfgang v rokoch 1714 až 1744 zastával post hlavného župana Gemerskej stolice, a v roku 1736 ho za verné služby vymenovali medzi cisárskych tajných radcov.²³ Za povstania Františka II. Rákócziho (Rákociho) bol kaštieľsky kostol a možno aj samotný kaštieľ vypálený. Andrej Wolfgang dal po roku 1711 opraviť nielen kostol, ale aj kaštieľ.²⁴ Do kaštieľského kostola nechal Andrej Wolfgang Serény a jeho manželka Kristína Balassová zaobstarať nový hlavný oltár Narodenia Kráľovnej anjelov. V roku 1730 tento oltár pozlátili, postriebrili a vymaľovali rôznymi farbami. Na oltári sa nachádzal obraz Narodenia Kráľovnej anjelov a po bokoch stáli sochy sv. Františka Xaverského, Františka Serafínskeho a Ducha Svätého. Menší oltár sv. Jána Nepomuckého umiestnili na epištolovej strane a na evanjeliovej strane situovali kazateľnicu so strieškou. Pre pospolitý ľud boli určené lavice na prízemí kostola a pre majiteľov kaštieľa poslužil počas bohoslužby chóru.²⁵

Po smrti manžela spísala grófka Kristína Balassová 4. novembra 1744 svoj prvý testament. Druhý testament bol doplnkom k prvému a grófka ho spísala 13. marca 1750 a niekedy po tomto roku zomrela. Jej prvý testament spísali v Trenčíne v prítomnosti samotného trenčianskeho hlavného župana Jozefa Illésházyho (Ilešházi). Grófka Kristína odkázala všetky majetky záblatského panstva svojej dcére grófke Alžbete Serényiovej, manželke grófa Amanda Serényiho. Svoje telo si želala pochovať do krypty františkánskeho kláštora v Pruskom, vedľa hrobu jej manžela grófa Andreja Wolfganga Serényiho.²⁶

Po smrti Kristíny Balassovej sa panstva ujala jej dcéra grófka Alžbeta Serényiová a jej manžel gróf Amand Serényi. Amand pochádzal z moravskej vetvy rodu a na Morave mu patrili kaštieľ a panstvo Luhačovice, ktoré sa tak na určitý čas spojilo so záblatským panstvom.²⁷ Gróf Amand zaopatril kaštieľsky kostol aj ďalším barokovým zariadením. Pozemky panstva, ktoré sa kedysi stali súčasťou fundácie Barbory Rakovskej, dal do árendy a trenčianskemu farárovi, za tieto pozemky každoročne vyplácal 40 zlatých.²⁸ Po smrti manže-

la spravovala panstvá Záblatie a Putnok vdova Alžbeta Serényiová až do svojej smrti pred rokom 1818. 12. júna 1825 bol urobený definitívny súpis všetkých majetkov po grófke Alžbete, aby mohla byť uskutočnená deľba majetku medzi pozostalými príbuznými. Jedinou dedičkou panstiev Záblatie a Putnok sa stala Alžbetina dcéra grófka Františka Serényiová (†1833). Františka bola v tom čase vdovou po ríšskom grófovi Samuelovi (III.) Telekym (Teleki) (†1822).²⁹ Samuel patril k významným stúpencom Jozefa II., ktorý ho 18. marca 1785 ako svojho terajšieho komorníka vymenoval za administrátora funkcií hlavných županov Sabolčskej, Békešskej, Varadínskej, Čanádskej a Čongrádskej stolice. V rovnaký deň potvrdil panovník Samuelovi dovtedajší titul biharského hlavného župana.³⁰

V spomenutom dokumente z roku 1825 popisali okrem iného aj kaštieľ v Záblatí. Ku kaštieľu viedla od kráľovskej cesty cesta od panského hostinca cez stred dediny, okolo ktorej vysadili obyvatelia Veľkého Záblatia stromy. Cesta pokračovala až k samotnému kaštieľu, dookola obklopenému záhradou. Kaštieľ postavili v štýle starej architektúry, mal zaklenuté miestnosti na prízemí i poschodí a zakryli ho šindľovou strechou. Šľachtická rezidencia bola v dobrom stave. Vstup do objektu situovali v jeho strednej časti, na južnej strane. Cez dvere sa po troch schodoch vošlo do veľkého zaklenutého pitvora (haly). Napravo od pitvora obýval tri izby panský inšpektor. Z týchto troch izieb bola prvá izba naľavo veľmi dobre zabezpečená, pretože sa v nej nachádzal archív. Z pitvora, zo strany hlavných dverí kaplnky, sa rozprestierala kuchyňa. Napravo od kuchyne bola komora pre panského úradníka (provízora). Naľavo od tejto komory existovala väčšia komora učená pre kastelána. Pod klenbou sa zostupovalo po 13 schodoch do pivnice, nad ktorou stála kaplnka situovaná v západnej časti kaštieľa, do ktorej sa vstupovalo i z hospodárskeho areálu kaštieľa. Zo spomínaného veľkého zaklenutého pitvora sa vystupovalo po 27 schodoch do horného pitvora, v strednej časti kaštieľa. Z horného pitvora bolo na pravej strane prístupných päť dostatočne a elegantne zariadených panských obytných izieb. Na ľavej strane od paloty (najväčšia a najreprezentatívnejšia miestnosť budovy) sa nachádzali dve susediace izby, a odtiaľto sa vchádzalo aj na chór kaplnky. Nad schodmi v strednej časti kaštieľa sa dalo vojsť do veže opatrenej zvonmi. Pri kaštieľi sa rozprestieral areál s viacerými hospodárskymi stavbami – kuchyňou, kanceláriou, komôrkou, izbičkou pre zamestnancov panstva. Na menšom dvore bolo švajčiarske ubytovanie, budova s mliečnou pivnicou, maštale, vozovňa a na konci majerského areálu stáli stodoly. Hospodárske a prevádzkové budovy tvorilo obydlie pre drábov, priestor pre ovce, v susedstve malého dvorčeka maštale a obydlie záhradníka, pivovar, kôľňa na drevo. Všetky spomenuté hospodárske stavby vznikli v roku 1813. V hospodárskom areáli nechýbali dve studne, jedna za konskou maštalou a druhá za pivovarom.³¹

Po smrti grófký Františky Serényiovej sa v kaštieľi usadil jej syn František (III.) Teleky (1790 – 1853) spolu s manželkou grófkou Leopoldínou Szapáryovou (Sapáry). Manželia nechali po smrti grófký Františky urobiť úpravy celého kaštieľa a príslušných hospodárskych budov. Ocenenie vykonaných stavebných prác na panstve spísali 16. júna 1835. Celková vyplatená suma murárom, tesárom, stolárom a zámočníkom za opravy kaštieľa bez kostola bola 19 226 zlatých. Murári okrem iného dostali za zastavenie múrov 14 120 zlatých, za dlážky 128 zlatých, za zrušenie 10 dverných otvorov 250 zlatých. Tesárom vyplatili za celý krov 2 350 zlatých, za rebríky

(Kopie z listiny z 16. júna 1835, ktorá bola vypracovaná v Bratislave)

In Záblati		Cena	Suma
		fl.	kr.
I. Die Záblati von Putnok			
Maurerarbeiten			
Die Záblati von Putnok	500 ^{fl.}	4120	
Maurerarbeiten No. 10	100 ^{fl.}	250	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	128	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	416	1000
Zimmermannarbeiten			
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	200	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	50	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	10	2000
Schloßarbeiten			
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	1	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	201	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	126	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	221	1070
Schloßarbeiten			
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	120	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	10	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	10	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	200	15
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	720	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	2	262
Summe der Záblati von Putnok			
19226			
II. Die Záblati von Putnok			
Maurerarbeiten			
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	136	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	66	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	122	
Die Záblati von Putnok	100 ^{fl.}	17	1070
Summe			
19226			

Ocenenie stavebných prác z 16. júna 1835. Zdroj: Štátny archív Bytča.

50 zlatých a za osadenie rámov dverí 40 zlatých. Stolárov odmenili za debnenie povaly ôsmimi zlatými, za zábradlie 289 zlatými, za dvere 331 zlatými, za dlážky 605 zlatými a všetky okná a osadenie skiel 341 zlatými. Zámočníci okrem iného dostali za kovania dverí 133 zlatých, za obložné kovania 49 zlatých, za obložné mreže 330 zlatých 45 denárov.³²

Manželstvo grófa Františka (III.) Telekyho a grófký Leopoldíny Szapáryovej zostalo bezdetné. Dedičia po manželoch kaštieľ a panstvo nevyužívali ako stále sídlo, pretože tieto majetky v rokoch 1858 až 1863 spravoval kurátor gróf Ľudovít Serényi. V roku 1873 boli majiteľmi kaštieľa nasledovní aristokrati: gróf Berchtold, grófka Kristína Telekyová a súrodenci gróf Eduard (*1813) a grófka Karolína (*1815) Telekyovci.³³ Posledným aristokratickým majiteľom kaštieľa bol gróf Elemír Teleky, ktorý v roku 1896 predal panstvo poslancovi uhorského parlamentu Vojtechovi Polyákovi. V roku 1897 došlo k dohode medzi poslancom a grófom o archíve uloženom v kaštieľi. Archív bol rozdelený na dve časti. Väčšia časť, ktorá sa dotýkala gemerských majetkov, sa dostala do Budapešti, a menšia časť vzťahujúca sa na Záblatie zostala majetkom poslanca Vojtecha, ktorý ho nechal naďalej v kaštieľi.³⁴

Vojtech Polyák patril medzi významných predstaviteľov meštianskej a priemyselnickej vrstvy konca 19. storočia, ktorá sa snažila polepšiť si svoje postavenie získaním šľachtického titulu. Vojtechove vyhladky na nobilitáciu sa polepšili po uzavretí manželstva s barónkou Klárou Eichlerovou. Fran-





Erb rodu Polyák.

tišek Jozef I. povýšil Vojtecha Polyáka do šľachtického stavu 4. augusta 1895 a zároveň mu udelil erb, čo sa vzťahovalo aj na jeho dve deti Štefana a Máriu Polyákovcov. V uvedení roku Vojtech zastával funkcie prezidenta Všeobecného majetkovo-pôžičkového družstva a viceprezidenta Medzinárodnej majetkovo-pôžičkovej akciovej spoločnosti.³⁵ Po smrti Vojtecha Polyáka sa majiteľom panstva stal jeho syn Štefan Polyák (1882 – 1946). Štefan sa narodil v Budapešti a vyštudoval právnické školy vo Viedni a Budapešti. Podnikol študijné cesty po krajinách západnej Európy a južnej Ameriky. Svoju politickú kariéru odštartoval ešte pred rokom 1918 v správe Trenčianskej župy ako hlavný notár. Po vzniku Československa začal hospodáriť na panstve Záblatie. Vstúpil do strany HSLŠ, za ktorú sa stal jej poslancom i senátorom. Po vzniku prvej Slovenskej republiky bol naďalej poslancom snemu. Patril medzi prominentných slovenských politikov v oblasti hospodárstva. V roku 1945 emigroval do Švajčiarska a zomrel v Baden-Badene.³⁶ ■

¹ Pri prepise mien sa budem pridrižovať zaužívanej formy rodového priezviska v danom storočí. Pri prvom použití konkrétneho priezviska dám do zátvorky slovenský prepis, ak je zaužívaný v Slovenskom biografickom slovníku.

² Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Štátny archív Bytča (ďalej ŠAB), fond (ďalej f.) Trenčianska župa I. (ďalej TŽ I.), familia Kostka. FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. : Trenčianska stolica : Šľachta Trenčianskej stolice podľa súpisov z rokov 1596 a 1646/47*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, s. XIX.

³ JANURA, Tomáš. *Vidiecke šľachtické sídla v Liptovskej stolici*. Liptovský Mikuláš : Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, 2008, s. 15, 108.

⁴ Rímske číslo za menom šľachtica je uvedené v zátvorke, keďže oni ho nepoužívali. Vyjadruje len poradie tohto mena v rode a umožňuje presné stotožnenie danej osoby.

⁵ MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Kostka. NAGY, Iván. *Magyarország családjai Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal V.* [CD-ROM]. Budapest : Arcanum Adatbázis, 1993, Szent-Györgyi család. (Bazíni gróf †), tabuľka II.

⁶ MV SR, Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Archív rodiny Serényi – Záblatie (ďalej ARSZ), inventárne číslo (ďalej i. č.) 10, kartón (ďalej k.) 1; i. č. 27, k. 2.

⁷ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 10, k. 1. KUBÍNYI, Ferenc – KUBÍNYI, Miklós. *A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása II.* Budapest : Franklin-társulat nyomdája, 1906, s. 231, 232.

⁸ KUBÍNYI, Ferenc – KUBÍNYI, Miklós. *A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása I.* Budapest : Franklin-társulat nyomdája, 1901, s. 140, 186. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 227, 231, 232.

⁹ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 12, k. 1. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, genealogická tabuľka IX.

¹⁰ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 7, k. 1. KUBÍNYI, A felső-kubíni I., ref. 8, s. 191. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 230, 232, 233.

¹¹ MV SR, ŠAB, f. TŽ I., cirkevné písomnosti, i. č. 13. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 232.

¹² MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 15, k. 2; i. č. 46, k. 3. MARSINA, Richard. *Archív rodiny Serényi – Záblatie (inventárny zoznam)*. Bratislava : Štátny slovenský ústredný archív II. oddelenie, 1960, s. 5. FEDERMAYER, ref. 2, s. 54. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 230, 232, 233.

¹³ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 46, k. 3. MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Šeréni, i. č. 516, k. 36. Starý otec Ladislava (IV.) bol bratom otca Krištofa ml. (II.). KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 236, 237, 246 a genealogická tabuľka č. IX.

¹⁴ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 17, k. 2. SZLUHA, Márton. *Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai : Felvidéki nemes családok*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2006, s. 571. FEDERMAYER, ref. 2, s. 263.

¹⁵ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 47, k. 3. MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Šeréni, i. č. 516, k. 36. MV SR, ŠAB, f. TŽ I., i. č. 556, k. 38.

¹⁶ SZLUHA, ref. 14, s. 571. FEDERMAYER, ref. 2, s. 218.

¹⁷ MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Šeréni, i. č. 516, k. 36. KUBÍNYI, A felső-kubíni II., ref. 7, s. 236, 237, 246.

¹⁸ Magyar nemzeti levéltár (ďalej MNL), f. Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej MKL), Libri regii (ďalej LR) 9, pagina (ďalej pag.) 831. MNL, f. MKL, LR 12, pag. 29. SZLUHA, ref. 14, s. 571. FEDERMAYER, ref. 2, s. 218.

¹⁹ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 32, k. 2.

²⁰ MV SR, ŠAB, f. TŽ I., cirkevné písomnosti, i. č. 13.

²¹ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 2, 4, 6, k. 1. KUBÍNYI, A felső-kubíni I., ref. 8, s. 340.

²² MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 2, k. 1; i. č. 54, k. 3. MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Šeréni, i. č. 516, k. 36. MARSINA, ref. 12, s. 5.

²³ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 65, k. 4. MV SR, ŠAB, f. TŽ I., familia Šeréni, i. č. 516, k. 36. MV SR, ŠAB, f. LŽ I., kongregačný protokol z rokov 1735 až 1740, i. č. 26, pag. 132. FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526–1848 : Die Obergespane Ungarns 1526–1848*. Budapest : Argumentum, 1994, s. 77.

²⁴ MV SR, SNA, f. Súpis kanonických vizitácií farností (ďalej SKVF), vizitácia farnosti Trenčín z 1. marca 1713, i. č. II B 157, pag. 25.

²⁵ MV SR, SNA, f. SKVF, vizitácia farnosti Trenčín z 25. septembra 1730, mikrofilm č. II.B 159, pag. 50, 51.

²⁶ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 65, k. 4.

²⁷ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 65, k. 4.

²⁸ MV SR, ŠAB, f. TŽ I., cirkevné písomnosti, i. č. 13.

²⁹ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 75, k. 5. NAGY, ref. 5, Teleki család. (Széki gróf), tabuľka VI.

³⁰ MNL, f. MKL, LR 53, pag. 186–188.

³¹ MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 75, k. 5.

³² MV SR, SNA, f. ARSZ, i. č. 76a, k. 5. MV SR, ŠAB, f. Krajský súd Trenčín, i. č. 1755, k. 284. NAGY, ref. 5, Teleki család. (Széki gróf), tabuľka VI.

³³ MV SR, ŠAB, f. Krajský súd Trenčín, i. č. 1755, k. 284, 285. NAGY, ref. 5, Teleki család. (Széki gróf), tabuľka III. a VI.

³⁴ MARSINA, ref. 12, s. 6.

³⁵ MNL, f. MKL, LR 69, pag. 742–747.

³⁶ MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník IV. zväzok M-Q*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 511.

Na margo Alpárovho projektu výstavby Smolenického zámku

DANIEL HUPKO
IVANA JANÁČKOVÁ

Sídlo bolo v myslení šľachtickej spoločnosti ešte aj v 19. storočí stále jednou z najdôležitejších súčastí jej identity. Do popredia sa opätovne dostáva vidiecka rezidencia, ležiaca v udržiavanom parku, spravidla obohanom vysokým múrom. Ten zabezpečoval obyvateľom vidieckej rezidencie dokonalé súkromie a izoláciu od okolitého modernizujúceho sveta. Odklon vysokej šľachty od veľkomesta a jej návrat na vidiek do starých rodových sídiel možno vnímať ako prejav nostalgie za dávnu rodovou slávou a obdobím, v ktorom mala v spoločnosti výsadné postavenie.¹

Nová sociálna stratifikácia sa musela nutne premietnuť aj do spoločenskej reality. Šľachta, a zvlášť aristokracia, bola konfrontovaná s dovtedy nepoznanou situáciou, s ktorou sa musela vyrovnávať. Jednotlivé rody, rodiny či dokonca ich jednotliví reprezentanti k nej pristupovali rôzne. Spôsobom, ktorými sa urodzená spoločnosť snažila v druhej polovici 19. storočia preklenúť túto pre ňu neštandardnú situáciu, nebola dosiaľ zo strany slovenských historikov venovaná výraznejšia pozornosť.² Všeobecnejšie závery bude možné vysloviť až po spoznaní postojov viacerých šľachticov, ktoré vytvoria reprezentatívnu vzorku.

Zaujímavou osobnosťou, o ktorej nebolo zatiaľ v týchto súvislostiach vôbec uvažované, je gróf Jozef Pálffy (1853 – 1920), vlastník dvoch rozľahlých panstiev – Smoleníc a Dobrej Vody. Tento príslušník smolenickej čiastky červenokamenskej línie staršej vetvy pálfyovského rodu, syn grófa Mórica Pálffyho (1812 – 1897), podmaršala a v rokoch 1861 – 1865 uhorského miestodržiteľa, a Paulíny, rod. Wilczekovej (1829 – 1894) vo svojej osobnosti spojil aristokratickú tradíciu s moderným priemyselným podnikaním.³ Hoci základný rámec uplatnenia historizmu v architektúre niektorých šľachtických sídiel, ktoré boli vo vlastníctve rodu Pálffyovcov, už bol pomenovaný,⁴ osobné postoje Jozefa Pálffyho k výstavbe zámku na zrúcanine Smolenického hradu stále nepoznáme.

Okrem chemickej továrne, ktorej bol Jozef Pálffy zakladateľom,⁵ je jeho meno späté predovšetkým s výstavbou romantického zámku na ruinách stredovekého hradu priamo nad obcou Smolenice. Smolenický zámok je spolu so zámkom v Bojniciach, ktorý bol taktiež vo vlastníctve pálfyovského rodu, považovaný za najvýznamnejšie príklady romantickej architektúry u nás, ktoré prekvapujú komplexnosťou uplatnenia myšlienky historizmu, pretavenej do harmonicky pôsobiaceho celku. Prvé práce na obnove hradnej zrúcaniny

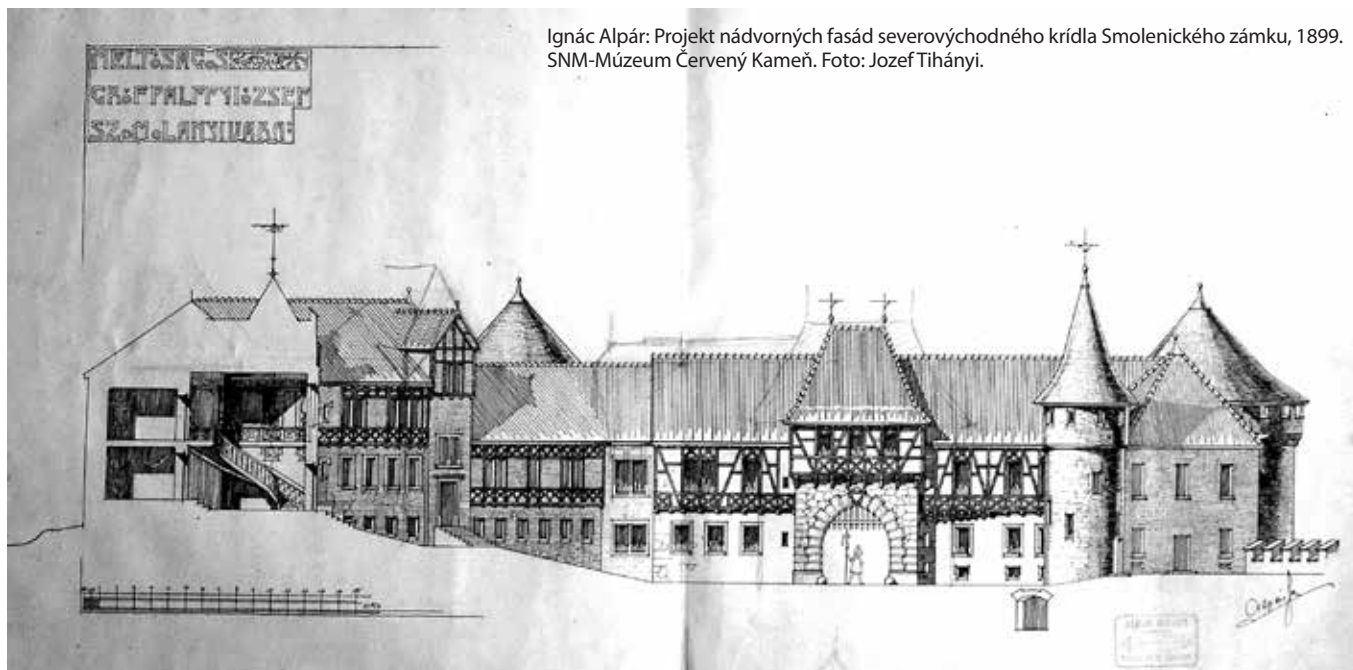


Smolenický zámok vo výstavbe, 1915. SNM-Múzeum Červený Kameň. Foto: Ivana Janáčková.

boli vykonané už v roku 1887 a s najväčšou pravdepodobnosťou ich podnikol Jozefov otec Móric Pálffy. V tejto prvej fáze boli zastrešené hradné bašty a opravená obvodová hradba. Na zvyškoch južnej bašty bola postavená hradná kaplnka.⁶ Napriek tomu, že sa plány z tohto obdobia výstavby nezachovali, resp. neboli dodnes identifikované, autorstvo projektu prestavby je pripisované Jozefovi Hubertovi (1846 – 1916), ktorý sa podpísal i pod prestavbu Bojnického zámku.⁷ K Hubertovi ako architektovi tejto fázy prestavby sa prikláňajú renomovaní slovenskí bádatelia,⁸ maďarská historiografia zostáva naopak zdržanlivejšia a meno Jozefa Huberta v súvislosti s prestavbou Smolenického hradu nespomína.⁹ Naopak, zachovanými plánmi máme v úlohe projektanta Smolenického hradu doloženú činnosť budapeštianskeho architekta Ignáca Alpára (1855 – 1928). Časové zaradenie jeho pôsobenia je však nejednotné a stále vyvoláva mnoho otázok: pri súčasnom stave poznania nie je možné spoľahlivo časovo ohraničiť jeho pôsobenie v službách Jozefa Pálffyho. Časť autorov uvádza, že budovu zámku začal Jozef Pálffy podľa Alpárovho projektu stavať v roku 1911,¹⁰ iní autori tento rok považujú za rok, v ktorom sa Pálffyho spolupráca s Alparom skončila a počiatky ich spolupráce kladú už do roku 1888.¹¹ Torzo Alparom vypracovanej projektovej dokumentácie k prestavbe zrúcaniny Smolenického hradu, datované rokmi 1913 – 1915, sa dnes nachádza v bratislavskom Archíve Pamiatkového úradu SR.¹² Týchto niekoľko výkresov však na našu škodu neumožňuje vytvoriť si komplexný a plastický obraz o Pálffyho predstave výslednej podoby Smolenického zámku a o koncepte, z ktorého architekt Alpar pri tvorbe plánov vychádzal.

Za rok vzniku plánov prestavby smolenickej hradnej ruiny na romantický zámok možno jednoznačne považovať rok 1899.¹³ Potvrzuje to i nedávny objav. V Slovenskom národnom múzeu-Múzeu Červený Kameň v Častej bol v roku 2009

Ignác Alpár: Projekt nádvojných fasád severovýchodného krídla Smolenického zámku, 1899. SNM-Múzeum Červený Kameň. Foto: Jozef Tihányi.



objavený dosiaľ neznámy výkres, ktorý je časťou Alpárovho projektu Smolenického zámku vypracovaného na objednávku Jozefa Pálffyho.¹⁴ Ide o pohľad na nádvojnú fasádu severovýchodného krídla zámku s hlavnou vstupnou bránou. Je to kresba tušom na papieri v mierke 1 : 50, nalepenom na hrubšej papierovej podložke.¹⁵ Výkres je Ignácom Alpárom i signovaný a označený odtlačkom pečiatky jeho budapeštianskeho ateliéru s dátumom 11. marca 1899. V ľavom hornom rohu je ozdobným secesným písmom uvedená príslušnosť výkresu: Méltóságos | gróf Pálffy Lószef | szomolányi vára.¹⁶

Identifikácia použitého typu písma nápisu v rohu výkresu umožnila prehodnotiť určenie ďalšieho zbierkového predmetu, ktorý je súčasťou zbierkového fondu červenokameniského múzea.¹⁷ Predmet bol v odbornej evidencii múzea vedený ako návrh náhrobku Jozefa Pálffyho, v skutočnosti ide o titulný list projektu výstavby Smolenického zámku. V pravom dolnom rohu je taktiež označený odtlačkom pečiatky Alpárovho ateliéru s dátumom 3. marca 1899. Preukázateľne sa tak podarilo verifikovať tvrdenie Józsefa Sisu, že od roku 1899 bol projektantom obnovy Smolenického hradu budapeštiansky architekt Ignác Alpár.

Hrad v Smoleniciach bol od počiatku 19. storočia ruinou. Zachovaná, i keď výrazne poškodená, zostala iba obvodová hradba s baštami, celý vnútorný hrad bol v rozvalinách. V čase, keď Alpár projektoval novú budovu Smolenického zámku, boli obnovené iba bašty a hradbový múr. V tejto situácii bolo možné vybudovať úplnú novostavbu hradnej budovy a voľne rozvinúť romantické predstavy o stredovekých hradoch v spojení s nadštandardným pohodlím pre rodinu Jozefa Pálffyho, ktorej mala zámocká budova slúžiť ako sídlo zodpovedajúce nárokom kladeným na bývanie v 20. storočí. Vznikla tak veľkolepá dvojkrídlá romantická novostavba s dominantnou vysokou šesťhrannou vežou, ktorá v sebe kombinuje prvky viacerých umeleckých slohov. Hospodárske budovy sú situované v predhradí a vytvárajú uzatvorené nádvorie, ktoré garantuje súkromie majiteľov zámku. Alpárovi sa podarilo vytvoriť pôsobivú eklektickú stavbu, ktorá plne zapadá do kontextu jeho tvorby.¹⁸

Okolnosti výberu Ignáca Alpára za projektanta výstavby Smolenického zámku nepoznáme.¹⁹ Najlepšími referenciami

pre Jozefa Pálffyho boli isto realizácie Alpárom navrhnutých budov, ktoré nepochybne poznal – v čase tvorby plánov Smolenického zámku bol tento majster neskorkej eklektiky už uznávaným architektom, ktorý mal za sebou návrhy desiatok budov.²⁰ Zámer Jozefa Pálffyho vybudovať na rumovisku stredovekého hradu romantický zámok zapadal do dobovej tendencie obnovy starých hradov, ktorý sa prejavil v období romantizmu, pričom nahradenie zručaniny novostavbou nebolo štandardom.²¹ Odborná literatúra uvádza, že v pozadí Alpárovho projektu Smolenického zámku stála kreatívna invencia architekta, ktorému bol eklektický princíp tvorby s nádychom romantiky veľmi blízky.²²

Výkres, nachádzajúci sa v múzeu na hrade Červený Kameň, toto tvrdenie spochybňuje. Do Alpárovej kresby tušom totiž niekto robil ceruzkou korektúry, čo je evidentné na samotnom výkrese. Návrhy na úpravu sa týkajú rizalitu vnútornej fasády severovýchodného krídla, zmeny výšky príľahlej strechy a riešenia jedného z vikierov budovy. Schematický náčrt želanej podoby časti severovýchodného krídla zámku sa nachádza aj na zadnej strane výkresu. Odôvodnene možno predpokladať, že autorom týchto korektúr bol sám objednávateľ – Jozef Pálffy. V našom prostredí bol zatiaľ takýto subjektívny vklad z pozície objednávateľa do kompetencií architekta, resp. do už prebiehajúcich stavebných prác priznaný iba grófovi Jánovi Františkovi Pálffymu v prípade prestavby zámku v Bojniciach,²³ hoci úloha stavebníka bola v prípade historizujúcich prestavieb nepopierateľná a veľmi dôležitá: vzájomný vzťah architekta, stavebnej firmy a stavebníka sa markantne podieľal na výslednej kvalite architektonického diela.²⁴ Nezriedka do koncepcie prestavby zasahovali i partnerky stavebníkov: napr. v prípade zámku Hluboká kňažná Eleonóra Schwarzenbergová, rod. Liechtensteinová (1812 – 1873)²⁵ alebo kňažná Gabriela Auerspergová, rod. Lobkowiczová (1793 – 1863) a jej nevesta Vilhelmina Auerspergová, rod. Colloredo-Mansfeldová (1826 – 1898) v prípade historizujúcich stavebných úprav zámku Zleby.²⁶

Oprávnenosť predpokladu, že v pozadí výstavby Smolenického zámku prebiehala plodná kooperácia Jozefa Pálffyho ako objednávateľa a Ignáca Alpára ako projektanta, ktorý Pálffyho predstavy pretavoval do projektov dokumentácie, podporuje i zástoj Jozefa Pálffyho pri romantickej prestavbe Oravského zámku. Táto v umeleckohistorickej odbore

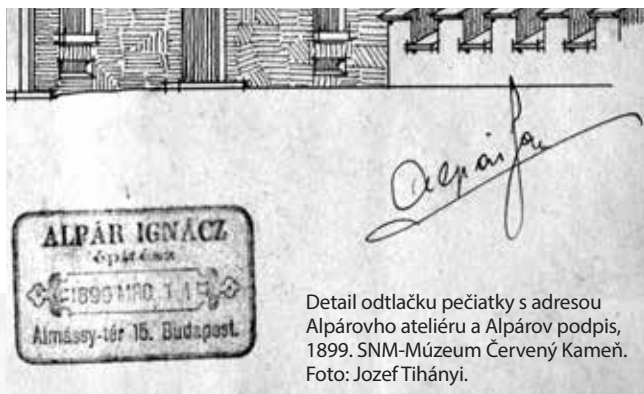
nej literatúre neprávom opomínaná historizujúca prestavba sa uskutočnila počas pôsobenia Jozefa Pálffyho ako riaditeľa Oravského komposesorátu, ktorým sa stal v roku 1896. Pozornosť Pálffy zamerlal na stredný a horný hrad, ktorý bol od požiaru v roku 1800 iba provizórne zastrešený. Ideovým východiskom tejto romantickej prestavby bolo sprístupnenie objektov horného a stredného hradu návštevníkom komposesorátneho múzea – teda vytvorenie pamätníka slávnej minulosti Oravského panstva. Architektonické projekty sú datované rokmi 1902 – 1903, vznikali teda v rovnakom období, v ktorom Jozef Pálffy pri-

pravoval, resp. už riadil stavbu romantického zámku v Smoleniciach. Jozefova úloha v prípade romantických úprav na hrade Orava bola zásadná: bol ich ideovým tvorcom a rozhodoval o výsledných realizáciách a definitívnej podobe celku i jeho architektonických detailov, pričom sa podieľal i na vybavovaní časti agendy. Autorom architektonických návrhov bol hlavný lesný radca komposesorátu František

Fertsek, ktorý zároveň viedol a organizoval chod prác na Oravskom hrade. Úzka kooperácia Jozefa Pálffyho s Františkom Fertsekom úspešne kompenzovala absenciu školeného architekta.²⁷

Napriek tomu, že stále zostáva o okolnostiach prestavby hradu v Smoleniciach a výstavby modernej zámockej budovy na jeho ruine viac nepoznaného ako toho, čo o tejto prestavbe v duchu romantizmu vieme, objavenie výkresu a jeho zaradenie do zbierkového fondu Slovenského národného múzea-

Múzea Červený Kameň v Častej otvorilo viaceré nové otázky, ktoré môžu byť podnetom k novým výskumom. Význam zámku v dejinách historizujúcej architektúry u nás je predpokladom ďalšieho skúmania a hľadania odpovedí nielen na otázku, do akej miery Jozef Pálffy zasahoval do Alpárových plánov. Hlavnou výzvou by malo byť prameňmi podložené časové zaradenie jednotlivých stavebných etáp zámku, ktoré prinesie nové poznatky aj do všeobecných dejín architektúry prelomu 19. a 20. storočia na našom území. ■



Detail odtlačku pečiatky s adresou Alpárovho ateliéru a Alpárov podpis, 1899. SNM-Múzeum Červený Kameň. Foto: Jozef Tihányi.



Ignác Alpár: Titulný list projektu výstavby Smolenického zámku, 1899. SNM-Múzeum Červený Kameň. Foto: Jozef Tihányi.

¹ POSPÍŠILOVÁ, Marie. *Romantické zámecké interiéry*. Ústí nad Labem : Krajské středisko Státní památkové péče a ochrany přírody, 1986, nepag.

² Výnimkou je práca Romana Holeca, ktorá sa snaží postihnúť postoje, ktoré mohla šľachta po vzniku Československej republiky zaujať: HOLEC, Roman. Jeden z porazených. Šľachta na Slovensku po roku 1918. In ROGULOVA, Jaroslava a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, s. 31-48.

³ Výsledky najnovších výskumov o osobnosti Jozefa Pálffyho sú zhrnuté v prácach: HUPKO, Daniel. Biografické poznámky k osobnosti Jozefa Pálffyho (1853 – 1920). In *Zborník múzea vo Svätom Antone*, 2012, roč. 20, s. 159-172 a HUPKO, Daniel. Manžel a otec, hospodár a podnikateľ: príklad Jozefa Pálffyho. In ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila et al. *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 100-109.

⁴ HUPKO, Daniel. Historizmus v architektúre pálffyovských sídiel. In *Pamiatky a múzea*, 2012, roč. 61, č. 4, s. 8-14.

⁵ Továrň funguje ako akciová spoločnosť pod názvom Chemolak dodnes, nesídlí však už pri Horných Orešanoch, ale na severovýchodnom okraji Smoleníc. K dejinám Chemickej továrne Jozefa Pálffyho v Smoleniciach pred rokom 1945 pozri: JASTRABÍK, Štefan. *90 rokov chémie pod Malými Karpatmi*. Bratislava : Pravda, 1973, s. 9-62.

⁶ JASTRABÍK, Štefan. *Smolenice*. Bratislava : Veda, 1975, s. 190.

⁷ Okrem toho je Hubertovi pripisované i autorstvo romantickej prestavby vodného hradu v Pezinku, ktorý bol rovnako ako zámok v Bojniciach majetkom grófa Jána Františka Pálffyho (1829 – 1908). Pozri: POHANIČOVÁ, Jana. *Romantické prestavby šľachtických sídiel*. Rusovce, Veľké Uherce a Bojnice. In *Pamiatky a múzea*, 2005, roč. 54, č. 2, s. 51.

⁸ JASTRABÍK, ref. 6, s. 190, PLAČEK, Miroslav - BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : Slovart, 2007, s. 266 a LUKÁČOVÁ, Elena - POHANIČOVÁ, Jana. *Rozmanité 19. storočie. Architektúra na Slovensku od Hefeleho po Jurkoviča*. Bratislava : Perfekt, 2008, s. 65.

⁹ SISA, József. *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Budapest : Vince kiadó, 2007, s. 293.

¹⁰ Porovnaj: PISOŇ, Štefan. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Martin : Osveťa, 1977, s. 295 a JASTRABÍK, ref. 6, s. 190.

¹¹ LUKÁČOVÁ - POHANIČOVÁ, ref. 8, s. 167.

¹² Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Zbierka projektov

a plánov, sign. A 5104 R.

¹³ SISA, ref. 9, s. 293.

¹⁴ Slovenské národné múzeum-Múzeum Červený Kameň, Častá (ďalej iba SNM-MČK), Zbierka archívnej povahy (ďalej iba ZAP), ev. č. A 0530, príř. č. ČK 2009/123. Informácia o tomto objave bola publikovaná už v roku 2011 v: HUPKO, Daniel - JANÁČKOVÁ, Ivana - TIHÁNYI, Jozef. *Koniec starých čias. Poslední Pálffyovci na hrade Červený Kameň 1848 – 1948*. Komárno : Vydavateľstvo KT, 2011, s. 149-150.

¹⁵ Rozmery výkresu: 82,5 cm x 40,5 cm, rozmery podložky, na ktorej je nalenpený: 102 x 64 cm.

¹⁶ Preklad: Smolenický hrad veľkomožného (urodzeného) grófa Jozefa Pálffyho.

¹⁷ SNM-MČK, ZAP, ev. č. A 0159, príř. č. ČK 01735. Predmet je súčasťou zbierkového fondu múzea od roku 1953.

¹⁸ Do dnešnej podoby však zámok dobudoval až československý štát, Pálffyovci boli nútení počas prvej svetovej vojny práce na stavbe prerušiť. Blížšie k prestavbe zámku pozri: JASTRABÍK, ref. 6, s. 190-194, PLAČEK - BÓNA, ref. 8, s. 266, HUPKO - JANÁČKOVÁ - TIHÁNYI, ref. 14, s. 147-153.

¹⁹ Krátke medailóny so stručným výpočtom Alpárom projektovaných budov pozri v: SISA, ref. 9, s. 303 a LUKÁČOVÁ - POHANIČOVÁ, ref. 8, s. 167.

²⁰ MARÓTY, Kata. *150 éve született Alpár Ignác* [online]. [Citované 2013-05-25]. Dostupné online: <http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/25/25marotz.html>.

²¹ PLAČEK - BÓNA, ref. 8, s. 10 a 13.

²² LUKÁČOVÁ - POHANIČOVÁ, ref. 8, s. 65.

²³ Podrobnejšie napr.: HORVÁTH, Hilda. *Gróf Pálffy János műgyűjteménye*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2007, s. 39-48 alebo MALEČKOVÁ, Katarína. *Ján František Pálffy – staviteľ a zberateľ*. In FUNDÁRKOVÁ, Anna - PÁLFFY, Géza (eds.). *Pálffyovci v novoveku – vzostup významného uhorského šľachtického rodu*. Bratislava; Budapest : Pro História, 2003, s. 130-147.

²⁴ POHANIČOVÁ, ref. 7, s. 48.

²⁵ VYBÍRAL, Jindřich. *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*. Praha : Argo, 1999, s. 47-53.

²⁶ ZATLOUKAL, Pavel. *Architektura 19. století*. Praha: Správa Pražského hradu; DaDa, 2001, s. 197.

²⁷ ČAJKA, Michal. *Pálffyovská prestavba Oravského hradu*. In *Pamiatky a múzea*, 2006, roč. 55, č. 1, s. 25-29.

Výstava Pavol z Levoče, jeho dielo a škola (1967)

Príspevok k dejinám vystavovania slovenskej gotiky

TOMÁŠ KOWALSKI

Výstava predstavujúca súbor diela umelca neskorého stredoveku nebýva bežným programom múzejných či galerijných inštitúcií na Slovensku. Výstavy starého umenia sa tu spravidla koncipujú ako prehliadky vybraných historických slohových epoch,¹ alebo ako výstavy z fondov zbierkových inštitúcií, keď cieľom nie je zostavenie prehliadky z hľadiska topografickej a časovej súvzťažnosti diel.² Preto možno pokladať výstavu *Pavol z Levoče: jeho dielo a škola* v roku 1967 za výnimočné a vo svojom koncepte v našich podmienkach neopakované podujatie, čo podnecuje priblížiť genézu tejto výstavy ako mimoriadneho kultúrneho počinu.³

Životu a dielu rezbára Pavla z Levoče sa venovala od päťdesiatych rokov 20. storočia pomerne intenzívna pozornosť zo strany česko-slovenského dejepisu umenia a starostlivosti o kultúrne dedičstvo. Pavlovo najvýznamnejšie dielo – hlavný oltár sv. Jakuba vo farskom kostole v Levoči – komplexne reštaurovali v rokoch 1952 – 1954,⁴ súbor rezbárovho diela, napriek explicitnému nevymedzeniu, vyhlásilo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady v roku 1961 za národnú kultúrnu pamiatku.⁵ Letopočet 1517 napísaný kriedou na zadnej strane pravého pevného krídla, prístupného len v dobe postavenia oltára a objavený pri reštaurátorskom rozoberaní oltára,⁶ sa všeobecne považoval za spoľahlivé datovanie dokončenia diela. Rok 1967 bol teda 450. výročím postavenia hlavného oltára.

Vrcholné slovenské kultúrne inštitúcie v spolupráci s regionálnymi využili výročie k zorganizovaniu celého radu príležitostných podujatí, pričom oslavy mali prejsť až do roku 1968. Riadiaca komisia na prípravu osláv, zriadená radou Okresného národného výboru v Spišskej Novej Vsi 3. marca 1967, pozostávala zo zástupcov Povereníctva SNR pre školstvo a kultúru, Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP, riaditeľ Ján Lichner a Vojtech Fíčík), Slovenskej národnej galérie (SNG, riaditeľ Karol Vaculík), krajského pamiatkového strediska v Prešove, krajských a okresných štátnych orgánov, mestského národného výboru v Levoči a tamojšieho Spišského múzea, ktorého riaditeľ Róbert Felber bol tajomníkom komisie.⁷ Nesporne z prostredia pamäťových inštitúcií vzišla myšlienka usporiadania výstavy diela Pavla z Levoče, ktorá sa vlastne stala ústredným podujatím osláv. Zbierkotvorné inštitúcie (najmä SNG) v súdobom období už zaknivovali niekoľko výstavných prehliadok so závažným cieľom zmeny ponímania „umenia na Slovensku“ za „umenie Slovenska“.⁸ Je logické, že bolo vecou prestíže zhostiť sa komplexnej prezentácie tvorby individuálneho umelca z azda najpriťažlivejšej epochy našich výtvarných dejín.

Charakter výstavného podujatia, zostaveného prevažne



Plagát k výstave. Zdroj AVU SNG, repro: autor.

z diel v cirkevnom majetku, vyžadoval nebývalé organizačné nasadenie. SÚPSOP ako vrcholná inštitúcia štátnej pamiatkovej starostlivosti vydal 7. apríla 1967 pre K. Vaculíka odporúčanie na vykonanie podrobnej prehliadky, zamerania a zdokumentovania skulptúr a oltárnych celkov.⁹ Prístupné archívne dokumenty neumožňujú rekonštruovať presný itinerár tejto *výskumnej úlohy par excellence*.¹⁰ Určitý obraz o príprave výstavy však poskytuje plán prevzatia diel, spracovaný na účely ich poistenia. Preberanie 49 položiek rozvrhli medzi 29. máj až 7. jún 1967.¹¹ Skutočné sústreďovanie fondu skulptúr do miesta výstavy v Levoči sa uskutočnilo v troch etapách. Súčasťou každého prebratia bola podrobná komisionálna obhliadka a protokolárny popis stavu konkrétneho diela.¹² Už od konca mája 1967 sa v objekte radnice v Levoči nachádzala socha Panny Márie a archanjela Gabriela z Chyžného, Korpus Krista z tzv. Malého Ukrižovania (farský kostol v Bardejove), sochy sv. Barbory a sv. Kataríny z Okoličného (prevzaté od reštaurátorky E. Rodovej), sochy sv. Antona a sv. Mikuláša z Očovej, socha archanjela Gabriela z Prešova, sochy sv. Hieronyma, Augustína a Ambróza zo Sabinova (prevzaté od reštaurátora Hermana Kotrbu) a socha

sv. Magdalény zo Stratenej (prevzatá od reštaurátora Pavla Fodora). Dňa 1. júna 1967 priviezli sochu Madony s dieťaťom z oltára sv. Barbory v Banskej Bystrici. Podľa poznámky v protokole sochu pred otvorením výstavy ošetrila Mária Spoločníková.¹³ Nasledujúci deň prišli sochy Madony, sv. Mikuláša a sv. Martina z hlavného oltára v Lipanoch. V dňoch 5. – 7. júna 1967 priviezli pavlovské sochy zo spišských obcí – Madonu zo Slovenskej Vsi, Ukrižovaného zo Strážok, sv. Barbaru z Hrabušíc a sv. Margitu z Mlynice. Prevzatie diel potvrdili za SÚPSOP P. Fodor a H. Kotrba, za SNG J. Janiček, za Spišské múzeum v Levoči R. Felber záznamom z 9. júna 1967. Pracovničkou zodpovednou za zvoz umeleckého materiálu podľa katalógu výstavy bola Libuša Cidlinská, jej meno sa však v zachovanej písomnej dokumentácii nevyskytuje.¹⁴ Záznam z 19. júna 1967 obsahuje súpis sôch, privezených medzi 15. a 19. júnom. Do Levoče prišli tri reliéfy z krídel oltára sv. Barbory v Banskej Bystrici (Mučenie desaťtisíc perzských mučeníkov, Sv. Leonard oslobodzuje väzňov, Ukrižovanie sv. Petra), skupina Stolice milosti z Polomy, Madona s dieťaťom z hlavného oltára a Ukrižovanie z Ľubice, Svätica (Margita) z Kežmarku, bočný oltár sv. Anny a sochy sv. Šte-



Inštalácia diel v levočskej radnici – sochy svätice (Margity) z Kežmarku a sv. Márie Magdalény zo Stratenej. Foto: Archív PÚ SR.

fana a sv. Ladislava z nadstavca hlavného oltára v Hrabušiciach, a súčasti hlavného oltára sv. Juraja zo Spišskej Soboty; súsošie svätca zabíjajúceho draka, skupina Poslednej večere a sochy Krísta a Kľačiacej Panny Márie z oltárneho nadstavca.

Vernisáž výstavy sa konala 23. júna 1967. Otvorenia sa zúčastnili predstavitelia najvyšších slovenských politických orgánov, ktorých viedol povereník SNR pre kultúru a informácie Štefan Brenčič.¹⁵ Posledný záznam o prevzatí sôch spísali 3. júla 1967, teda už po sprístupnení výstavy. Uvádza sa dodatočne privezené sochy, boli však zahrnuté do katalógu. Predela a reliéf s Martýriom sv. Uršule z oltára sv. Barbory v Banskej Bystrici prišli z Košíc od M. Spoločníkovej. Ďalej pre výstavu prevzali sochy Panny Márie a sv. Jána zo skupiny Kalvárie v Spišskej Novej Vsi, Madonu s dieťaťom z bočného oltára v Strážkach, sochu sv. Ondreja zo Strážok (SNG, inv. č. P 138), dve sochy uhorských patrónov, vtedy v Národnej galérii v Prahe (P 354, P 355; pôvodná proveniencia Hozelec, sekundárne Švábovce),¹⁶ sochy Panny Márie a sv. Jána zo skupiny Kalvárie (Šarišské múzeum v Bardejove), sochu sv. Sebastiana zo Sásovej, predelu z bočného oltára v Hrabušiciach a sochu Ukrižovaného zo Spišských Vlách. Výstava

podľa katalógu pozostávala z 89 položiek (sochárske súčasti 14 krídlových oltárov a súsoší pritom rozpísali jednotlivo). 62 položiek katalógu určil K. Vaculík za vlastnú tvorbu Pavla z Levoče.¹⁷ Z pôvodne koncipovaného súboru diel nebolo na výstavu získané Ukrižovanie z Lomničky, ústredná skulptúra zo skupiny Kalvárie v Spišskej Novej Vsi, ani sochy sv. Hieronyma a sv. Barbory z oltára v Banskej Bystrici.¹⁸

1. júnom 1967 je datovaná dohoda o zabezpečení organizácie výstavy, uzatvorená v Levoči medzi SNG a Spišským múzeom, podpísaná riaditeľmi oboch inštitúcií.¹⁹ Predme-



Súbor diel vystavených v zasadacej sieni levočskej radnice. Foto: Archív PÚ SR.

tom je najmä zabezpečenie dozorného a lektorského personálu, ako aj prerozdelenie tržieb zo vstupného (dospelá osoba 4,- Kčs, študenti a vojaci do hodnoty čatára 2,- Kčs; vstupenky si zakúpilo 34 814 osôb), pričom podiel SNG bol 35-percentný. Podiel rím. kat. farskému úradu za sprístupnenie kostola prevádzalo Spišské múzeum.

V súvislosti so sledovaním archívnych dokumentov k príprave výstavy môže prekvapovať neprítomnosť komisára K. Vaculíka pri sústreďovaní exponátov do Levoče.²⁰ Možno sa domnievať, že sa zúčastnil aspoň sústreďenia diel na konci mája a 1. júna 1967. Záznam o preberaní však neobsahuje jeho podpis, keďže bol vyhotovený s odstupom niekoľkých dní. Treba pripomenúť, že v tom istom čase sa venoval aj organizácii viacerých bratislavských podujatí v oblasti súčasného umenia. V archívnych fondoch nie sú zachované pramene hovoriace o inštalácii výstavy vo vzťahu k jednotlivým expozičným priestorom. Rozvrh inštalácie opísal reštaurátor Pavol Fodor v Kultúrnom živote.²¹ V radnici vo vstupnej sieni na 1. poschodí exponovali sochy z oltára v Očovej, sochu Madony, predelu a všetky reliéfy z krídel oltára sv. Barbory v Banskej Bystrici, Madonu zo Slovenskej Vsi, skupinu Zvestovania z oltára v Chyžnom, dve svätice z Okoličného a tzv. Malé Ukrižovanie z Bardejova. V zasadacej sieni radnice dominovali súčasti hlavného oltára sv. Juraja v Spišskej Sobotě (reliéf z archy, skupina Poslednej večere z predely a tri skulptúry zo štítu), spolu s Madonou z Ľubice, sochami sv. Ondreja a Madony zo Strážok, a dvomi uhorskými patrónmi z Národnej galérie v Prahe (Hozelec). Na podeste medzi 1. a 2. poschodím inštalovali Ukrižovanie zo Spišských Vlách. V druhom poschodí radnice vystavili sochu sv. Márie Magdalény zo Stratenej, skupinu z Polomy, Ukrižovania zo Strážok a Ľubice, sochy Kalvárie zo Spišskej Novej Vsi, sochy zo Sabinova, Prešova, Lipian, sochu Bolesného Krísta zo Švábovíc (pôžička z Národnej galérie v Pra-



Karol Vaculík pri otvorení výstavy 23. júna 1967.
Zdroj: AVU SNG, repro: autor.

he, P 357; pôvodná proveniencia Hozelec),²² archu oltára sv. Anny z Hrabušíc (po odstránení doplnkov a „okrášľujúcich“ ozdobných rezieb) a sochu sv. Margity z Mlynice. Mimo katalógu vystavená socha sv. Sebastiána zo štítu oltára v Sásovej podľa Fodora nepatrí k tvorbe Pavla z Levoče.²³

V Kostole sv. Jakuba pavlovské diela z tohto chrámu (sochy z oltára Narodenia) rozmiestnili do južnej lode,²⁴ kde sú pri pilieroch autentické miesta oltárov sv. Anny a štyroch sv.

Jánov. Inštalácia potom smerovala k hlavnému oltáru. V južnej lodi bolo vystavené aj súsošie sv. Juraja v boji s drakom (z rovnomennej bočnej kaplnky), bežne neprístupné návštevníkom kostola. Tento spôsob prezentácie však dielo vytrhol z kontextu k nástennej maľbe, ktorej námet je súčasťou ikonografie výjavu.

V správe zo 4. augusta 1967 opísal problémy v priebehu výstavného podujatia na vyžiadanie SÚPSOP riaditeľ Spišské-

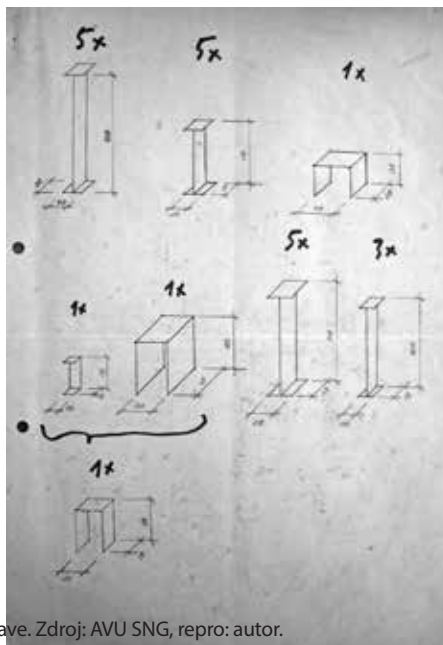
1967 zaslaným SNG²⁷ požadovalo vrátiť v čo najkratšom čase sochy Panny Márie a sv. Jána zo skupiny Kalvárie potrebné pre novú inštaláciu expozície histórie, pričom ich mala ešte predtým ošetriť M. Spoločníková.²⁸ Tesne pred otvorením, okolo 20. augusta [1967] požičiavateľa plánovali odviezť aj Ukrižovaného z uvedenej skupiny. Riaditeľ Felber v správe zo 4. augusta 1967 tiež informoval, že niektoré farské úrady sa hlásili o vrátenie zapožičaných diel z príležitosti odpustkov. Žiadosť bardejovského múzea prevzal na vybavenie J. Lichner.²⁹ Z Felberovej správy vyplýva, že Spišské múzeum podľa ostatných pokynov SÚPSOP nevydá ďalší exponát z výstavy, trvajúcej do 15. októbra 1967.

V polovici septembra 1967 bol súčasťou osláv 450. výročia postavenia levočského hlavného oltára vedecký seminár. K tejto súčasťi výročia sa zachovali len nepatrné predbežné zmienky v dennej tlači, resp. v iných súvislostiach,³⁰ program a výsledky seminára nie sú publikované alebo inak známe. Anton C. Glatz pri neskoršom pavlovskom výročí (1987/1988) pripomenul³¹ referát E. Hraškovkej (SÚPSOP) o náleze Pavlovho diela vo farskom kostole v Prešove (Ukrižovaný), čím sa počet tamojších pavlovských diel rozšíril na tri. Levočské podujatie bolo vzhľadom na dobové pomery relatívne intenzívne reflektované v dennej tlači s celoslovenským dosahom. Erudované príspevky vyšli z pier spoluautorov podujatia, niektoré vznikli nezávisle na výstavnom podujatí.³² Príspevok L. Cidlinskej pre Výtvarný život (1967) je v podstate osobitnou štúdiou o diele Pavla z Levoče.³³ Autorka na základe intenzívnej skúsenosti s dielom Pavla z Levoče taktiež vypracovala dizertačnú prácu o oltároch z dielne levočského rezbára, obhájenú na Slovenskej akadémii vied.³⁴

Levočská výstava diela Pavla z Levoče a jeho školy vytvorila nebyvalú, a odvtedy neopakovanú možnosť prehliadky neskorogotických sochárskych diel s úzkym vzájomným súvisom. Zjavným zámerom bolo sústrediť čo možno najväčší počet „pavlovských diel“, podnieť úvahy o rozsahu, chronológii a umeleckom charaktere tvorby [Pavla z Levoče], ktorá sa zvykla v poslednom čase ohraničovať iba na samotný hlavný levočský oltár.³⁵ Môže sa preto zdať paradoxné, že vlastní spolupracovníci výstavy práve kvôli jej rozsahu napísali, že chýbala predovšetkým vedecká príprava alebo aspoň predbežné hlbšie štúdium niektorých diel, čo sa odrazilo v ich atribúcii.³⁶ Výstavný celok napriek tomu poskytol nesporne výnimočný estetický zážitok, založený na výtvarných dielach vysokých kvalít (neznížilo to ani prebiehajúce reštaurovanie niektorých z nich). Ján Bakoš identifikoval v slovenskom dejepise umenia šesťdesiatych rokov prístup „estetického historizmu“, ponímajúci výtvarné umenie ako špecifický a autonómny jav, a tým odstraňujúci aj normatívne rozlišovanie medzi „vysokým“



Časť písomnej a grafickej dokumentácie k výstave. Zdroj: AVU SNG, repro: autor.



ho múzea v Levoči, ktorému po vernisáži zostala celá táčcha výstavy, jej prevádzky a ďalších záležitostí.²⁵ Po odstupe času sa javí ako najzávažnejšia okolnosť nedostatočnej vlhkosti vzduchu v niektorých priestoroch levočskej radnice. Mala ju zabezpečovať zeleň nasadená vo veľkých kvetináčoch ako súčasť architektonického riešenia výstavy,²⁶ a tiež kropenie kamennej podlahy a schodísk, prevádzané dvakrát denne, kvôli čomu sa niektorí návštevníci pohybovali po mokrom povrchu a prenášali vlhkosť aj do miestností s parketami. Riaditeľstvo Šarišského múzea v Bardejove listom z 13. júla

a „nízkym“. Na základe faktu umeleckej kvality pamiatok súčasne napomáhal vyčleňovať umenie Slovenska z područia uhorského štátneho celku, teda nahliadať ho ako svojbytný a ucelený fenomén.³⁷ K zorganizovaniu výstavy iste prispeli aj výstavné podujatia v okolitom kultúrnom priestore, kde samotní tvorcovia levočskej výstavy sa aktívne zúčastňovali (*Die Kunst der Donauschule 1490 – 1540*, St. Florian a Linz 1965).³⁸ Napriek obsahovej odlišnosti mali základné koncepcie spoločné: prezentovali a sprístupňovali súbor diel stredovekého umenia v autentickom prostredí ich vzniku,

resp. pre ktoré boli určené, v našom prípade s akcentom miromiadnej tvorivej osobnosti a vyjadrením úcty pôsobiska k nemu (v roku 1968 sa podľa dobovej tlače predpokladala repríza levočskej výstavy v Bratislave).³⁹ V zahraničí je tento formát výstav aktuálny aj súčasnom období, v niektorých prípadoch aj s trvalou možnosťou absolvovania tzv. „kultúrnych trás“ v príslušných regiónoch. ■

¹ Napríklad *Staré umění na Slovensku*, Praha 1937; *Umenie českej a slovenskej gotiky*, Leningrad a Moskva 1971, Praha 1972; *Gotische Kunst in der Slowakei*, Karlsruhe 1997; *Barok, Gotika, Renesancia: umenie medzi neskorou gotikou a barokom*, SNG Bratislava 1998/1999, 2003/2004, 2009/2010.

² Napríklad *Gotické umenie zo zbierok SNM v Martine*, Martin a Bratislava 1985/1986; *Gotické umenie zo košických zbierok*, Košice 1995 a Bratislava 1996/1997; *Gotické umenie z bratislavských zbierok*, 2000.

³ Význam podujatia už pripomenul v recenzii KOWALSKI, Tomáš. *Gotika*. In *Ars*, 38, 2005, č. 1, s. 73, pozn. 9. Príspevok je spracovaný na základe súdobých dokumentov a publicistík. Dobovo aktuálne aj neskoršie zistenia alebo kritiky umeleckohistorického charakteru zohľadňujeme len ak prispievajú k jednoznačnejšej identifikácii konkrétnych diel alebo spätne osvetľujú predmet záujmu; zo záveru 60. rokov 20. storočia medzi tieto patria TÖRÖK, Gyöngyi. Lőcsei Pál mester és iskolája. Kiállítás a lőcsei Szent Jakab templomban és a város házában. In *Művészeti*, IX, október 1968, č. 10, s. 3-4 a širšie zameraná práca HOMOLKA, Jaromír. K některým otázkám středoevropské plastiky 15. století. In *Umění*, XVII, 1969, č. 6, s. 566-568. Za kolegiálnu pomoc pri pozitívnom i negatívnom zisťovaní prameňov som zaviazaný pracovníčkam Archívu výtvarného umenia SNG (ďalej AVU SNG), Archívu SNM-Spišského múzea v Levoči a Štátneho archívu v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves (riaditeľka Mgr. N. Palková).

⁴ KOTRBA, Viktor – KOTRBA, František. *Levočský oltár Majstra Pavla*. Bratislava: Tvar, 1955; *Majster Pavol z Levoče: Tvorca vrcholného diela slovenskej neskoré gotiky*. Bratislava, 1961, 1964, s. 115-127; pozri aj ďalšie súdobé monometrické publikácie HOMOLKA, Jaromír. *Mistr Pavel z Levoče. Pozdně gotický oltář kostela sv. Jakuba v Levoči*. Praha, 1961; HOMOLKA, Jaromír. *Levoča – hlavní oltář v kostele sv. Jakuba*. Bratislava, 1965.

⁵ CIDLINSKÁ, Libuša. Dielo Majstra Pavla z Levoče. In JANKOVIČ, Vendelín a kol. *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*. Martin, 1980, s. 132-141; ŠEVČÍKOVÁ Eva. *Dielo majstra Pavla z Levoče. Vyšpecifikovanie súboru pamiatok, vyhlásených za NKP uznesením Predsedníctva SNR č. 24/1961*. Bratislava: ŠÚPS, 1983. Archív PÚSR, Zbierka výskumných správ, sign. T 1675, T 3236.

⁶ KOTRBA – KOTRBA, 1955, s. 23, ref. 4; *Majster Pavol z Levoče*, 1964, s. 121, obr. 48, ref. 4.

⁷ Štátny archív v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves, fond ONV v Spišskej Novej Vsi II. 1960 – 1990, odbor organizačný, zápisnice rady 1967; pozri tiež: -snv-. *Majster Pavol takmer päťstoročný*. In *Pravda*, 22. 3. 1967.

⁸ Predovšetkým výstava *Dvanásť storočí výtvarného umenia na Slovensku*, Bratislava 1966 – 1968 (v 70. rokoch reinstalovaná na Zvolenskom zámku). Bližšie k významu podujatia: BAKOŠ, Ján. *Situácia dejepisu umenia na Slovensku (Prolegomena)*. Bratislava, 1984 (Analekta VI, č. 7/1979), s. 100-104; CIULISOVÁ, Ingrid. Lesk a bieda slovenskej umenia II. Slovenský dejepis umenia 1948 – 1968. In *Ars*, 1995, č. 2-3, s. 195-196; novšie tiež ORIŠKOVÁ, Mária. K otázke politiky vystavovania: príklad Slovenskej národnej galérie. In *Ars*, 36, 2003, č. 3, s. 204-206. Uvedenú bratislavskú výstavu zmenil K. Vaculík dokonca v objednávke 22 zvráňaných podstavcov pre diela vystavované v Levoči. Podstavce vyrobil podnik Kovovýroba Trnava. AVU SNG, zb. Album výstav; SNG, č. j. 402/67 z 3. 4. 1967.

⁹ AVU SNG, zb. Album výstav. SÚPSOP, č. j. 1252/67-III zo 7. 4. 1967.

¹⁰ FUCHS, Juraj. Svetový význam levočského Pavla. Hovoríme s riaditeľom SNG Dr. Karolom Vaculíkom. In *Práca*, 23. 7. 1967.

¹¹ AVU SNG, zb. Album výstav, SNG, č. j. 693/67-Kozm. z 26. 5. 1967.

¹² Protokoly sú zachované v AVU SNG v zbierke Album výstav.

¹³ Reštaurovanie oltára v súdobom období publikovala SPOLOČNÍKOVÁ, Mária. Problémy záchrany oltára sv. Barbory v Banskej Bystrici. In *Zpravodaj Krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici*, 1967, č. 10, s. 12-18.

¹⁴ *Pavol z Levoče – jeho dielo a škola*: katalóg výstavy. Bratislava, 1967, nestr.

¹⁵ -čtk-. Dielo Majstra Pavla na výstave v Levoči. In *Rudé právo*, 24. 6. 1967; -čtk-. Výstava diel majstra Pavla. In *Smena*, 24. 6. 1967.

¹⁶ Dnes SNG, inv. č. P 2286, P 2285; GLATZ, Anton C. *Gotické umenie v zbierkach Slovenskej národnej galérie*. Fontes 1. Bratislava, 1983, s. 134-137, kat.

č. 60/1, 60/2; *Umenie Slovenska. Stále expozície Slovenskej národnej galérie*. Bratislava, 1994, s. 21, 72, č. 62a, 62c (Anton C. Glatz).

¹⁷ *Pavol z Levoče*, nestr., ref. 14. Katalóg výstavy obsahuje úvodnú štúdiu komisára výstavy, 53 fotografií (autorom 25 snímok je T. Honty, 12 vyhotovil K. Vaculík), životopisné údaje a zoznam reprodukováných a vystavených diel (vlastná tvorba Pavla z Levoče, tvorba dielne a práce okruhu). Zoznamy sú vyjadrením Vaculíkovej chronológie pavlovskej tvorby. Rozšírená verzia úvodnej štúdie, doplnená aj o poznámkový aparát (!) bola publikovaná znovu: VACULÍK, Karol. K problematike diela Majstra Pavla. In *Vlastivedný časopis*, XVI, 1967, č. 4, s. 145-153.

¹⁸ AVU SNG, zb. Album výstav. SNG, č. j. 859/67-Kozm. z 28. júna 1967. Ďalších päť diel, resp. ich lokalít, odkiaľ diela nemali byť získané, sa uvádza v opise inštalácie výstavy, ktorý citujeme ďalej v tomto príspevku.

¹⁹ AVU SNG, zb. Album výstav.

²⁰ Vaculíkovu biografii uvádza PETERAJOVÁ, Ľudmila. *Nepýtaj sa na svoj osud... Život a dielo Karola Vaculíka*. Bratislava, 2005, s. 189-190, v súvislosti s levočskou výstavou neprináša podrobnejšie údaje.

²¹ FODOR, Pavol. Autentická podoba diela majstra Pavla v Levoči. In *Kultúrny život*, 7. 7. 1967.

²² Dnes Bratislava, SNG, inv. č. P 2287; GLATZ, 1983, s. 138-140, kat. č. 61, ref. 16; *Umenie Slovenska*, 1994, s. 72, č. 61 (A. C. Glatz), ref. 16.

²³ Samotný Vaculík neskôr uvádza sochu v kontexte diela tzv. Majstra konzolových figur v Banskej Bystrici; VACULÍK, Karol. *Gotické umenie Slovenska*. Bratislava, 1975, s. 77.

²⁴ FODOR, 1967, ref. 21.

²⁵ Felber pokračuje: „...je nás tu hŕstka (na prevádzku výstavy), ktorá bez dovolení, bez voľných sobôt a nediel pracuje pre úspech akcie.“ – Spišské múzeum v Levoči, č. j. 290/1967 (AVU SNG, zb. Album výstav).

²⁶ Zdôraznil to architekt výstavy FIFÍK, Vojtech. *Výstava Majster Pavol z Levoče, jeho dielo a škola*. In *Vlastivedný časopis*, XVI, 1967, č. 4, s. 187.

²⁷ Šarišské múzeum v Bardejove, bez č., 13. júl 1967. – AVU SNG, zb. Album výstav.

²⁸ Reštaurátorskú akciu neskôr publikovala SPOLOČNÍKOVÁ, Mária. Skupina Ukrižovania v Bardejove od Majstra Pavla z Levoče. In *Ars*, VI-VIII, 1972 – 1974, č. 1-6, s. 263-276.

²⁹ SÚPSOP, č. j. 2913/67-R z 31. 7. 1967 (AVU SNG, zb. Album výstav). – V tomto kontexte treba uviesť, že kurátor levočskej výstavy v lete 1967, teda počas jej trvania, odcestoval na mesačnú súkromnú študijnú dovolenku do Rakúska, západného Nemecka, Belgicka, Francúzska a Talianska; PETERAJOVÁ, 2005, s. 190-192, ref. 20.

³⁰ SÚPSOP, č. j. 2862/67-R z 26. 7. 1967 – urgencia Výstavníctvu, n. p. Bratislava vo veci dodávky zariadení na projekciu „multimediálneho“ pásma obrazu, slova a hudby na polyekranové plátna, ktoré mali rozostaviť okolo levočského hlavného oltára (AVU SNG, zb. Album výstav).

³¹ GLATZ, Anton C. Poznámka k sochárskemu dielu Majstra Pavla z Levoče a jeho dielne v 2. decéniu 16. storočia. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Majster Pavol z Levoče: život, dielo, doba (zborník referátov zo seminára)*. Košice, 1991, s. 21, pozn. 1.

³² SÚPSOP podľa harmonogramu tematickej výskumnej úlohy „Gotická plastika na Slovensku – výskum okruhu, dielni, stanovenie spôsobu ochrany“ (1962 – 1966, riešiteľ prom. hist. Nora Hrašková) sa už v prvých rokoch riešenia zaoberal terénnym výskumom diela Pavla z Levoče. Predovšetkým nálezy neznámych diel zverejnili vo všeobecne zameranom Súpise pamiatok na Slovensku (Bratislava 1967 – 1969), resp. v krajských inventároch hnutelných pamiatok.

³³ CIDLINSKÁ, Libuša. Pavol z Levoče a jeho dielo. In *Výtvarný život*, XII, 1967, č. 6, s. 251-258; pozri tiež CIDLINSKÁ, Libuša. Slovenské gotické sochárstvo a tabuľové maliarstvo. In *Výtvarný život*, XI, 1966, č. 6-7, s. 208-219.

³⁴ CIDLINSKÁ, Libuša. *Oltáre majstra Pavla z Levoče*. Kandidátska dizertačná práca, Bratislava 1968. Archív PÚ SR, Zbierka výskumných správ, sign. T 828. Obhajoba pre udelenie vedeckej hodnosti kandidáta vied o umení a knala 1. 10. 1969. Ústredný archív SAV, fond Vedecké kolégium SAV pre vedy o umení, inv. č. 2417c, šk. 228a. Niektoré kapitoly dizertácie a ďalšie výskumy autorka neskôr publikovala v periodikách *Ars*, *Monumentorum tutela a Umění*. V šesťdesiatych rokoch nevznikla na pôde SÚPSOP iná, rozsiahlnejšie koncipovaná umeleckohistorická práca o diele Pavla z Levoče alebo širšie o stredovekom umení Slovenska.

³⁵ VACULÍK, 1975, s. 8, 79, ref. 23.

³⁶ CIDLINSKÁ, 1968, s. 149, pozn. 1, ref. 34.

³⁷ BAKOŠ, 1984, s. 95-97, ref. 8; tiež BAKOŠ, Ján. Idea východnej strednej Európy ako umeleckého regiónu. In Bakoš, Ján et al. *Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska*. Bratislava, 2002, s. 15.

³⁸ CIDLINSKÁ, Libuša. Výstava a sympóziu Umenie Podunajskej školy. In *Ars*, II, 1968, č. 1, s. 182-184 uvádza tiež ďalšie rakúske výstavy tohto druhu v súdobom období. Pozri tiež slovenskú reflexiu iného rakúskeho podujatia v roku 1967 podľa BAKOŠ, Ján. *Gotika v Rakúsku*. (Po výstave v Kremži – Stejne). In *Ars*, III, 1969, č. 1, s. 173-179.

³⁹ -čtk-. *Smena*, ref. 15.

Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905 - 1973)

Život zasvätený pamiatkam

JÚLIUS BARCZI

Meno Alžbety Güntherovej-Mayerovej pred niekoľkými rokmi nepoznal nielen vševedúci Google, ale ani množstvo ľudí pôsobiacich v odboroch, ktoré svojou prácou zásadne ovplyvnila. Dnes je situácia iná. Jej životu a dielu boli doteraz venované dve výstavy,¹ niekoľko knižných publikácií, štúdií a článkov² a jej prínos pre slovenskú kultúru pripomínajú aj dve pamätne tabule odhalené v roku 2005.³ Napriek tomu, že pri spoznávaní umeleckej histórie Slovenska takmer nie je možné neprísť do styku s výsledkami jej bádania, doteraz jej nebola venovaná monografia, za ktorou by stál komplexný výskum v domácich a zahraničných archívoch,⁴ či súborné vydanie obrovského množstva textov, ktoré po sebe zanechala. Z času na čas sa však objavujú pokusy o parciálne spracovania jej podielu na formovaní spoločenskovedných odvetví, predovšetkým dejepisu umenia, muzeológie, etnografie a v neposlednom rade monumentológie.

Güntherovej život bol od jej detstva úzko zviazaný s vecami, ktoré boli pamiatkami v užšom i širšom význame. Jej matka bola trnavskou šľachtičnou z rodu Nagy⁵ a otec potomkom slávnej remeselníckej rodiny pekárov z bavorského Gunzenshausenu.⁶ Rodina, do ktorej sa Lili, ako ju familiárne volali, narodila, zdedila a ďalej zveľaďovala zbierku keramiky,⁷ historický nábytok, striebro i zopár portrétov predkov. Atmosféra rodného domu v Prešporku na ulici Mateja Bela, dnes Panenskej, bola určujúca pre vzbudenie jej záujmu o umenie a neskôr i jeho dejiny.

Slečno Lili, plakát musí ťvát!⁸

Vzťah Alžbety Güntherovej k výtvarnému umeniu sa dá definovať jedine s pomocou pokusu vcítiť sa do skromného, dobre vychovaného a veľmi vnímavého dievčaťa, akým nepochybne bola. V roku 1924, v roku svojej maturity na Maďarskom ústave nemeckého gymnázia v Bratislave, sa zapísala na maliarsku školu Gustáva Mallého, kde pobudla jeden rok. Za ten čas mala možnosť zoznámiť sa s budúci významnými umelcami Jánom Mudrochom, Kolomanom Sokolom či Jánom Želibským. Medzi mnohými začínajúcimi maliarmi bol jej spolužiakom aj Ľudovít Fulla, ktorý si na ňu spomenul po rokoch vo svojej knihe: *Poznal som ju od čias prvej republiky zo školy Gustáva Mallého. Z bratislavského nemecko-maďarského dievčaťa stala sa vzdelaná, vzácna Slo-*



Študentka Lily Mayerová na cestovnom pase. Zdroj: AVU SNG.



Lily Mayerová ako dvanásťročné dievča. Zdroj: AVU SNG.

venka. Česť jej pamiatke a vďaka za vykonanú prácu na poli slovenskej výtvarnej kultúry.⁹ Güntherovej bol však svet bohémov a „túlavý“ život výtvarníkov trochu vzdialený. Bola neodmysliteľnou súčasťou umeleckého milieua, no svoj talent naplno uplatnila v drobnom grafickom dizajne, čo bola pre ňu zrejme schodnejšia cesta, než veľké gestá voľnej tvorby. Jej návrhy plagátov, pútačov či exlibrisov sú také, ako ju vidíme na súdobých fotografiách: elegantné, uhladené a otvorene prezentujúce vkus

medzivojnovnej moderny. Ako reklamná grafička pracovala väčšinou pre bratislavské obchodné domy a firmy (Tausky J. Fiai, Wigand, Rudolf Kliča a synovia, Meinel Chocolate a i.) a v rokoch 1929 – 1930 sa ako víťazka medzinárodnej súťaže zamestnala v Baťových závodoch v Zlíne.¹⁰ Jej pôsobenie na Morave však nebolo dlhé, pretože už koncom roka 1930 sa z rodinných dôvodov musela vrátiť do Bratislavy.

Od štúdií k zakladateľským úlohám v múzeách a vo vede

Krátke intermezzo umeleckej školy Gustáva Mallého Güntherovej ambície neuspokojili a vo februári 1925 sa zapísala na Univerzitu Komenského, kde sa stala študentkou českých profesorov Jana Eisnera a Františka Žákavca v odboroch prehistorickéj archeológie a dejín umenia. Nezabudla však ani na svoje kresliarske nadanie a naďalej ho prehlbovala s dôrazom na úžitkovú grafiku v ateliérii Wilhelma Müllera-Hofmanna v Štátnej umeleckopriemyselnej škole vo Viedni. Súčasne si rozširovala obzor aj na viedenskej univerzite, na prednáškach predstaviteľa viedenských dejín umenia Hansa Tietzeho.¹¹ Počas vysokoškolských štúdií, v roku 1927 a takis-

to aj neskôr, vďaka svojej *tante* Lucy Nagy precestovala Juhosláviu, Taliansko a tiež Francúzsko. Okrem pohľadníc, ktoré posielala svojej matke¹² to dokladajú aj ceruzokresby (v skicároch) a akvarelové štúdie architektúr a krajínok.¹³

Po absolvovaní univerzitných štúdií sa v odbore zamestnala až po návrate zo Zlína v novembri roku 1930. Stala sa pracovníčkou bratislavského mestského múzea, ktoré bolo v tom čase súčasťou Mestských vedeckých ústavov. I keď čas, ktorý strávila v mestskom múzeu bol sotva sedem rokov, je činnosť v ňom mu dala pevný základ pre budúci rozvoj, ktorý aj v staršom veku úzkostlivo sledovala. Na bohatých a rôznorodých zbierkach dokázala nájst prostredníctvom štýlovo-kritickej umelekohistorickej metódy bohaté súvislosti umeleckej afinity bratislavského a rakúskeho umenia. Jej úlohou bola inštalácia expozície Vinohradníckeho múzea, archeologických zbierok, reinštalácia historických zbierok, a samozrejme, zabezpečenie odborného výkladu o zbierkových fondoch pre verejnosť. S mestským múzeom súvisia aj jej prvé publikačné pokusy. Už v roku 1933, po čiastočnom dokončení inštalčných prác expozícií, spolu s kolegyňou historičkou Dr. Oľgou Wagnerovou vydáva prvý vedecký Katalóg Múzea mesta Bratislavy.¹⁴ V tomto období pracovala aj na svojej doktorskej práci, pre ktorú boli rozsiahle zbierky holičskej fajansy, habánskej a ľudovej keramiky z mestského múzea ťažiskovým študijným materiálom. Jej plánované vydanie vo Viedni v 30. rokoch sa, žiaľ, nepriaznivú politickú situáciu neuskutočnilo.¹⁵ Až v roku 1942 bola vydaná v Martine v zúženej, ani nie stostránkovej podobe pod názvom *Keramika na Slovensku*.¹⁶

K menu Dr. Güntherovej sa viaže aj úspešný, prvý priamy rozhlasový prenos z múzea uskutočnený v roku 1933.¹⁷ Veľa prednášala a publikovala, čo možno pripísať jej neustálej potrebe komunikovať dôležitosť umenia a jeho pamiatok pre spoločnosť smerom k širším masám. Na druhej strane stáli jej skúsenosti s umeleckými centrami a snaha emancipovať milované rodné mesto smerom k metropolám Viedni a Budapešti, od ktorých odvodzovala povahu domáceho umenia. Jej pohľad na umenie Horného Uhorska jasne prezentovala v roku 1934 ako spoluautorka *Československej vlastivědy*. Pre VIII. diel *Umění spracovala Umění bývalého Horního Uherska* v 19. a začiatkom 20. storočia, kde v závere veľmi úderne poznamenala: *Neschází malířů, zejména na venkově, kteří cítí s rodnou hroudou a jeho lidem, neschází ani samotářských talentů, ale scházejí dosud vůdčí osobnosti, které by vytvořili svérázný charakter umění...*¹⁸ Myš-



Matka Izabela Mayerová, rod. Nagyová.
Zdroj: AVU SNG.



Otec Juraj Mayer. Zdroj: AVU SNG.

lienku akejsi provinčnosti umenia na Slovensku, od ktorej odvodzovala jeho teritoriálnu špecifickosť nikdy neopustila, viackrát sa k nej vrátila a bohato ju ilustrovala príkladmi z nášho pamiatkového fondu.¹⁹

Z hľadiska zmien v pracovnom, ale aj v osobnom živote je medzníkom rok 1936, keď ju Univerzita Komenského požiadala o konanie prednášok z muzeológie a dejín umenia, V tomto roku ju tiež z nevysvetliteľných dôvodov, i napriek jej stále sa zvyšujúcemu pracovnému výkonu, odsunuli na miesto kronikárky mesta, čo sama vnímala ako prekážku



Manžel JUDr. Erik Günther (zomrel 1949).
Zdroj: AVU SNG.



Čerstvá mamička so synom Petrom v júli 1945.
Zdroj: AVU SNG.

pri svojich aktivitách. Povinnosti kronikárky si však i napriek mnohým nevýhodám, predovšetkým nízkemu platu, plnila svedomito. Satisfakciu z vedeckého bádania ale hľadala inde – v práve sa konštituuujúcom Slovenskom národnom múzeu v Martine a rok vypomáhala aj v Zemskom múzeu v Brne. Brnianske účinkovanie však malo aj iný dôvod. Pôsoobil tu



Elegantná Alžbeta Mayerová v októbri 1934.
Zdroj: AVU SNG.



Grafička a návrhárka v Baťovom ateliéri v Zlíne
v roku 1929. Zdroj: AVU SNG.



Otvorenie výstavy keramiky v Slovenskom múzeu v roku 1946.
Zdroj: AVU SNG.

jej budúci manžel, JUDr. Erik (Erich) Günther, tajomník Najvyššieho súdu v Brne, s ktorým uzavrela manželstvo 31. decembra 1936. Mladomanželia žili spočiatku kvôli pracovným záležitostiam odlúčené, v Brne a Bratislave.

Medzi Prešporkom a slovenským Martinom a Oravou

Nie je bez zaujímavosti, ako dokázala Dr. Güntherová zrást so slovenským prostredím a nadšene riešiť problémy v oblasti kultúrnej politiky, s ktorými sa formujúci štát vyrovnával pomerne ťažko. Zalúbenie našla v Turci, v samotnom Martine²⁰ trávila niekedy nepretržite aj päť mesiacov. Podieľala sa na vytváraní, koncipovaní a tvorbe expozície a niekoľkých samostatných tematických výstav (jubilejná Björnsonova výstava, výstava slovenskej národnej histórie, výstava Slovenský ľud v dielach československých umelcov, výstava gotického umenia Turca, výstava zaniknutých remesiel v turčianskej oblasti a ďalšie výstavy venované tomuto regiónu a Turčianskemu Sv. Martinu), ktoré sa podľa jej slov ... stali vzorom vtedajšieho slovenského múzejníctva nielen esteticky a vedecky pôsobivou expozíciou, ale najmä modernými pracovnými metódami u nás na Slovensku vtedy ešte úplne neznámymi.²¹ Už ako skúsenú múzejníčku a historičku umenia

ju v roku 1937 Umelecká beseda v Prahe oslovila vo veci spolupráce na veľkolepej výstave Staré umenie Slovenska.²²

V Martine stála aj pri zrode Národnej galérie slovenskej, ktorej zbierkovú základňu a prvé vystavené diela, dokumentujúce najmä aktuálne umenie, získavala za zložitých podmienok z rôznych úradov a škôl. Jej súdebná martinská a bratislavská práca sa skončila na jar v roku 1941, keď sa rozhodla odísť z Múzea mesta Bratislavy (o uvoľnenie zo služieb požiadala 30. 4. 1941). Na svoje pôsobenie v ňom si po rokoch s hrdosťou spomenula: ... *A som pyšná na to, že som takmer sedem rokov svojho života mohla venovať múzeu svojho rodiska. Jeho historické miestnosti a bohaté zbierky prirástli mi k srdcu a vždy som sa rada vracala k nim...*²³

„Zakladateľská vlna“ 40. rokov neobišla ani Slovenské múzeum v Bratislave (neskôr Slovenské národné múzeum), ktoré sa od roku 1941 stalo ďalším pôsobiskom

Dr. Güntherovej-Mayerovej. Tu spolu s Vladimírom Wagnerom, známym historikom umenia, reorganizovala zbierky a pustila sa do inštalácie prác ľudového umenia. Vzhľadom na rôznorodosť materiálu Slovenského múzea mala možnosť vyčleniť exponáty galerijného charakteru, čím položila základ samostatnej Slovenskej národnej galérie (SNG), ktorá však oficiálne vznikla až v roku 1948.

Nepriaznivá politická situácia a nevôľa predstaviteľov martinského Slovenského národného múzea zamestnať Alžbetu Güntherovú-Mayerovú v múzeu²⁴ mala za následok jej putovanie po Turci a Orave. Nadväzujúc na staršie maďarské práce mapujúce hornouhorské župy, po dedinách a mestečkách zaznamenávala jednotlivé pamiatky. Boli to namáhavé mesiace, keď za jeden deň dokázala navštíviť a spracovať výtvarné pamiatky dvoch až troch obcí. V priebehu piatich dní bola schopná absolvovať terénny výskum a cesty z Dolného Kubína do Ružomberka a odtiaľ do Liptovského Hrádku a Martina.²⁵ Jej úsilie vyvrcholilo vydaním rozsiahleho článku Príspevky k dejinám výtvarného umenia v Turci z roku 1941 a publikácie Dejiny a súpis výtvarných pamiatok Oravy v roku 1944, ktoré stáli na počiatku dlhej cesty k trojväzkovému Súpisu pamiatok na Slovensku. Jej činnosť odrzkadľuje aj jej pedagogická práca, ktorú chápala, ako jednu z najzásadnejších úloh v spoločnosti. Od roku 1941 bola riadnou lektorkou muzeológie na Slovenskej univerzite (UK) a pracovala aj ako súdna znalkyňa.²⁶

Keď rozum spí, rodia sa príšery

Druhá polovica 40. rokov priniesla do života Dr. Güntherovej mnohé zmeny súvisiace jednak s vojnovými udalosťami i následným politickým vývojom. Krátko po ukončení oslobodzovacích bojov o Bratislavu sa jej 28. apríla 1945 narodil dlhoočakávaný syn Peter, ktorý bol v nasledujúcich ťažkých rokoch úzko spätý so svojou matkou. Tragickosť doby odrzkadľuje fakt, že tri mesiace po pôrode mali byť jej manžel i syn, prihlásení k nemeckej národnosti, vysídlení za hranice republiky. Len vďaka právnickým známostiam Dr. Günthera však k tomu nedošlo. Dr. Günther tesne po vojne musel dokonca čeliť krivým obvineniam z kolaborácie s na-

cistickými Nemcami. Tieto tvrdenia vyvracajú početné listy od predstaviteľov židovskej obce, ktoré potvrdzujú, že manželia Güntherovci zastávali vždy ľudský prístup a poskytovali pomoc občanom židovskej národnosti.²⁷

Do pozornosti Dr. Güntherovej sa čoraz viac dostávalo súčasné umenie, na ktoré, napriek svojej špecializácii na staršie obdobia a úžitkové umenie, dokázala nahliadať s triezvou odbornosťou a chápala ho aj s jeho úskaliami. I keď cesta k tvorbe Ley Mrázovej, Ernesta Zmetáka či Jána Mudrocha a i. bola založená skôr na osobných sympatiách a priateľstvách, Dr. Güntherová vždy veľmi trefne podložila svoju analýzu aj aktuálnymi zahraničnými príkladmi.

Povojnová situácia v krajine však kládla nové úlohy aj v oblasti pamiatkovej starostlivosti, ktorú bolo treba konštituovať nanovo. Alžbeta Güntherová sa stala členkou reštitučného zboru pre vrátenie slovenských umeleckých pamiatok zo zahraničia a už v roku 1946 bola zamestnaná na Povereníctve školstva na Odbore umenia a ochrany pamiatok, kde pracovala vo vedúcom postavení. Naďalej bola pedagogicky činná a prednášala aj na rôznych doškolovacích kurzoch odborných pracovníkov (do roku 1952). Svoje bohaté vedomosti z odboru dejín umenia odovzdávala i študentom Slovenskej vysokej školy technickej (SVŠT) v odbore výtvarná estetika a poslucháčom Pedagogickej fakulty v Bratislave. Na základe rozhodnutia profesorského zboru inžinierskeho staveľstva SVŠT zo dňa 25. júna 1946 bola menovaná za honorovanú docentku. Prednášala však aj na Univerzite Komenského a po založení Vysoké školy výtvarných umení aj na tejto škole (v rokoch 1950 – 1963 sporadicky, po 1963 pravidelne). Úzko spolupracovala so Zväzom slovenských výtvarných umelcov, pomáhala prekonávať počiatočné ťažkosti pri otváraaní SNG a pri zakladaní niektorých časopisov umeleckého a ochranárskeho charakteru, v ktorých, samozrejme, aj sama publikovala.

Relatívne pokojné obdobie však netrvalo dlho a po „Vítaznom februári“ stratil Dr. Erik Günther zamestnanie a nové si hľadal len veľmi ťažko. Prácu si našiel až na jeseň 1949, od 1. novembra nastúpil na Generálny konzulát USA v Bratislave. Už o päť dní ho však z domu odviekli dvaja neznámi muži, ako sa neskôr ukázalo, išlo o príslušníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Mal sa ešte v ten istý deň vrátiť, no nestalo sa tak. Po necelom týždni, 12. novembra 1949, oznámil uniformovaný príslušník Zboru národnej bezpečnosti Dr. Güntherovej smrť manžela, ktorý sa vraj obesil v ilavskej väznici. Dr. Güntherová okamžite vycestovala do Ilavy a tam sa na vlastné oči presvedčila o tvrdej pravde. Telo jej nebohého manžela javilo známky po mučení, čo potvrdili aj očití svedkovia, s ktorými bola neskôr v kontakte.²⁸ V krátkom čase musel byť zabezpečený prevoz telesných pozostatkov, pretože pohreb sa podľa nariadenia ŠtB musel konať už 13. novembra s vylúčením verejnosti, len v úzkom rodinnom kruhu. Život rodiny Dr. Güntherovej sa po týchto udalostiach dostal pod neustály dohľad ŠtB. Nasledujúce necelé tri roky, počas ktorých sa ešte viac upla na prácu, prešli bez závažnejších incidentov, ďalšie obdobie je však poznačené jej vysídlením a stratou domova. Do roku 1955 pôsobila ako správkyňa kaštieľskeho a hradného múzea vo vzdialenom Betliari a na Krásnej Hôrke. Kontakt s Bratislavou však ani vtedy nestratila a neustala ani jej prednášková činnosť na univerzite. Už na prelome rokov 1954 a 1955 sa jej pozornosť viac orientovala na Bratislavu a pripravovala sa na návrat domov, no váhala, pretože v Bratislave nemala byt. Keď v roku 1955 zomrel prof. Dr. Vladimír Wagner, Filozofická fakulta UK



Exkurzia na Smolenickom hrade na jar 1954. Stojaci zľava: Cidlinská, Güntherová, Kovačovičová, Hromadová, Ďurček, Futák. Zdroj: AVU SNG.



Exkurzia na Oravskom hrade v roku 1953. Zľava: Čaplovič, Kocian, Bunčák, Hrozičik, Rozmany, Güntherová, Hromadová, Hodál. Zdroj: AVU SNG.

ju naliehavo žiadala o prevzatie jeho prednášok. Do definitívneho pracovného pomeru na UK nastúpila v septembri 1955 a prednášala tam až do školského roku 1960/1961. Ešte v júni 1955 však bola prítomná pri pretváraní výstavy na radnici v Levoči, kde neskôr pracovala i na vytvorení mestského múzea.

V škole a na „pamäťáku“

Po návrate do Bratislavy sa zopakoval scenár z jesene 1952, keď Güntherovcov v Betliari čakali nevybavené služobnícke izby. Dr. Güntherová so synom prečkali zimu v miestnosti pracovne domu na Ľadovej ulici, neskôr im fakulta poskytla internátnu izbu v Horskom parku s rozmermi 9 m² s kamennou dlažbou, bez akéhokoľvek príslušenstva. V takýchto pomeroch bývali až do roku 1964!

Po nezdare revolúcie v Maďarsku v roku 1956 opäť nasledovalo obdobie „kádrovačiek“ a prenasledovania. V rokoch 1960 – 1961 boli obaja, matka a syn, podrobení niekoľkohodinovým výsluchom, napriek tomu Güntherovej zápal pre

prácu so študentmi neštrácal na intenzite. Jej pozornosť sa v tomto období sústreďuje viac na syntetizáciu poznatkov o renesancii a baroku, napriek tomu však v bibliografii jej prác nájdeme aj recenzie nielen novej slovenskej odbornej literatúry, ale aj zahraničnej, uverejňované v časopise Pamiatky a múzeá (*Umělecké památky Čech, Alte Holzfiguren in Ungarn, A barokk szobrászat Magyarországon* a i.). Vo svojich úvahách sa zaoberá úlohami a poslaním umenia, ochrany pamiatok i práce muzeológov. V roku 1961 vydáva spolu s literárnym historikom Jánom Mišianikom reprezentatívnu publikáciu



Otvorenie výstavy akad. mal. Michala Staudta v Bratislave. Zdroj: AVU ANG.



Dr. Güntherová pri tvorbe Súpisu pamiatok Slovenska v pracovni SÚPSOP. Zdroj: AVU SNG.

Stredoveká knižná malba na Slovensku (v roku 1962 bola vydaná v nemeckom jazyku), ktorá i keď veľmi opatrne, no prvýkrát v relatívnej úplnosti podáva analýzu významných prejavov knižnej malby od začiatku 14. do prvej tretiny 16. storočia.²⁹ V roku 1961 je z politických dôvodov z UK prepustená a zároveň prijatá do služieb Slovenského pamiatkového ústavu. Tu ako hlavná vedecká redaktorka pracovala na Súpise pamiatok na Slovensku, v ktorom sa odrazili jej bohaté skúsenosti nadobudnuté rokmi strávenými v teréne.

Kontakty Alžbety Güntherovej-Mayerovej s umeleckou obcou možno charakterizovať ako veľmi úzke a dôverné. I keď sama inklinovala skôr k starému umeniu, múzejnej praxi a pamiatkam, prijala v roku 1963 ponuku externe prednášať na Vysokej škole výtvarných umení. Vzhľadom na prežitú neprijemnosť však bola jej odpoveď na výzvu umelcov – pedagógov ostýchavá a rozhodnutie spočiatku nejednoznačné. V liste priateľke Dr. Márii Mariányiovej zo 6. septembra 1963 napísala: ... *súbeh* [na VŠVU, pozn. J. B.] *bol zostavený s ohľadom na mňa. Súbeh končí 20. sept. a som zatiaľ nerozhodná. Nečuduj sa, raz som na to už doplatila, mam v živjej pamäti r. 1955, keď z univerzity deputatívne ma žiadali, aby som*

*sa vrátila z Betliara, sľubovali mi hory a doly a napokon (hoci sa okolo mňa a môjho života nič nezmenilo), som sa stala r. 1960 naraz kádrove brakovým tovarom. Nemám dnes už nervy a môj dobrý humor, aby som podobné sklamanie (koľkýkrát už?) prežila. To mňa jedine varuje k opatrnosti, lebo vieš, strašne rada som s mládežou a leží mi pedagogická činnosť ozaj na srdci, je to záruka kultúrnej continuity...*³⁰ Ponuku prijala a 28. apríla 1964 bola habilitovaná ako docentka, nastúpila 1. septembra toho istého roku.

Vysoká škola výtvarných umení získala do svojho pedagogického zboru silnú osobnosť, vedkyňu a v neposlednom rade výtvarníčku, čo zohralo dôležitú úlohu vo výstavbe jej prednášok a seminárov. Pedagogické pôsobenie docentky Güntherovej na škole bolo ovplyvnené jej eminentným záujmom o ochranu pamiatok a skúsenosťami nadobudnutými pri budovaní zbierok a expozícií v múzeách. Okrem návrhu na postgraduálne štúdium pre absolventov dejín umenia na VŠVU, ktoré malo rozširovať ich poznatky o konzervátorskej a praktickej výtvarnej činnosti,³¹ to dokazujú aj nahrávky častí jej prednášok z rokov 1972 – 1973.³² Na týchto sa v plnej miere prejavila jej erudícia v otázkach pamiatkovej starostlivosti, ktoré dokázala vhodne doplniť informáciami o zbierkach v múzeách a práci s nimi. K zaujímavým momentom v rámci zaznamenaných prednášok, potvrdzujúcim jej interpretačnú metódu, ktorá sa profilovala už v jej prácach z 30. a 40. rokov,³³ patrí niekoľko poznámok o datovaní a slohovom zaradení Vajnorskej Madony. Tu možno smelšie ako v prípade turčianskych stredovekých diel, hovoriť o západoeurópskych vplyvoch, pričom veľký dôraz tradične kládla na historické fakty, na základe dôkladne prebádaného archívneho materiálu. Ďalšou oblasťou, ktorej sa venovala celý život, no nikdy sa k nej písomne zásadnejšie nevyjadřila, a poznatky o nej odovzdávala študentom aj v rámci prednášok, bolo znalectvo.³⁴ Pre Alžbetu Güntherovú bol kontakt so zbierkami výtvarného i úžitkového umenia od detstva samozrejmosťou a dokonca aj s manželom budovala malú súkromnú zbierku. K obrazu pristupovala komplexne, zohľadňujúc nielen námet, ale aj úroveň maľby či jeho technické danosti.

Ako členka katedry teoretických predmetov mala za úlohu prednášať a viesť semináre z dejín umenia v prvých troch ročníkoch a v roku 1967 zorganizovala pre prvý a druhý ročník exkurziu po dôležitých slovenských lokalitách.³⁵ V čase svojho pôsobenia na VŠVU sa docentka Güntherová navonok stále viac zapájala do súčasného umeleckého diaľnia, čo sa odzrkadľovalo aj na jej publikačnej činnosti. Jej názory a články o súčasnej tvorbe neprekročili hranicu síce citlivo sformulovaných, no predsa len očakávaných a konvenčných konštatovaní. Omnoho podstatnejšie sú však Güntherovej postrehy, ktoré sú súčasťou „návrhov“ zo zasadaní katedry a oponentských posudkov na záverečné práce. Prenikanie nových tendencií do našej maľby prijímala otvorene, napriek tomu však nepodľahla „eufórii“ a o diplomových prácach v roku 1969 napísala: ... *absolventské práce boli samá nefiguratívna západoeurópska a americká súčasnosť, tvorivo a netvorivo prevzaté a prispôbené. Celkový dojem strašne chaotický, až schizofrénny.*³⁶ Možno preto už v roku 1968 navrhovala *zaradiť do výučby základné štúdium o abstraktnom umení, prípadne zriadiť osobitný predmet, ktorý by navštevovali všetky oddelenia katedry maliarstva a pozvať na tento predmet nového pedagóga...*³⁷ Spomínaná skutočnosť mala vraj za následok obavy z Alžbety Güntherovej-Mayerovej ako z „podozrivej modernistky“³⁸ Iný názor zasa hovorí, že ako osobnosť s rešpektom u vedenia i pedagogického zboru školy, mohla

viac zasahovať do jej diania, k čomu boli v 60. rokoch podmienujúcej, mohla prejaviť svoju vysokú a všestrannú kvalifikáciu dôraznejšie. Bola však príliš skromná, utiahnutá...³⁹ Skepticky, nedôverčivo vnímala nadšenie svojho syna z pražskej jari, po prežitých krivdách a krutých 50. rokoch vytušila príchod vojsk Varšavskej zmluvy a následnú tvrdú normalizáciu. Ťažký životný osud sa podpísal aj na jej zdravotnom stave, čo si vyžiadalo niekoľko nemocničných pobytov.

V čase Güntherovej pôsobenia na škole neustala ani jej bádateľská činnosť zameraná na dejiny slovenského neskorostredovekého a barokového umenia. Súpis písomnej pozostalosti uvádza aj katalógy (vypracované v 60. a začiatkom 70. rokov) malieb, sôch, drevených kostolov a nástenných malieb 17. – 18. storočia i čiastkové hodnotiace texty k týmto témam. Popri tom však naďalej prejavovala záujem aj o ďalšie témy, ako sú záhradná architektúra, dejiny úžitkového umenia či reštaurátorská tvorba. Jej poslednými „veľkými“ publikovanými štúdiami sú Trnavský barok a jeho majstri z roku 1966 a Neznáme gotické tabuľové maľby z Hlohovca z roku 1970. V oboch textoch zaujíma kompetentné stanovisko nielen k ich samotnému predmetu, no na širokej báze pojednáva o princípoch tvorby danej doby. Na príklade „trnavského baroka“ vyslovuje tézu vysvetľujúcu špecifickosť charakteru umenia Slovenska podriadeného dvorským centráram: ... že totiž určitý sloh je u nás zastúpený iba začiatočnou a záverečnou fázou a nikdy u nás nastalo vrcholné obdobie určitého slohu.⁴⁰

V roku 1970 ju zamestnala SNG ako samostatnú vedeckú pracovníčku, ktorá mala pripraviť reprezentatívnu výstavu o barokovom umení, žiaľ, výstava ani publikácia k nej sa už neuskutočnili. Do dôchodku mala odísť už začiatkom roka 1971, no Ministerstvo školstva jej pracovný pomer dvakrát predĺžilo až do 1. septembra 1973. Dňa 27. septembra požiadala docentka Güntherová o uvoľnenie z pracovného pomeru na VŠVU. To jej však nebránilo v tom, aby aj naďalej ostala v kontakte so študentmi a kolegami. V škole sa zdržiavala často – až do začiatku novembra, keď neďaleko školy na Hviezdoslavovom námestí utrpela vážny úraz pri automobilovej nehode. Na jej následky 12. novembra 1973 zomrela. Podľa svojej poslednej vôle je pochovaná na cintoríne Kozia brána v Bratislave. ■

¹ SNM-Múzeum Betliar, *Spomienka na začiatky 50. rokov múzea v Betliari s počtou Alžbete Güntherovej-Mayerovej a Magarete Pfeiler-Csiskó* (júl-september 2003). V expozičnej skratke boli predstavené výtvarné diela A. Güntherovej v SNG v Bratislave pri príležitosti kolokvia Umeleckohistorickej spoločnosti Slovenska *Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej 1905 – 1973* (27. november 2003). Jej kresby a reklamné návrhy boli vystavené aj na výstave *Nové Slovensko* (SNG Bratislava, A. Hrabušický, 2012) a *Móda na Slovensku v medzivojnovom období* (Slovenské centrum dizajnu, Bratislava, Z. Šidlíková, 2012).

² KOVALČIKOVÁ, Mária. *Alžbeta Güntherová-Mayerová : súpis archívneho fondu*. Bratislava : Archív výtvarného umenia SNG, 1986. PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska. Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej*. Bratislava, 1995. HERUCOVÁ, M. (ed.). *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003.

³ V roku 2005 boli odhalené pamätne tabule na betliarskom kaštieli a na rodnom dome na Panenskej ulici v Bratislave.

⁴ Najvýznamnejším súborom archívnych dokumentov je osobný fond A. Güntherovej v Archíve výtvarného umenia SNG (AVU SNG) v Bratislave, ďalšie archívne dokumenty sa nachádzajú v SNM v Martine, Múzeu mesta Bratislavy, SNM-Múzeu Betliar, rodinnom archíve Petra Günthera, archíve autora.

⁵ K rodu Nagy pozri: BOROVSZKY, Samu. *Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye*. [online], [cit. 3. 6. 2013]. Dostupné na internete: <http://

mek.oszk.hu/09500/09536/html/0017/27.html>

⁶ OBUCHOVÁ, Viera – HOLČÍK, Štefan. *Cintorín pri Kozej bráne*. Bratislava, 2006, s. 82.

⁷ Podľa spomienok syna A. Güntherovej akad. mal. Petra Günthera, zbierku dokladá aj akvarelová štúdia v Osobnom fonde AGM v AVU SNG, sign. 10 B 121.

⁸ Podľa spomienok syna A. Güntherovej akad. mal. Petra Günthera to vrajieval Tomáš Baťa A. Güntherovej.

⁹ FULLA, Ľudovít. *Okamihy a vyznania*. Bratislava, 1976, s. 169.

¹⁰ ŠIDLÍKOVÁ, Zuzana. *Móda na Slovensku v medzivojnovom období 1919 – 1939*. Bratislava, 2012, s. 196.

¹¹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Alžbeta Güntherová-Mayerová – život a dielo. In HERUCOVÁ, 2003, s. 17, ref. 2.

¹² Archív autora.

¹³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 B 121, 10 B 122, rodinný archív akad. mal. Petra Günthera, archív autora.

¹⁴ FRANCOVÁ, Zuzana. Pôsobenie Alžbety Güntherovej-Mayerovej v Mestskom múzeu v Bratislave v rokoch 1930 – 1937. In HERUCOVÁ, 2003, s. 82-98, ref. 2.

¹⁵ Zrejme posledný existujúci exemplár dizertačnej práce zničil akad. mal. Peter Günther v 80. rokoch v strachu z ďalších nespravodlivých represí voči jeho osobe. Iný zdroj: ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Alžbeta Güntherová-Mayerová – život a dielo. In HERUCOVÁ, 2003, s. 16-17, pozn. 13, ref. 2.

¹⁶ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. *Slovenská keramika*. Martin, 1942.

¹⁷ V archíve RTVS sa dnes nenachádza žiadny takýto záznam; ŠEFČÁKOVÁ, 2003, s. 19, pozn. 21, ref. 11.

¹⁸ MAYEROVÁ, Alžbeta (pod značkou Mr.). Umění bývalého Horního Uher-ska. In *Československá vlastivěda*. Zv. VIII. Praha : Umění, 1934, s. 315.

¹⁹ K metodám A. Güntherovej pozri BAKOŠ, Ján. Situácia dejepisu umenia na Slovensku : doplnená a rozšírená prednáška v SNG dňa 19. 10. 1984. In *Analekta : Informačné a metodické materiály o výtvarnom umení*, roč. VI., 1979, č. 7. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1984, s. 1-264. BAKOŠ, Ján. *Dejiny a koncepcie stredovekého umenia na Slovensku*. Bratislava, 1984.

²⁰ PEKARIKOVÁ, Barbora. Alžbeta Güntherová-Mayerová – jej činnosť v Slovenskom národnom múzeu v rokoch 1936 – 1942. In HERUCOVÁ, 2003, s. 70-81, ref. 2.

²¹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 436. Životopis A. Güntherovej.

²² OROSOVÁ, Martina. Návrat k výstave Staré umění na Slovensku (Praha 1937). In KUČEROVÁ BODNÁROVÁ, Katarína ed. *Ročenka Slovenskej národnej galérie – Galéria 2011*. Bratislava : SNG, 2012, s. 58, 60.

²³ Alžbeta Güntherová-Mayerová. In *100 rokov Mestského múzea v Bratislave 1868 – 1968*. Bratislava, 1968, s. 309.

²⁴ ŠEFČÁKOVÁ, 2003, s. 22-24, ref. 11.

²⁵ Súkromná korešpondencia s manželom (archív autora).

²⁶ Na jej súdnoznaleckú činnosť odkazuje hlavičkový papier (archív autora) a dokument 3600 III. 1944 v Archíve Pamiatkového úradu SR, podľa ktorého vypracovala znalecký posudok na zbierku Štefana Parráka na požiadanie daňového úradu v Trnave.

²⁷ Rodinný archív akad. mal. Petra Günthera.

²⁸ Ide o MUDr. Jozefa Burana, vtedajšieho okresného lekára v Ilave, ktorý vykonal obhliadku tela Dr. Günthera. Svedkom bol ev. a. v. kaplán Ondrej Urban.

²⁹ GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján. *Stredoveká knižná maľba na Slovensku*. Bratislava, 1961, (druhé vydanie 1977).

³⁰ ŠEFČÁKOVÁ, 2003, s. 32-33, pozn. 60, ref. 11.

³¹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 K 632. Návrhy VŠVU.

³² Dve magnetofónové kazety v archíve autora (kópie z roku 1981). Na-hrávky zhotovil Michal Staudt, podľa nápisu na obale v rokoch 1972 – 1973, pričom posledná zaznamenaná prednáška odznela na jar roku 1973. Ide o prednášky pre študentov III. ročníka reštaurovania, zaznamenané v ateliéri doc. Mészárosovej na témy: bibliografia k ikonografii a pamiatkovej starostlivosti, krátky rozhovor s Dr. Šášky, dejiny odievania.

³³ K téme pozri ŠUGÁR, Martin. Umelecké kontakty na sklonku stredoveku. In HERUCOVÁ, 2003, s. 144-150, ref. 2.

³⁴ Okrem zvukového záznamu prednášky pozri PÖTZL-MALÍKOVÁ, Mária. Obraz Márie Magdalény v Slovenskej národnej galérii, dielo Francesca Vannihho zo Sieny. In HERUCOVÁ, 2003, s. 109, ref. 2. A. Güntherová-Mayerová na UK viedla v 40. rokoch predmet Zisťovanie pravosti pamiatok. Žiaľ, jeho presná náplň nie je známa.

³⁵ CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, Eva. Študentské reminiscencie z Vysokiej školy výtvarných umení. In HERUCOVÁ, 2003, s. 102-106, ref. 2.

³⁶ ŠEFČÁKOVÁ, 2003, s. 35, pozn. 68, ref. 11.

³⁷ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 M 663. Zápisnica zo zasadnutia katedry maliarstva, 28. 5. 1968.

³⁸ ŠEFČÁKOVÁ, 2003, s. 35, ref. 11.

³⁹ PETERAJOVÁ, Ľudmila. Pôsobenie Alžbety Güntherovej-Mayerovej na Vysokej škole výtvarných umení. In HERUCOVÁ, 2003, s. 101, ref. 2.

⁴⁰ PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, 1995, s. 147, ref. 2.

Alžbeta Güntherová-Mayerová - krátka etapa výtvarníčky

ZUZANA ŠIDLÍKOVÁ

Kresbové návrhy na reklamné plagáty, firemné tlačoviny a vizitky, inzeráty, logá, pohľadnice, kalendáre, módne návrhy či návrhy výkladov, ktoré pochádzajú z 20. rokov 20. storočia, sú dnes celkom výnimočným výtvarným materiálom. V rámci pozostalosti Alžbety Güntherovej-Mayerovej sú dnes súčasťou Archívu výtvarného umenia SNG a často prekvapujú svojou kvalitou tých, ktorí si túto osobnosť spájajú predovšetkým s výtvarnou teóriou. Niekoľko desiatok návrhov nám umožňuje nahliadnúť do krátkej etapy tvorivej činnosti jednej talentovanej autorky, a zároveň napovedia niečo o obchode v medzivojnovnej Bratislave.

Alžbeta Mayerová po maturite na Maďarskom ústave nemeckého gymnázia v Bratislave pokračovala v rokoch 1924 – 1925 v štúdiu na súkromnej výtvarnej škole Gustáva



▲ Alžbeta Güntherová-Mayerová: reklamné návrhy, 20. roky
◀ 20. storočia. Zdroj: AVU SNG.

Mallého. V roku 1925 začala štúdium dejín umenia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zároveň sa zúčastňovala na prednáškach viedenskej univerzity a vo Viedni navštevovala aj kurzy v ateliéri profesora Wilhelma Müllera-Hofmanna na Štátnej umeleckopriemyselnej škole. Už v priebehu štúdia na súkromnej škole Gustáva Mallého sa začala zaoberať realizáciou reklamných grafík pre viaceré firmy a v tejto činnosti pokračovala aj ako študentka na univerzite. Podľa množstva zachovaných návrhov sa dá predpokladať, že absencia lokálnych reklamných štúdií si vyžiadala intenzívnu spoluprácu domácich podnikov s externými grafikmi. Na rovnakom princípe fungovali aj bratislavské módne salóny, ktoré príležitostne oslovovali návrháčky či návrhárov. Pre Mayerovú to bola ideálna možnosť, ako svoje znalosti zúročiť a popri štúdiu si privyrobiť.

Medzi materiálmi v jej pozostalosti sa objavuje niekoľko voľných akvarelových figurálnych štúdií, kresby prírody a miest, avšak výrazne prevažujú práve reklamné tlačoviny pre československé, resp. aj viedenské podniky, napríklad údenárstvo Rudolf Klicha a synovia, Slovenská keramika Modra, Meinel Chocolate, Hige Life, Tatra auto Praha, obchod s obuvou HA – HA, kvetinárstvo Horvát, kaderníctvo Vanity, obchodný dom Kohn, svietidlá Kämpfer, kožušníctvo Kővári, klobúčnictvo Solo, kozmetický salón Hana, Ružomberské mautnerovské textilné závody, módny salón Dedeo & Löwy, typografické návrhy pre tlačiareň Wigand a pod. Jej zamestnávateľom bol i bratislavský módny dom Tausky, pre ktorý niekoľko rokov realizovala nielen reklamné plagáty, ale na-

vrhovala aj odevy, čo dokladá potvrdenie z roku 1925 od M. Steina, vedúceho obchodného distribučného oddelenia: *V posledných rokoch viackrát v rôznom rozsahu realizovala návrhy spodnej bielizne a konfekcie pre moje oddelenie. Môžem vyhlásiť, že tieto práce, ako vo veciach realizácie, vkusu a farby potvrdili, že Lily Mayer má v tomto odbore vynikajúce nadanie.*¹ Z návrhov pre podnik Tausky sa zachovali tri plagáty, vzhľadom na módnou formu zobrazeného odevu vznikli v druhej polovici 20. rokov. Ústrednou postavou je ženská figúra vsadená do priestoru (v rôznom stupni štylizácie), pričom jeden plagát zaujímavo naznačuje prepojenie módnjej produkcie firmy Tausky s Parížom – vedľa siluety bratislavského hradu stojí Eiffelovka.

Po víťazstve v medzinárodnej súťaži na diaplágát dostala Mayerová ponuku na prácu vo firme Baťa. V reklamnom oddelení Baťu v Zlíne pracovala od 15. novembra 1929, avšak už o tri mesiace pracovný pomer ukončila kvôli chorobe matky a vrátila sa naspäť do Bratislavy. Z tejto etapy sa v archíve zachovalo najväčšie množstvo návrhov na plagáty a inzeráty.



▲ Alžbeta Güntherová-Mayerová: reklamné návrhy, 20. roky 20. storočia.
 ▲ Zdroj: AVU SNG.

atď.). Pracovníci oddelenia vychádzali z amerických zdrojov, reklama bola teda viac dravšia a priamočiarejšia ako u iných československých výrobcov.² Zodpovedá tomu i výrok Tomáša Baťu, ktorý údajne vždy pripomínal, že *reklama musí ťvát*. Počet zamestnancov firmy Baťa dosiahol v roku 1928 až 12 000 a firma predbehla v exporte i krajiny ako Nemecko, USA a Veľkú Britániu.³

Po návrate do Bratislavy nastúpila Alžbeta Mayerová od novembra 1930 na miesto v Mestskom múzeu v Bratislave a jej výtvarná činnosť je čoraz zriedkavejšia. Výtvarný materiál z pozostalosti pochádza najmä z obdobia druhej polovice 20. rokov. Ide prevažne o kresby, teda nie je jasné, ktoré z návrhov boli aj v tejto podobe realizované. Práce sú akýmsi hľadáním toho správneho výtvarného jazyka, nepochybne zohľadňujúc aj nároky klienta. Ak si uvedomíme dobové kontexty (a napríklad aj mladý vek autorky a skúšanie rôznych možností a postupov), druhá polovica 20. rokov bolo obdobie, keď sa vo vizuálnom umení lámal odkaz expresionizmu či kubizmu a o slovo sa začal hlásiť strohý prejav modernizmu. Kým niektoré návrhy využívajú vtedy už overený výtvarný jazyk (expresívne či kubistické štylizácie postáv a tiež formu písma), iné sú odvážnejším experimentom – pracujú s technikou koláže, sú charakteristické výraznou dávkou štylizácie, plošnosťou a skratkovitou kresbou. Reklamné návrhy charakterizuje pevné prepojenie obrazovej časti a textu. Práce dokazujú dobrú orientáciu autorky v tvorbe lokálnych i zahraničných autorov, pri figurálnej štylizácii by sme mohli hľadať isté paralely napríklad medzi vtedy aktuálnymi módnymi ilustrátormi – prácami Benita, Cahin, Erté a ďalších. ■



Reklamné oddelenie podniku, založené v roku 1920, realizovalo plagáty vzhľadom na širokú odberateľskú základňu firmy Baťa. Tá musela zohľadňovať požiadavky prostredia, pre ktoré boli topánky určené. Návrhy Mayerovej sú uvádzané s cenami v rôznych menách (Kč, Mk, \$) a dopĺňajú ich reklamné slogany často prepojené s konkrétnym typom obuvi (*Královnám plesů, Atlasky pre masky, Jaké šatečky – takové střevičky, Für das Tanzparket, Atlasky do tance, Každý pán zavděčí se dámě praktickým dárkem k Vánocům – žádná dáma nepohrdne krásným střevičkem*



Eduardo Benito: Titulná strana časopisu Vogue, 1929. Zdroj: www.vogue.com/archive.

¹ Archív výtvarného umenia SNG, Osobný fond A. Güntherová-Mayerová, inv. č. 10 I 493.

² KUDZBEL, Marek. *Baťov systém riadenia*. Bratislava : Marada Capital Services, 2003, s. 48-53.

³ CEKOTA, Antonín. *Baťa. Myšlenky, činy, život, práce*. Praha : Tisk, 1929, s. 137.



Alžbeta Güntherová-Mayerová - roky „vyhnanstva“ 1952 - 1955¹

JÚLIUS BARCZI

V jedno popoludnie, keď ženy v kaštieli leštili parkety, a ona zamyslene stála nad rozpracovaným súpisom exponátov, zrazu sa jej pleca dotkla ruka, ale za ňou nikto nestál. Bol to snáď Emanuel Andrassy, „železný gróf“ ...? Bol to asi nejaký extatický stav Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Vnútorne kultivovaná prešla utrpením; terén ju spravil takou silnou, že pocítila „posmeľujúce“ gesto či vďaka dávneho majiteľa kaštiela... (?)²

Život Alžbety Güntherovej-Mayerovej bol od jej mladosti poznačený vynútenými odchodmi a neustálym presviedčaním o svojich odborných kvalitách. Od jej preradenia z mestského múzea v Bratislave na bezvýznamnú pozíciu kronikárky v 30. rokoch 20. storočia, až po neudelenie titulu profesor v rokoch šesťdesiatych, bola jej osoba častým terčom pochybností vyslovovaných nad jej pôvodom a politickou orientáciou. Pričom tá bola vždy jednoznačná a nedokázali ňou otriast' ani také ťažké skúšky, ako strata manžela či domova. Alžbeta Güntherová sa stala povestnou svojou neskrývanou liberálnou otvorenosťou, demokratickými názormi a nadovšetko ľudským prístupom. Práve vďaka spomínaným prívlastkom a snahe z ostatných pár rokov viesť o tejto veľkej osobnosti slovenskej kultúry čo najviac aj prostredníctvom spomienok pamätníkov, stáva sa jej životné dielo inšpiratívnym aj pre najmladších bádateľov.

Keď v roku 1951 vydavateľstvo Tvar vydalo prvú (a zatiaľ aj poslednú) slovenskú monografiu o Franciscovi Goyovi od Alžbety Güntherovej, autorka sa zrejme pod ťarchou zažitých tragédií (ovdovela v roku 1949) rozhodla na prvé strany publikácie zaradiť veľavravné grafické práce: Keď rozum spí, rodia sa prišery, Proti obecnému blahu a O tom každý vie, skryto tak poukazujúc na neschopnosť človeka poučiť sa z dejín. V Goyovi však nevyjadřila len traumy z nedávnej minulosti, ale aj obavy z budúcnosti, ktoré sa až hrozivo rýchlo naplnili v monsterprocesoch a „akciách“ komunistického režimu, namierených proti „buržoáznym a štátne nespoľahlivým elementom“.

Koniec štyridsiatych rokov 20. storočia priniesol do života skromnej vysokoškolskej docentky mnohé neistoty. Stratila manžela a po jeho smrti sa stále viac stávala terčom atakov na svoju osobu a rodinu zo strany nastupujúceho režimu. Nepochopiteľnosť, až nezmyselnosť situácie Dr. Güntherovej umocňuje aj tá skutočnosť, že už v tomto období bola jej práca na poli umeleckej histórie, ochrany pamiatok a múzejníctva a výchovy budúcich generácií umenovedcov na univerzitách vnímaná ako priekopnícka. V deň jej narodenín, 13. októbra 1952 jej bolo v rámci akcie „B“ doručené definitívne rozhodnutie Ústredného národného výboru v Bratislave o zrušení zmluvy o užívaní jej vlastného bytu a o vystahovaní do gemerskej obce Betliar.⁴ Prehístoriu vystahovania rodiny Dr. Güntherovej je možné vierohodne rekonštruovať s pomocou zachova-



Kaštieľ v Betliari v roku 1948. Foto: Sláma, 1987.

ných archívnych dokumentov v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy a rodinného archívu jej syna Petra. Z dostupných materiálov je zrejme, že Dr. Güntherová o pravej príčine svojho odsunu nič nevedela a aj to, že o osude domu, v ktorom v Bratislave bývala so synom, invalidným bratom a dvoma sesternicami a švagrom, bolo rozhodnuté dávno pred doručením rozhodnutia o vysídlení. Bytové oddelenie Ústredného národného výboru pravdepodobne s neudaním pravdivého dôvodu vykonal 25. augusta 1952 v dome obhliadku a už na druhý deň bol pred Zvláštnu komisiu pre akciu „B“ predložený Návrh na vystahovanie do obce Husiná v okrese Filákov. Napriek tomu, že tento návrh mal byť schválený až 1. septembra 1952, už v deň podania návrhu bolo rozhodnuté o pridelení domu štvorčlennej rodine Viliama Lajdu. Začiatkom októbra bola Dr. Güntherová oboznámená so zámerom vystahovať ju a jej rodinu na vidiek, preto sa snažila listom adresovaným Ústrednému národnému výboru z 9. októbra 1952 situáciu zvrátiť. Do kauzy zasiahlo aj Povereníctvo, ktoré na jej obranu vystúpilo ešte v ten istý deň, no 11. októbra žiadalo už len odklad presídlenia. V tom čase už bol v Betliari pre Güntherovcov pripravený aj „byt“.

Dr. Güntherová proti tomuto rozhodnutiu obratom podala odvolanie na Krajský národný výbor v Bratislave (KNV), v ktorom podrobne opísala svoju situáciu. Odpoveď štátnych orgánov, doručená až 15. júna 1953, však bola jednoznačne zamietavá. Ako odôvodnenie KNV uviedol: *I vy ste tiež udržiavala osobné spojenie so zamestnancami konzulátu USA v Bratislave (na konzuláte USA pracoval manžel Dr. Güntherovej JUDr. Erik Günther, pozn. J. B.). Z týchto dôvodov a dôvodov verejného záujmu ste bola z Bratislavy vystahovaná.*⁵ Dr. Güntherová celej záležitosti nerozumela, keďže smrti jej manžela predchádzala návšteva dvoch mužov, ktorí Dr. Erika Günthera vyhľadali vo výlučne súkromnej záležitosti a ani ona po jeho usmrtení nebola nikdy, až do roku 1952, konfrontovaná so skutočnosťou, že by jeho zamestnanie mohlo

negatívne ovplyvniť jej život. V dokumente bytového oddelenia s označením „tajné“ (bez dátumu) sa ako dôvod jej vysťahovania uvádza aj fakt, že *po zatknutí jej manžela podrobne na konzuláte vylíčila spôsob a príčiny zatknutia jej manžela*. Ďalej sa v ňom píše, že *Povereníctvo školstva i Povereníctvo kultúry nemá o menovanú žiadny záujem a plne súhlasí s terajším stavom, aký je, čo bolo kádrovým odborom povereníctiev, súdruhom, ktorý túto vec šetril, oznámené*. Ostatné vyhlásenie sa, samozrejme, nezakladalo na pravde, o čom svedčia neustále dožadovania sa účasti Alžbety Güntherovej na rôznych úlohách povereníctva a zasadaniach jeho komisií.

Dr. Güntherová napokon absolvovala cestu do vzdialeného Betliara spolu so svojim sedemročným synom, bratom Augustínom Mayerom (ten neskôr žil v ústave v Spišskej Novej Vsi) a sesternicou Margaretou Pfeiler-Csiskó. Spoločne obývali dve malé miestnosti na poschodí bývalej hospodárskej budovy kaštiela (dnes výstavné priestory a depozitáre múzea).

Okrem najnutnejších vecí si v debnách doniesli aj zopár rodinných pamiatok, ktoré následne poslala naspäť do Bratislavy, aby boli deponované v Slovenskej národnej galérii. Strastiplné okolnosti príchodu do Betliara opísala v liste svojej priateľke, dokumentaristke SNG Márii Jellinekovej: *Drahá moja Maca! Tu je krásne jesenné počasie a park nádherný. To je jediné čo ma upokojuje. Inak som v zúfalej situácii. Polovica vecí sa rozbila, nie na ceste, ale tu z nádražia do kaštiela. Vagón mal sa vrátiť a autodoprava nedodala včas autá, tak sme museli vlastnými silami vyložiť a dopraviť a to až do večernej tmy. A to malým vozom, ktorý sa raz aj úplne prevrátil – ešte dobre, že sa nikomu nič nestalo. Mám*

tu dve izby bez všetkého, kisne som ani nevybalila, žijem ako na letovisku a nechcem veriť tomu, že tu ostanem. Pri pomerne dobrom počasí má sa aspoň Petrik dobre, lebo v parku bicykluje o stopäť. Predstav si aj on mi ochorel, dostal akúsi infekčnú vyrážku a to práve teraz, keď nemám ani kúpeľňu, ani lekára. Ba ani vodu, lebo po ňu musím dolu do záhrady. V kaštieli, kde by som mohla bývať – nemožno bývať, lebo nedá sa kúriť. Tak nolens-volens ostanem v horárni a som rada, že mám aspoň strechu a klud. Horšie bude s kurivom, nedostatť drevo ani uhlie. A myslím na moju bratislavskú plnú pivnicu. Pritom Petrik bude mrznúť, ešte dobre, že je tak utužilý. A vonkoncom žijeme, kolko utrpení bolo už na svete a predsa sa žilo. Nuž žijeme aj my. Redukujem životné niveau a bude to dobré. Prosím Ťa Maca o Tvoju milú pomoc v galérii, aby som to posledné čo mám, kvôli Petrikovi, nestratila. Nevieš kto je vo vilke (dom Güntherovcov v Bratislave, pozn. J. B.)? Srdečne Ťa pozdravuje Lili⁶

Betliar a Krásnu Hôrku, ktoré sa stali pôsobiskom Alžbety Güntherovej na niekoľko rokov, možno považovať za šťastie v nešťastí. Na rozdiel od pôvodne určenej Husinej a tamojšieho JRD sa v bývalých Andrassyovských sídlach Güntherová mohla venovať tomu, čo vedela najlepšie – umeniu a architektúre. Okrem vzrušujúceho bádateľského predmetu však v Gemeri našla aj stratený domov v kruhu miestnych



Hospodárska budova, v ktorej Dr. Güntherová bývala a pracovala počas pobytu v Betliari. Foto: Sláma, 1987.



AGM 1954. Text na fotografii: *Táto fotografia zobrazuje Dr. Alžbetu Güntherovú, ktorá sa na nej pred nami podpísala. V Betliari, 8. 6. 1954. Zdroj: AVU SNG.*

spolupracovníkov, ktorí ju už v prvých dňoch, vďaka jej vynikajúcim osobnostným vlastnostiam prijali medzi seba.

Zamestnankyňou a neskôr správkynou Štátneho kultúrneho majetku Betliar sa stala po tom, ako sa o prípad začal zaujímať povereník pre školstvo, viedu a umenie Laco Novomeský.⁸ Podľa oficiálneho nariadenia povereníctva bolo jej poslaním spracovanie sprievodcu, katalogizovanie a inštalácia zbierok kaštiela v Betliari a hradu Krásna Hôrka.⁹ K tomuto základu postupne pridávala nové úlohy, čo viedlo k neustále sa zvyšujúcej pracovnej zataženosti – niekedy pracovala denne aj 16 hodín i napriek nie najideálnejším životným podmienkam.¹⁰ Dr. Güntherová si s pre ňu typickou precíznosťou viedla pracovný denník, do ktorého zaznamenala takmer každý deň od svojho príchodu 16. októbra 1952 až do svojho odchodu z Betliara (jej

posledné zápisy sú z prelomu augusta a septembra 1955).¹¹ Množstvo povinností na novom pracovisku a výchova temperamentného syna neoslabil jej kontakty s odbornou obcou a známymi z Bratislavy, naopak, spolupráca medzi ňou a vydavateľstvami, redakciami, Filozofickou fakultou UK, či Povereníctvom školstva, vied a umení zosilnela.¹² V dvojtýždňových intervaloch dokonca dochádzala do Bratislavy, kde poslucháčom dejín umenia prednášala dejiny byzantského, renesančného a úžitkového umenia.

Okolie Rožňavy – Betliar a Krásna Hôrka neboli pre Dr. Güntherovú celkom neznámym kultúrnym regiónom.¹³ V čase, keď na naše umeleckohistorické dedičstvo siahla ťažká ruka neblahej doby, snažila sa všetkými silami o ich záchranu ako členka Národnej kultúrnej komisie.¹⁴ Ešte koncom štyridsiatych rokov 20. storočia zväzdzala spolu so svojimi kolegami urputný boj o vyhlásenie čo najväčšieho počtu objektov za štátne kultúrne majetky. V roku 1949 sa podarilo vyhlásiť prvých 14 štátnych kultúrnych majetkov (ďalej ŠKM), medzi ktorými boli aj hrad Krásna Hôrka a kaštieľ v Betliari.¹⁵ Boj o Betliar bol o to ťažší, že o kaštieľ malo veľký záujem Predsedníctvo Zboru povereníkov, čo by znamenalo jeho koniec ako múzea s intaktno zachovanými zbierkami európskeho významu.¹⁶



Knižnica v Betliarskom kaštieli. Foto: Zelms, 1953.



Rodová galéria Andrassyovcov, expozícia vytvorená Dr. Güntherovou. Foto: Kedro, 1953.

Situácia v Betliari a na Krásnej Hôrke bola po odchode ich pôvodných majiteľov Andrassyovcov veľmi neprehľadná. Po konfiškácii dekrétmi prezidenta Edvarda Beneša a nútenej správe bol ich riadením poverený Eugen Sabol z Vlastivedného múzea v Košiciach.¹⁷ Z pracovného denníka Dr. Güntherovej sa dozvedáme, že Eugen Sabol v roku 1946 vypracoval inventár hradu Krásna Hôrka¹⁸ a predpokladáme, že aj betliarskeho kaštieľa. Len niekoľko týždňov po príchode do Betliara si chaotický stav v objektoch vyžiadal zvolanie porady a následné *komisionálne zistenie doterajších nedostatkov, zapríčinených neodborným vedením tzv. inventárnych soznamov a spisov*.¹⁹ Alžbeta Güntherová sa hneď po príchode húževnato pustila do odbornej práce umeleckej historičky a s rovnakým zápalom preberala a riešila aj administratívne záležitosti ŠKM. Okrem systematizácie spisov absolvovala aj dlhé rokovania s predstaviteľmi Štátnych lesov a JRD ohľadom majetkovoprávných sporov parku a hospodárskych budov kaštieľa. Až dnes dokážeme doceniť výsledky, ktoré v tomto smere dosahovala v čase, keď socialistickému budovaniu muselo ustúpiť množstvo historických budov a záhrad. Stav, v akom Dr. Güntherová našla budovu a interiéry betliarskeho kaštieľa, zrejme nebol najpriaznivejší. Kaštieľ bol obrastený popínavými rastlinami, čo síce pôsobilo romanticky, no samotnej architektúre to neprospievalo. Vo vnútri sa zasa dlhé roky nebývalo, nefungovalo ústredné kúrenie a vodná a elektrická inštalácia bola nefunkčná.

Ešte v októbri 1952 vykonala obhliadku keramických

zbierok a zhodnotila inštalčné možnosti v objektoch. Ďalším krokom bolo oboznámenie sa s galerijnými zbierkami a založenie tzv. lístkového odborného katalógu, z ktorého sa dnes v SNM-Múzeu Betliar nachádza už len torzo. Počas celého svojho pôsobenia v Betliari si kládla neustále nové úlohy – otázky z dejín veľkostatkov a rodu Andrassyovcov, z dejín a umeleckej histórie Gemera, a svoje zistenia sa snažila uplatniť v nových koncepciách expozícií. Okrem štúdiá podnikateľských aktivít Andrassyovcov a postavenia poddaných na ich panstvách, či gemerských fresiek sa zaoberala aj takými špecifickými témami, ako je klasicizmus na Coburgovských statkoch, secesné stavby Gemera *za účasti architekta Berndla z Mníchova*,²⁰ revúcke pamiatky *v súvisie so založením matičného gymnázia*, východoslovenský klasicizmus *s ohľadom na gemerskú oblasť* alebo kultúra afrických a eskimáckych primitívnych národov a iné. Okrem toho, spolu s ostatnými zamestnancami ŠKM vykonávala sprievodcovské služby.

Za sťažených podmienok v kaštieli²¹ začiatkom roka 1953 pracovala na katalogizovaní rytín, skúmala grafické edície a kontrolovala historickú knižnicu. Popritom neustále pokračovala v spracovávaní a inštalovaní zbierok. Časté sú záznamy Dr. Güntherovej o preinštalovaní miestností, či premiestňovaní jednotlivých exponátov. V jej denníku sa s podobnými poznámkami stretávame až do jej odchodu. Svedčí to o jej svedomitom prístupe k bádaniu v zbierkovom fonde a snahe o sprehľadnenie expozícií. O zmenách v kaštieli i na hrade vždy informovala sprievodcov odborným výkladom. Charakter expozícií bol daný samotným géniom loci jedného betliarskeho kaštieľa i hradu Krásna Hôrka a pôvodnou funkciou objektov. Güntherová sa snažila v prípade Betliara zachovať interiéry čo najautentickejšie, pričom dokázala zabezpečiť jeho prevádzku adaptáciou prízemných miestností. Sama si veľmi dobre uvedomovala, že ide o jediné úplne zachované šľachtické sídlo, a ako také ho chcela uchovať aj pre budúcnosť. Nesnažila sa však inscenovať či scénicky dotvárať salóny a kabinety rarít, skôr sa usilovala presadiť koncepciu čistej múzejnej prezentácie, k čomu sama navrhla vitríny a zoskupovaním kolekcií rozptýlených po kaštieli (orientálna, poľovnícka, „napoleonská“, keramika a porcelán...) poukázala na dôležitosť zberateľstva a dejiny úžitkového umenia. Veľmi citlivo dokázala zredukovať okázalosť historizujúceho interiéru z konca 19. storočia na mieru únosnú pre vtedajšieho návštevníka a straníckych funkcionárov, pre ktorých bol kaštieľ v Betliari trňom v oku. Najvýraznejšie zasiahla do haly na prvom poschodí, ktorú pôvodní majitelia využívali ako miesto na prezentáciu svojich rôznorodých zbierok. Tu veľmi nápadito, a zrejme aj v súlade s nezrealizovanými predstavami Andrassyovcov, vytvorila galériu predkov. Na Krásnej Hôrke, kde boli možnosti expozície determinované už v 19. storočí existujúcim múzeom, sa zasa sústredila na prerozprávanie života človeka na stredovekom hrade. Z dejín hradu ju najviac fascinovali jeho ranejšie obdobia, čo odzrkadľuje aj text publikácie Štátny hrad Krásna Hôrka a okolie.

Okresný národný výbor v Rožňave ju v roku 1953 žiadal o poskytnutie priestorov pre uloženie materiálu rožňavského Okresného múzea, budova ktorého bola do roku 1956 využívaná ako učňovská remeselnícka škola a čítareň mestskej knižnice.²² Do kaštieľa bola 28. marca 1953 prevezená aj františkánska knižnica zo zrušeného kláštora v Rožňave.²³ Alžbeta Güntherová-Mayerová sa podrobnejšie zaoberala problémom rožňavského mestského archívu i ďalších ar-

chívov, ktoré však bližšie vo svojom denníku nešpecifikuje. Začiatkom marca 1953 jednala s okresným archívárom Júliom Klinckom o možnostiach uskladnenia archívnych dokumentov v betliarskom kaštieli. Pre potreby archívu boli vyčlenené prízemné priestory, ktoré sa v rámci stavebných opráv kaštiela realizovaných Stavoprojektom (realizovali aj renováciu Krásnej Hôrky) prispôsobili na tento účel. V tomto období sa uskutočnilo aj zameranie kaštiela (neskôr aj parku a hradu Krásna Hôrka) a sondážny výskum jeho murív.²⁴ Dr. Güntherová od apríla 1953, v nadväznosti na svoju prácu v Turci a na Orave v 40. rokoch, spracovávala pamiatky Rožňavy i Revúcej pre potreby urbanistického plánu, k tejto súpisovej práci sa ešte neskôr vrátila. V jej pozostalosti v Archíve výtvarného umenia SNG sa zachoval obal s prehľadnými, rukou písanými katalógovými lístkami obcí v rožňavskom okrese. Jednotlivé lístky obsahujú názov usadlosti v slovenčine, maďarčine, nemčine a latinčine, stručnú históriu obce alebo mesta a zoznam pamiatok s ich výstižnou charakteristikou.²⁵

Veľké úsilie vynaložila pri údržbe betliarskeho parku, v ktorom takmer nepretržite počas celého roka prebiehali tzv. čistiace práce. Dala vyčistiť rybníky, navrhla lavičky a nechala zriadiť bufet pre turistov. Za éry Dr. Güntherovej boli do parku z kaštiela prenesené liatinové plastiky černochoch, čím i mimo jeho expozície chcela poukázať na vplyv orientu na európsku kultúru v 19. storočí. Nariadila obnovu komunikácií v parku, zachránila a dala opraviť jeho početné drobné romantické stavby. Vo svojom pracovnom denníku sa podrobnejšie zmiňuje o obnove veľkého vodopádu inšpirovaného rímskym akvaduktom a o slobodomurárskom „domčeku“, ktorého iluzívnu nástennú maľbu reštauroval rožňavský maliar Július Ádám v lete roku 1955.²⁶ Údržbu vzácneho, asi 80 hektárového anglického parku spolu s ňou zabezpečoval bývalý záhradník grófa Andrásyho Ondrej Bobík. Dr. Güntherová však považovala za potrebné upozorniť na tento prírodný i kultúrny skvost ďalších odborníkov, a tak začala spoluprácu s arborétom v Mlyňanoch, kde sama niekoľkokrát prednášala. Na školenia tam vysielala dokonca aj záhradníka Bobíka. Pracovníci arboréta pod vedením prof. Dr. Nábělka Betliar navštívili za účelom štúdia jeho parku. Z tejto spolupráce neskôr vzišla skromná publikácia Dr. Gejzu Steinhübele *Prírodný park v Betliari*.²⁷

V nepohodlných životných podmienkach sa už v roku 1953 podieľala na vzniku monografie o hrade Krásna Hôrka od Ing. Dobroslavu Menclovej.²⁸ Dr. Güntherová mala v pripravovanej publikácii figurovať ako spoluautorka, no po menšom nedorozumení medzi ňou a Ing. Menclovou (spôsobenom čiastočne vydavateľstvom) od spoluautorstva odstúpila.²⁹ Autorka monografie³⁰ sa v značnej miere opiera o historický pramenný výskum Dr. Güntherovej, s ktorou absolvovala početné obhliadky terénu a niekoľkohodinové konzultácie ohľadom knihy. V októbri 1953 prišlo na rad ohodnocovanie, čiastočne reštaurovanie a kontrola zbierok Krásnej Hôrky na základe konfrontácie inventáru Jozefa Michalika z roku 1905³¹ a inventárov Eugena Sabola z roku 1946. Z brány hradu vtedy odstránili barokové sochy (sv. Štefan, sv. Ladislav, archanjel Michal), ktoré v Košiciach reštauroval sochár Vojtech Löffler spolu s ďalšími betliarskymi sochami.³²

V prvej polovici 50. rokov prejavili záujem o gemerský región mnohí vedeckí pracovníci práve vďaka Dr. Güntherovej. Už v septembri 1953 ju v Betliari navštívili Dr. Alžbeta Cidlinská a diplomatka Soňa Kovačevičová, ktorých úlohou

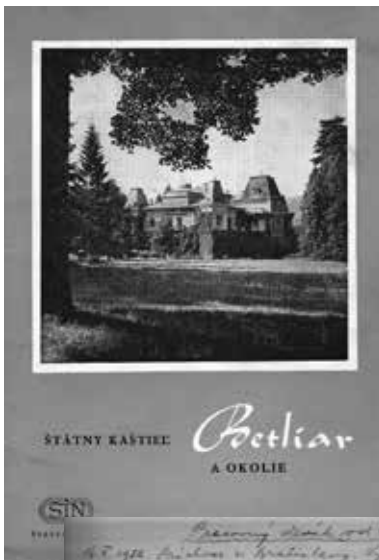


Betliar, 1960. Dr. Güntherová sa do Betliara vracala s významnými návštevmi. Zľava: Špidla, Juhász, Toran, Güntherová. Zdroj: AVU SNG.

bol výskum v Rožňave, Revúcej a v Štítniku. V roku 1954 návštevy zintenzívnili – niektoré boli pravdepodobne súkromného charakteru, no i tak sa o nich dočítame v pracovnom denníku. Betliar navštívili pedagógovia Vysokej školy výtvarných umení profesori Ladislav Čemický a Bedrich Hoffstädter, reštaurátorka Múzea mesta Bratislavy akad. maliarka Oľga Pfaff, maďarská barokárka Mária Aggházy, pamiatkar Alfréd Piffel, Dr. Mária G. Mariányiová a samozrejme i početní predstavitelia a hostia krajských národných výborov či povereníctiev. Kratšie či dlhšie študijné pobyty v Betliari absolvovali také osobnosti ako profesor Karel Plicka, ktorý skúmal gemerské ľudové piesne a povesti; Štefan Pisoň, ktorý Dr. Güntherovej pomáhal so súpisom pamiatok v Gemeri; profesor Melicherčík a jeho „národopisná skupina“ orientujúca sa na gemerský folklór. Nezanedbateľná je aj spolupráca Dr. Güntherovej s vydavateľstvami, ktoré ju permanentne žiadali o posudky na pripravované publikácie. V roku 1953 ju vydavateľstvo Tvar žiadalo ako „najlepšiu odborníčku“ o posudok dizertačnej práce Dr. Jany Kybalovej *Holíčska majolika a keramika*.³³ Jana Kybalová neskôr, 22. 7. 1954, pricestovala do Betliara, kde mala možnosť študovať holíčsku keramiku z andrássyovskej pozostalosti.³⁴

Zaujímavá je aj problematika historickej knižnice v betliarskom kaštieli, ktorej sa jednako venovala sama Dr. Güntherová, a ktorej autorský katalóg vypracovala jej známa a kolegyňa ešte z čias jej pôsobenia v Múzeu mesta Bratislavy Dr. Oľga Wagnerová.³⁵ Na význam a vysokú hodnotu knižnice viackrát upozornila aj predstavitelov Matice slovenskej a Slovenskej národnej knižnice.³⁶ V jej denníku sa dočítame, že 28. augusta 1954 *zástupca akadémie študuje v knižnici le-*





kárske diela, určené pre výstavu. O koho, a o akú výstavu išlo, sa, žiaľ, nepodarilo zistiť, vieme len toľko, že v tom istom čase sa Dr. Güntherová zaoberala otázkou vývoja zdravotnej služby v Gemersku. Neskôr v betliarskej knižnici na odporúčanie svojej pani docentky bádała aj vedutárka Katarína Zavadová.³⁷ Knižnica bola bádateľom prístupná a niektoré tituly

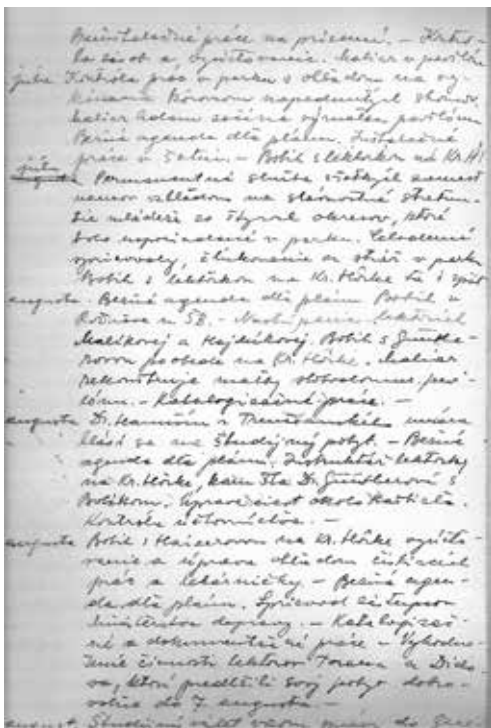
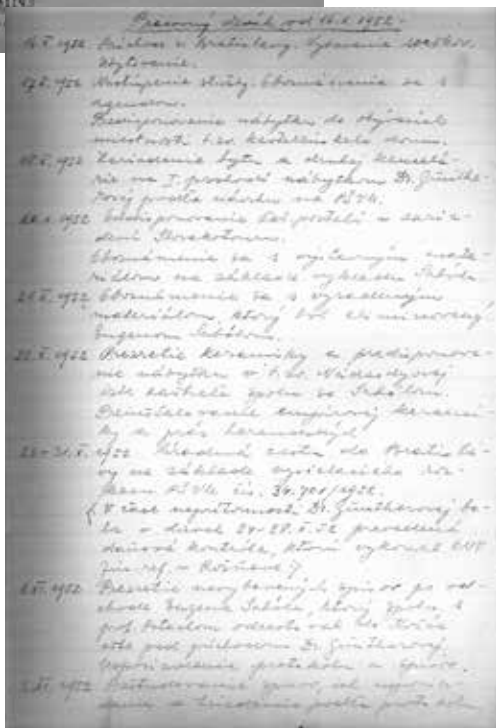
Publikácia o betliarskom kaštieli od A. Güntherovej-Mayerovej

Od 18. júla do 8. augusta 1955 sa štúdia gemerských pamiatok zúčastnil aj asistent univerzity Dr. Karol Kahoun, ktorý Dr. Güntherovej pomáhal aj pri študentských cvičeniach. Dňa 4. augusta 1955 Dr. Güntherová zorganizovala študijný výlet vozom správy do Geceľoviec (Kocelovce, pozn. autora), *Ochtinej a Štítnika v rámci súpisového cvičenia poslucháčov univerzity... Výlet trval od 7 – 21 hod.*

Koncom svojho pôsobenia v Betliari v dňoch 22. – 24. (25.) augusta 1955 usporiadala kurz pre múzejníkov. Kurzu sa zúčastnili aj nemecký minister kultúry z Berlína a riaditeľ nemeckého Pamiatkového ústavu v sprievode Dr. Cidlinskej. Jeho súčasťou bola aj celodenná exkurzia účastníkov na Krásnu Hôrku i do ďalších významných lokalít rožňavského okresu.

Pozoruhodná je spolupráca Alžbety Güntherovej s ďalšími východoslovenskými múzeami v Bardejove, Levoči, Košiciach i Hodkovciach atď. Ako odborníčka bola prizývaná k obnovám meštianskych domov v Rožňave i k reorganizácii a koncipovaniu jej nového mestského múzea (Banické múzeum v Rožňave).

Na záver je potrebné spomenúť publikačnú činnosť Dr. Güntherovej v rokoch 1953 – 1955, keď prirodzene publikovala niekoľko prác týkajúcich sa okolia Rožňavy (okrem štúdií venujúcich sa jednotlivým slohovým obdobiam na našom území)³⁹. Ide o články i monografie, ktoré odzrkadľujú jej priebežnú bádateľskú prácu s bohatým umelecko-historickým materiálom. K takým prácam možno zaradiť článok *Zo zbierok štátneho kaštieľa v Betliari* uverejnený v roku 1953 v časopise *Pamiatky a múzea*, kde veľkú pozornosť venuje rozmernej barokovej kompozícii od antverpského maliara Jeana B. van der Meirena Bitka pri Osijeku. V tomto útlom článku sa prvýkrát spomína pojem gemerský klasicizmus, ktorým ako prvá ukázala na špecifickosť profánnej architektúry v Gemeri koncom 18. a začiatkom 19. storočia.⁴⁰ Už v roku 1953 pracovala na monografii o barokovom opátstve v Jasove, ktorá mala vyjsť vo vydavateľstve Tvar v roku 1955;⁴¹ vydať sa ju však podarilo až o tri roky neskôr.⁴² V roku 1954 boli vydané populárno-náučné monografie *Štátny kaštieľ Betliar a okolie* a *Štátny hrad Krásna Hôrka a okolie*, ktoré aj napriek svojmu archaicky štylizovanému jazyku i dnes možno považovať za aktuálne. V nasledujúcom roku sa na stránkach *Pamiatok a múzeí* opäť objavil príspevok Dr. Güntherovej z gemerského prostredia. Štúdia *Signované pastofórium rožňavskej katedrály* sa zaoberá gotickým pastofóriom, s dnes už spochybneným autorstvom Petra z Kolína. Ďalší článok *Kaštieľna knižnica v Betliari* uverejnený v zborníku Matice slovenskej Knižnice na Slovensku v roku 1955 má skôr informačný charakter. Zaujímavá je aj nepublikovaná štúdia *Dve škice k obrazu Júliusa Benczúra „Spätobsadenie Budína“* v zbierkach *štátneho kaštieľa v Betliari*, kde sa podrobne zaoberá pozoruhodnou štú-



Z pracovného denníka Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Zdroj: SNM-Múzeum Betliar.

sa aj požíčovali v rámci *riadneho požičovného styku*. Za obzvlášť progresívnu možno považovať Güntherovej predstavu o prezentácii najstarších titulov v pôvodnej, klasicistickej budove knižnice v parku vo forme „ukážky osvietenскеj knižnice“. Zámer bol však nerealizovateľný, keďže rotundu využívali Štátne lesy ako svoj archív. Táto unikátna budova dnes stojí prázdna a bez využitia.

Alžbeta Güntherová-Mayerová je u nás aj autorkou myšlienky letných študentských cvičení, ktoré sa prvýkrát uskutočnili v lete 1954. Letné terénne umelecko-historické výskumy pamiatok Turca, Považia a Liptova pre študentov organizoval už profesor Vladimír Wagner v rokoch 1951 – 1953.³⁸ Betliarske študentské *praxe* však boli obohatené prácou s cenným umelecko-historickým materiálom zo zbierok kaštieľa i hradu Krásna Hôrka. Študenti dejín umenia si pod vedením vynikajúcej odborníčky mohli vyskúšať katalogizovanie a „získovanie pravosti“ zbierok a zároveň vykonávali lektorské služby. Týchto študentských cvičení sa zúčastnili Katarína Biathová-Lendvayová, Igor Didov, Ľudmila Hromadová, Viera Luxová-Dobešová, Mária Pötzl-Malíková, Ružena Složková-Hajduková, Eva Jílková-Šefčáková, Eduard Toran a Eva Toranová-Lintnerová.

sa aj požíčovali v rámci *riadneho požičovného styku*. Za obzvlášť progresívnu možno považovať Güntherovej predstavu o prezentácii najstarších titulov v pôvodnej, klasicistickej budove knižnice v parku vo forme „ukážky osvietenскеj knižnice“. Zámer bol však nerealizovateľný, keďže rotundu využívali Štátne lesy ako svoj archív. Táto unikátna budova dnes stojí prázdna a bez využitia.

diou k rozmernej historickej maľbe. Dr. Güntherová v článku poukazuje na okolnosti i miesto vzniku dvoch na seba maľovaných štúdií (kompozičného návrhu a štúdie bieleho koňa).⁴³ K téme Rožňavy sa podrobnejšie vrátila ešte v roku 1961, keď jej v čísle Vlastivedného časopisu venovanom Gemeru uverejnili štúdiu *Z minulosti Rožňavy a jej pamiatok*.

Priame pôsobenie Alžbety Güntherovej-Mayerovej v Betliari bolo krátke, trojročné,⁴⁴ no za ten čas spracovala zbierky dvoch rozsiahlych expozícií, ktoré sama skoncipovala, dala opraviť viaceré objekty v správe ŠKM Betliar, v rámci vtedajších možností spracovávala múzeum takmer v celom Československu... Jednoducho mu dala pevný základ, ktorý predpokladal jeho ďalšie pozitívne smerovanie. Ako sa k jej dedičstvu postavili nasledujúce generácie správcov betliarskeho kaštieľa a hradu Krásna Hôrka je otázkou pre ich svedomie...

Ako hrdá Prešporáčka sa počas celého svojho gemerského obdobia usilovala o návrat do rodného mesta, kde ju napriek príslubom lepších podmienok na život i prácu nečakali žiadne istoty. Z Betliara sa so synom odsťahovala na jeseň v roku 1955, no verná mu zostala až do konca svojho života. Ľudská, komunikatívna, hlboko sa zapísala do srdca Betliarčanov. ■

¹ Pred desiatimi rokmi bola vo výstavných priestoroch SNM-Múzea Betliar otvorená výstava pri príležitosti 50. výročia jeho vzniku s poctou Alžbete Güntherovej-Mayerovej a Margaréte Csiskó-Pfeilerovej (Výstava vo výstavných priestoroch SNM-Múzea Betliar *Spomienka na začiatky 50. rokov múzea v Betliari s poctou Alžbete Güntherovej-Mayerovej a Margarete Pfeiler-Csiskó*, výstavu kurátorsky pripravili Edita Kušnierová a Július Barczy, júl-september 2003). Maliarka Margaréta Csiskó-Pfeiler bola sesternicou Dr. Güntherovej. Od roku 1952 žila a v roku 1966 zomrela v Betliari. V roku 2003 pri príležitosti 30. výročia úmrtia A. Güntherovej-Mayerovej usporiadala Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska kolokvium *Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej*, ktoré po spomienke na profesora Vladimíra Wagnera a Václava Mencla uzavrelo cyklus pripomienkových prednášok o zakladateľskej trojici našej nevenovedy. Účastníci kolokvia, väčšinou pamätníci, z objektívnych príčin nevenovali väčšiu pozornosť práci a pôsobeniu A. Güntherovej-Mayerovej v gemerskom regióne. Prítomný referát má ambíciu čiastočne zaplniť biele miesta v reflexii jej vedeckej práce s pamiatkovým fondom a múzejnými zbierkami mimo Bratislavu.

² ZÁVADOVÁ, Katarína. Spomienky na Alžbetu Güntherovú-Mayerovú. In *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, s. 44-45.

³ HERUCOVÁ, M. (ed.) *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, 206.

⁴ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. List Ústredného národného výboru adresovaný Dr. Güntherovej z 13. 10. 1952.

⁵ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. Odpoveď KNV v Bratislave z 15. 6. 1953 na odvolanie Dr. Güntherovej.

⁶ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. Nedatovaný odpis listu Dr. A. Güntherovej Márii Jellinekovej z Betliara.

⁷ Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie (AVU SNG), Osobný fond Alžbety Güntherovej-Mayerovej (f. AGM), sign. 10 I 543. Správcovstvom ŠKM Betliar bola poverená od 1. 1. 1953. List KNV v Košiciach adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1954.

⁸ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Alžbeta Güntherová-Mayerová – život a dielo. In HERUCOVÁ, s. 29, ref. 3.

⁹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 538. Poverovacia listina Poverenctva školstva z 12. 10. 1952.

¹⁰ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, napr. záznamy z dní 7. 10. 1953; 30. – 31. 12. 1953; 27. – 28. 7. 1954 atď.

¹¹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej.

¹² ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kontakty života a umenia Alžbety Güntherovej-Mayero-

vá (1905 – 1973). In *Pamiatky a múzea*, 2003, č. 4, s. 5.

¹³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 572. V liste z roku 1937 žiada riaditeľa košického múzea o doplnenie keramickej zbierky v spojitosti s výstavou Staré umenie na Slovensku (v liste spomína rožňavskú provenienciu). GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Dejiny nábytkového umenia na Slovensku. In PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska*. Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Bratislava, 1995, s. 95, 97 (ide o zredigovanú štúdiu z publikácie *Dějiny nábytkového umění III*. Praha, 1950. s. 993-1035)

¹⁴ OROSOVÁ, Martina. Alžbeta Güntherová-Mayerová a Národná kultúrna komisia. In *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, s. 51.

¹⁵ OROSOVÁ, s. 54, pozn. 9, ref. 14.

¹⁶ OROSOVÁ, s. 53, ref. 14.

¹⁷ Eugen Sabol bol po druhej svetovej vojne poverený vedením Vlastivedného múzea v Košiciach. Do pôsobnosti košického múzea zrejme patrili aj hrad Krásna Hôrka a kaštieľ v Betliari. Po afére správcu betliarskeho kaštieľa Štefana Havlíka týkajúcej sa krádeže andrássyovských šperkov, bol Sabol asi poverený spracovaním inventárov. (za informácie ďakujem doc. Ing. Tomášovi Sabolovi, CSc., synovi Eugena Sabola, pozn. autora)

¹⁸ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 7. 10. 1953.

¹⁹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 18. 11. 1953.

²⁰ Richard Berndl v roku 1903 projektoval secesné mauzóleum Andrássyovcov v Krásnohorskom Podhradí a v roku 1905 bola podľa jeho plánov umiestnená socha Františky Andrássyovej v Rožňave.

²¹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 10. 2. 1953: *Pre zimu - 4° nedá sa pokračovať v inventovaní...*

²² SZABÓ, Lóránt. Objekty našich expozícií. In *Múzejné noviny*. Rožňava : Banícke múzeum, 2002, s. 5.

²³ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej. Františkánska knižnica bola v Betliari až do 3. 6. 1955, keď ju MNV odniesla na dvoch nákladných autách do Rožňavy.

²⁴ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 14. 5. 1953.

²⁵ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 L 644.

²⁶ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznamy z dní 27. 7., 28. 7., 6. 8. 1955.

²⁷ STEINHÜBEL, Gejza. *Prírodný park v Betliari*. Rožňava, 1961 (?)

²⁸ KOVALČIKOVÁ, Mária. *Alžbeta Güntherová-Mayerová : súpis archívneho fondu*. Bratislava : Archív výtvarného umenia SNG, 1986, s. 5.

²⁹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 24. Korešpondencia prijatá od D. Menclovej v rokoch 1953 – 1954.

³⁰ MENCLOVÁ, Dobroslava. *Krásna Hôrka*. Bratislava, 1955.

³¹ MIHALIK, József. *A Gömörkishontvármegyey Krasznahorka vár összes tárgyaitak és felszereléseinek leltára*. Košice, 1905.

³² Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 20. 11. 1953

³³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 34. List vydavateľstva Tvar adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1953.

³⁴ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 22. 7. 1954.

³⁵ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Kaštieľna knižnica v Betliari. In *Knižnice na Slovensku (zborník)*. Martin, 1955, s. 185.

³⁶ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej. Predstavitelia Matice slovenskej a SNK navštívili Betliar 12. 7. 1955.

³⁷ ZÁVADOVÁ, s. 44, ref. 2.

³⁸ KRIŽANOVÁ, Eva. Vladimír Wagner a súpis pamiatok na Slovensku. In *Kolokvium Jubileum Vladimíra Wagnera 1900 – 1955 : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2001, s. 31.

³⁹ ZÁVADOVÁ – KRESÁK – GLASOVÁ. Bibliografia prác Alžbety Güntherovej-Mayerovej. In PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej*. Bratislava, 1995, s. 216-218.

⁴⁰ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Zo zbierok štátneho kaštieľa v Betliari. In *Pamiatky a múzea*, č. 2, 1953, s. 109.

⁴¹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 34. List vydavateľstva Tvar adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1953.

⁴² GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. *Jasov*. Bratislava, 1958.

⁴³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 C 140. GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Dve škie k obrazu Júliusa Benczúra „Späťobsadenie Budína“ v zbierkach štátneho kaštieľa v Betliari.

⁴⁴ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 543. Podľa Pracovného denníka Dr. Alžbety Güntherovej správu odovzdala novému správcovi Júliusovi Klinckovi 1. 9. 1955, no pracovný pomer s KNV v Košiciach rozviazala na vlastnú žiadosť už 8. 8. 1955 na základe listu z KNV z toho istého dňa.



Zhodnotenie vlastných prednášok z dejín umenia¹

(rukopis, nedatované)

ALŽBETA GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ

Pri kritickom hodnotení tohtoročných prednášok, musím predovšetkým konštatovať že záujem poslucháčov bol dobrý a účasť na prednáškach uspokojujúca. Považujem to za výsledok peknej disciplíny v krúžkoch ako aj uvedomelého ducha malého kolektíva poslucháčov.

V mojich prednáškach o byzantskom umení usilovala som sa najmä o to, aby som aspoň stručne načrtla politicko-spoločenskú bázu obrazovoboreckého boja, ktorý nebol iba dogmatickým teologickým bojom, ale veľkým zápasom medzi východnou a západnou orientáciou byzantskej ríše a končil kultúrnou a politickou prevahou gréckeho živlu. Oživenie anticko-helenistických tradícií a dogmatické sotrvanie na liturgicky ustálených formách umenia slúžili predovšetkým politickému programu štátu a mali upevniť Konštantínom veľkým určenú štátotvornú myšlienku vlády Pantokrátora, razenú indirektne na utuženie panovníckej moci. Aby toto oficiálne umenie splniť mohlo svoje poslanie, muselo omámiť ľud so svojou veľkolepou okázalosťou, aby ľud pod ťarchou tejto nádhery sa pokoril a cítil ničomnosť života. Na rozdiel od západu, charakterizovaného najmä voľnosťou individuálnej tvorby, ostalo byzantské umenie pri svojej strnulej ceremoničnosti a len v dobe politického úpadku podľahlo vplyvu západu, aj keď v miere dosť obmedzenej. Byzantské umenie zásluhou politického a hospodárskeho významu ríše dostalo sa do ďalekých oblastí a ovplyvnilo najmä kultúru veľkých obchodných stredísk (Benátky, Pisa, Split, Novgorod, Kyjev, Hildesheim, Speyer, Trier) ako aj činnosť benediktínskej rehole a to najmä po reforme v Cluny, ktorý je vlastne východiskom romaniky. Že vplyv byzantskej ríše v dunajskej kotline bol obzvlášť živý dokazujú nielen dejiny staroslovanské (Cyril a Metod), ale aj politické styky medzi Carihradom a Arpádovcami. Zvláštnu pozornosť som venovala v ďalšom balkánskom štáte, ako aj osobitnej interpretácii pravoslávneho umenia.

Prednášky trpely nedostatkom obrazového materiálu, ako aj chvatom, s ktorým musely byť zostavené. Tomuto nedostatku som chcela odpomôcť zostavením skript, ktoré oboznamujú poslucháčov s maximálnym pamiatkovým materiálom. Avšak aj tu chýba možnosť dokumentačného ilustračného materiálu. Odpis rukopisu obstarala vedúca krúžku Blanka Kovačovičová vzorným spôsobom.

Čo sa spracovania látky týka omedzila som sa na lexikálnu stručnosť a len pri vynikajúcich dielach, alebo pri typických formálnych zjavoch som podala aj slohový a technický rozdiel diel.

Posúdiť ozvenu prednášok u poslucháčov budem môcť až pri skúškach, ktoré mám stanovené na 23. júna.

Osobne nie som spokojená s prednáškami, ktoré považujem len za akýsi prvý súhrn bez náležitej komentácie. Na ospravedlnenie uvádzam veľkú moju zanedprázdnenosť v úrade, ktorá mi nedovoľuje hlbšie sa zaoberať s látkou prednášok, lebo ostáva mi zvyčajne iba štúdium v noci. Usilovala som sa však zostaviť kompletnú prístupnú literatú-

ru, aby poslucháči, ktorí by mali o túto tému záujem – mali uľahčenú prácu.

Čo sa mojej autokritiky týka, chcela by som poukázať na minulo-ročné moje závery, ktoré vyzneli v konštatovaní, že som v dôsledku svojej objektivistckej výchovy málo bojovná, že veľký citový potenciál umenia strhuje ma k emocionalite a že v dôsledku

mojej technicko-výtvarnej praxe mám istú záľubu vo formalistickej kráse, ktorú považujem pravda len za technicko-remeselnú stránku umeleckej tvorby a nie za hlavným cieľom umenia. Inak – ako viete – za dielom hľadám vždy život a tvorčiu silu umeleckej individuality, podmienenej dobou. Nestaviam sa pravda dosť kriticky k veciam, skôr je mojim úsilím pochopiť umelca ako aj umelecké zjavy zo zorného uhľa ich osobného charakteru a zaradenia. Dnes, keď cesty umenia potrebujú aktívnych propagátorov nových smerov, zdá sa byť tento moj postoj azda pasívny. A toto je aj príčina mojej stagnácie, z ktorej sa chcem dostať von poctivým vysporiadaním sa s novou problematikou. Mám rada umenie, ktoré je tak tesne spojené so životom a viem, že každým tempom umenia stojí složitý problém jednotlivca a spoločnosti. Vždy som sa usilovala pochopiť umelecké dielo z jeho myšlienkového a citového pôsobenia, ku ktorému sú prispôbené aj jeho formy. Toto dávalo mi možnosť najst syntézu medzi obsahom a formou. Preto som sa jakživ nestala zastaňkynou jednostranného formalistického hnutia.

Umenie je tak složitá, že nemožno ho vôbec jednostranne hodnotiť, tým by sme ho pozbavili dobovosti. Je odrazom doby. A práve preto bolo by neodôvodnené žiadať od dnešného umelca umenie, ktoré sa stalo medzitým umením včerajška. Veľké reformy, ktoré prežívame potrebuje umenie agitačné, široké, pôsobivé a populárne. Umenie ktorý ukazuje dnešok, radosť kolektívnej práce, napredovanie mládeže, tempo más a optimizmus života. Toto môže iba umenie, ktoré má reálny postoj ku skutočnosti. ■

Z originálu prepísal Lukáš Svěchota



Dr. Güntherová počas prednášky. Zdroj: AVU SNG.

¹ AVU SNG, Osobný fond Alžbety Güntherovej-Mayerovej, sign. 10 E 322.

Kultúrne dedičstvo v kultúrnej spoločnosti

MÁRIA POLÁKOVÁ

Ústredná téma Kultúrne dedičstvo a spoločnosť jubilejnej 20. konferencie BARDKONTAKT vo mne vyvolala potrebu pohrať sa s týmto slovným spojením a premenovať ho na „kultúrne dedičstvo v kultúrnej spoločnosti“. Ústava SR začína preambulou s textom: *My, národ slovenský, pamätajúci na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov...* O samotnom kultúrnom dedičstve hovorí článok 44, odsek 2: *Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo.* Vzácnu a zároveň zaväzujúcou právnou normou je aj Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva prijatá 28. 2. 2001 (Z. z. č. 91/2001, čiastka 39 z 20. 3. 2001). V úvode Národná rada Slovenskej republiky vymenúva dôvody, pre ktoré ju prijala: *vedomujúc si nenahraditeľné kultúrne hodnoty vytvárané predchádzajúcimi generáciami bez ohľadu na čas a miesto ich vzniku, konštatujúc, že tieto hodnoty sú trvale ohrozované nielen prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, ale aj zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských a ekonomických podmienok, úpadkom a zánikom tradičných remesiel a techník a uplatňovaním technológií často nezlučiteľných s podstatou a charakterom týchto hodnôt, vychádzajúc z požiadaviek na záchranu, regeneráciu, primerané využívanie a prezentáciu hodnôt minulých období, uplatňujúc princípy zakotvené v medzinárodných zmluvách, dohovoroch a odporúčaníach medzinárodných organizácií na ochranu kultúrneho dedičstva, najmä dokumentov UNESCO a Rady Európy, rozvíjajúc podľa čl. 44 Ústavy Slovenskej republiky práva a povinnosti každého chrániť kultúrne dedičstvo, hodnotiac vzťah verejnosti ku kultúrnym a historickým hodnotám, pripomínajúc občanom povinnosť chrániť a zveľaďovať kultúrne dedičstvo svojej obce, mesta, regiónu a štátu, berúc do úvahy, že význam kultúrneho dedičstva trvale rastie, vhodnou ochranou sa ďalej rozvíja a zveľaďuje a stáva sa tak autentickým posolstvom pre nasledujúce generácie, uvedomujúc si, že aj naše rozhodnutia a činy sú prameňom nových hodnôt a z pohľadu budúcnosti bude aj dnešok minulosťou...* a pokračuje článkami, v ktorých proklamuje hodnotu kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky ako nenahraditeľného bohatstva štátu a jeho občanov a deklaruje potrebu jeho ochrany, ktorá je povinnosťou každého občana. Dalo by sa pokračovať v citovaní celého textu deklarácie a tým aj skončiť v presvedčení, že všetci, v deklarácii nazvaní „každý“, kto žije v tejto krásnej krajine, ktorá je mimoriadne bohatá na kultúrne dedičstvo, a to ešte aj jeho mimoriadnych hodnôt, sa s deklaráciou a obsahom Ústavy SR stotožňuje a podľa týchto všeobecných pravidiel prístupu ku kultúrnemu dedičstvu realizuje aj svoje osobné správanie v každodennom živote. Ale, žiaľ, toto presvedčenie chyba.

Myslím si, že iba kultúrna spoločnosť, vytvorená z kultúrnych jedincov, môže reálne, pravdivo a naplno vnímať, prijímať, zveľaďovať a ctiť si dedičstvo kultúry svojich predkov. Táto téma by sa dala rozvíjať iste z mnohých pohľadov, ale



Poprad-Spišská Sobota, Kostol sv. Juraja. Foto: Archív PÚ SR.

ja som si zvolila ten mne najbližší a vlastný, vyplývajúci z dlhoročných skúseností pamiatkára. Keďže celý svoj „pracovný život“ som venovala ochrane pamiatkového fondu, teda kultúrnemu dedičstvu, môžem využiť svoje skúsenosti nadobudnuté pri kontakte s tými, ktorí „spoločnosť“ reprezentujú. Je to v prvom rade štát, samospráva, cirkev, právnické a fyzické osoby, podnikatelia a súkromní vlastníci. Kontakt s reprezentantmi týchto skupín je v rôznych súvislostiach. Raz sú v pozícii vlastníkov národných kultúrnych pamiatok (NKP), ale inokedy prioritne v pozícii reprezentantov štátu či samospráv. Taktiež skupina podnikateľov reprezentuje vlastníkov NKP, ale ďalšia dodávateľov prác pri obnove, začínajúc výskumníkmi, projektantmi, reštaurátormi, dodávateľmi širokej škály profesií stavebných činností. Aj súkromní vlastníci prezentujú širokú skupinu rôznych typov ľudí a foriem komunikácie.

Zákon o ochrane pamiatkového fondu č. 49/2002 Z. z., podľa ktorého sa riadi a vykonáva ochrana a obnova kultúrneho dedičstva na Slovensku, v tomto prípade národných kultúrnych pamiatok, veľmi jasne a podrobne stanovuje práva a povinnosti všetkých povinných a potenciálnych účastníkov v tomto procese. Opäť poviem, že v prípade, že by sa tento zákon dodržiaval tak, ako sa zákony dodržiavať majú, moja téma by stratila na aktuálnosti. V našej spoločnosti však pretrvávajú neznalosť hodnôt kultúrneho dedičstva vo

všeobecnosti, a žiaľ, aj hodnôt v najbližšom prostredí, kde žijeme dlhé roky, ba čo viac, aj objektov, v ktorých bývame a dokonca sme ich vlastními! Ak by som chcela vysloviť názor, prečo je to tak, spotrebovala by som celý vyhradený priestor na môj príspevok a aj tak by to nebolo vypovedané v plnom rozsahu, preto sa tomu nebudem venovať. Vyslovujem presvedčenie, že na to, aby človek mohol mať niečo rád, je potrebné poznanie. Nemôžem mať rád to, čo nepoznám!

Existuje ale ešte jedna neznalosť, ktorá je podľa môjho názoru ešte nebezpečnejšia, a to je neznalosť účelová! To je vedomá ignorancia uplatňovaná s cieľom zrealizovať svoje predstavy o prístupe ku kultúrnemu dedičstvu a naplniť svoje ambície. Tento životný štýl predstavuje veľké nebezpečenstvo. Preto naša práca v sebe zahŕňa veľkú snahu šíriť osvetu. Sú ľudia, ktorí sú ochotní vypočuť si vysvetlenie, argumenty, rady, pochopia, že naše rozhodnutia sú aj v ich prospech, staneme sa spolupracovníkmi pri procese obnovy. Našou najväčšou odmenou je to, keď vlastník, ktorý prijal a zrealizoval náš odborný názor, povie vetu: som rád, že sa nerealizovala moja prvotná predstava. Tak sa mi to naozaj páči. A ešte väčšou radosťou je, keď s odstupom času sa k nám vráti so svojím ďalším zámerom hneď v jeho začiatkoch a chce, aby sme spolupracovali na jeho realizácii preto, že mal dobrú skúsenosť. Ale čo tá druhá skupina ľudí?! Počúvajú, ale nepočujú. Sú plní svojho presvedčenia o správnosti a možnosti realizovania ich zámeru bez ohľadu na možnosti a danosti konkrétnej pamiatky či pamiatkového územia. Tu sa už začnú uplatňovať argumentácie o tom, ako oni nevedeli, že je to pamiatka, že nevedeli, aké kroky bolo potrebné urobiť prv, než prídu k nám, aj keď mnohí už po x-krát. Prídu s hotovou projektovou dokumentáciou vypracovanou výlučne podľa vlastných predstáv s ponukou, že nám postavia nanovo presne to isté, útokmi o obmedzovaní ľudských práv, o právach vyplývajúcich z ústavy, o šikanovaní, o tom, ako iba rozkazujeme a nedávame peniaze, ako žijeme z ich daní, že sa stretne na súde, prípadne až v Štrasburgu. A ešte majú pripravenú aj otázku „aká bude vaša pokuta?“ Sú to prevažne takí investori, ktorí zo stavebného zákona poznajú iba dva paragrafy: dodatočné povolenie stavby a zmenu stavby pred jej dokončením! Silu pre ich konanie im dáva aj smutná realita, že na Slovensku sa nenosí odstraňovanie nepovolených stavieb či ich častí!

Otázka znie: je tento spôsob konania skutočne iba ich chybou? Nie je to o kultúrnej spoločnosti všeobecne a principiálne? Je preto ľudsky jednou z najťažších situácií pre pamiatkarov komunikácia so slušnými ľuďmi. Paradox, však? Títo ľudia sa dostávajú do pozície „čudákov“, lebo statočne riešia svoje zábery so všetkými zainteresovanými, často a oprávnené nám dávajú otázku s poukázaním na „napredovanie tých silných“, prečo „oni“ môžu, resp. nemusia to či ono?! Tu sa musím priznať, že tieto situácie prežívam ťažko, keď tiež bezmocne musím zopakovať to, čo je správny postup a povzbudiť ich, aby išli statočne touto cestou. Útoky typu, že sme brzdu rozvoja, spiatočníci, že nemáme čo rozkazovať, keď to sú ich pamiatky a ich peniaze, resp. nech si tie „naše“ pamiatky opravujeme sami, sa, žiaľ, stali už neodmysliteľnou súčasťou pamiatkarského života. Ale ani ponuky pre vlastníkov k uplatneniu si možnosti získať príspevok na obnovu z dotačného systému MK SR Obnovme si svoj dom sa nestretávajú s veľkým nadšením a tak mnohí, ktorých sme v aktuálnom čase na takúto možnosť upozornili, z rôznych

dôvodov túto ponuku neprijali. Je nutné ale dodať aj to, že nezanedbateľný podiel dotačného systému MK SR vo forme príspevkov na obnovu NKP má pozitívny vplyv tak na samotné pamiatky, ako aj na vlastníkov NKP, aspoň niektorých!

Kultúrne dedičstvo v kultúrnej spoločnosti! O kom je reč? Kto nám zanechal toto, teraz už naše, kultúrne dedičstvo, to vieme vďaka rôznym dlhoročným formám výskumov a v ostatnom čase sa o ňom dozvedáme stále viac a viac z bohatosti realizovaných pamiatkových výskumov všetkého druhu. Sme si vedomí hodnôt, ktoré pre nás duchovne a materiálne toto dedičstvo predstavuje? Pochopili sme, či vlastne chceme pochopiť, aký obrovský potenciál naše kultúrne dedičstvo v sebe obsahuje? Akým „priemyslom“ cestovného ruchu a pracovných možností by sa mohlo stať, keby...?! A kto je kultúrna spoločnosť? Či lepšie povedané, kto má byť kultúrna spoločnosť? My všetci! Nie tí, ktorí sú zamestnancami rezortu kultúry, nie tí, ktorí si myslia, že to, čo šíria je „kultúra“. Všetci bez rozdielu máme vytvárať kultúrnu spoločnosť.

Ako? V prvom rade ako matky a otcovia, ako učitelia, ako tí, ktorým patrí právo duchovne viesť masy ľudí, ako tí, ktorí majú moc rozhodovať o obsahu programov médií, tlače, výstavbe či úprave miest a obcí, tí, ktorí... Jednoducho všetci svojím správaním, vzájomnou toleranciou, dodržiavaním zákonov a základných pravidiel slušnosti a ľudskosti. Sme si dostatočne vedomí aj toho, že sme „každý“ povinný chrániť a zveľaďovať kultúrne dedičstvo, ako o tom hovorí naša ústava? Kým to ostane v pojme „každý“, je to anonymné. Úspech je možné dosiahnuť až vtedy, keď sa to zmení na „ja som povinný/povinná“. Či je lepšie poznať iba tú časť všetkých právnych noriem, ktoré hovoria o našich právach? Nie je toto „módnym trendom“ súčasnej spoločnosti aj v tejto oblasti?

A čo pamiatkar? Na jednej strane nepopulárna, pre mnohých nepotrebná, ba až zbytočná profesia, nedocenená práca. Na strane druhej profesia, v ktorej sa človek môže stretnúť mimoriadnou formou s kultúrnym dedičstvom a dotknúť sa ho v takých rozmeroch, o akých sa iným ani nesníva. Je to práca „robotníkov v úzadí“, ktorých prácu je ťažké pri obnove nazvať jedným slovom, ako napríklad reštaurátor, projektant a pod. Je to práca nie pre „solistov“, ale hráčov v orchestri. Pamiatkar je poslanie! Napriek ťažkostiam, problémom, prekážkam, nepochopeniu a vykonštruovaným zlobám nie je možné nevidieť čo všetko sa podarilo a darí stále s väčším nasadením robiť na záchrane kultúrneho dedičstva na Slovensku. Koľko pamiatok zachránených pred zánikom, obnovených, oživených, prezentovaných, atraktívnych, vyškolených. Že ich veľa na takýto výsledok ešte čaká? Aj to je úloha pre kultúrnu spoločnosť! Spravme všetci podľa svojich pozícií a s tým spojenými právami a povinnosťami všetko, čo by prispelo ku stále kultúrnejšej spoločnosti a kvalitnejšiemu zveľaďovaniu dedičstva našich otcov tak, aby sme sa nesnažili suplovať podiel toho druhého. Veď aj v mozaike má každý kameň určené svoje dôležité a nezastupiteľné miesto.

Napriek úskaliam práce pamiatkara, na ktoré som poukázala, považujem svoje pôsobenie v oblasti ochrany pamiatok za poslanie a česť, a som vďačná za všetkých ľudí, ktorých som vďaka tejto profesii stretla. Prajem všetkým, ktorým vzťah ku kultúrnemu dedičstvu obrovských hodnôt nie je ľahostajný, aby mali stále dostatok síl, ochoty a trpezlivosti scitlivieť či prebudiť tento záujem v každej novej situácii a pri každej príležitosti tým, ktorí to potrebujú a čakajú možno práve na nás. ■

Laureáti Ceny Alžbety Güntherovej-Mayerovej za celoživotné dielo a mimoriadny prínos v oblasti ochrany pamiatkového fondu Slovenskej republiky 2013

Mgr. Magdaléna Brázdilová

Prvou tohtoročnou laureátkou Ceny Alžbety Güntherovej-Mayerovej sa stala historička umenia Mgr. Magdaléna Brázdilová, rodným menom Búthová, publikačne známa aj pod priezviskom Johanidesová. Rodáčka z Banskej Bystrice (1943) sa čoskoro po vojne presťahovala s rodičmi do Bratislavy, kde vychodila základnú a strednú školu P. Jilemnického. Po náročných osobných peripetiách absolvovala odbor veda o výtvarnom umení na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1976). V hlavnom meste pokračovala vo svojej profesionálnej kariére, ktorá ju zaviedla do Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (1969 – 1977), Ústredia umeleckých remesiel (1977 – 1981), Štátnych reštaurátorských ateliérov (1981 – 1993) a Pamiatkového ústavu (1994 – 1998). V rokoch 1998 – 2006 pôsobila ako tajomníčka reštaurátorskej a odbornometodologickej komisie Pamiatkového úradu SR. Podrobný profil tohto úseku odborného života Magdalény Brázdilovej sme priniesli v časopise Informátor č. 38, 2008, s. 29, preto sa viac sústredíme na jej súčasnú prácu.



Foto: J. Oršulová

Po získaní osvedčenia o odbornej spôsobilosti na vykonávanie pamiatkových výskumov (2004) pokračuje v umeleckohistorických výskumoch a spracovávaní návrhov na reštaurovanie kultúrnych pamiatok. Pustila sa aj do mimoriadne náročnej úlohy spracovať slovenské dejiny reštaurovania a zmapovať tento špecifický druh obnovy pamiatok od začiatku 20. storočia do súčasnosti. Dejiny vlastnej disciplíny sú často zaznávanou témou, no pritom

sú nevyhnutnou podmienkou sebareflexie súčasníkov. M. Brázdilová patrí iste medzi najpopulárnejšie osobnosti, ktoré túto tému dokážu adekvátne uchopiť. Pokračuje aj v predstavovaní osobností z radov reštaurátorov, ktorých pravidelne prezentuje na stránkach periodík. Navyše sa stále aktívne podieľa na práci Archívu Pamiatkového úradu SR, kde odborne spracováva a sprístupňuje osobné fondy reštaurátorov (Albert Leixner, Dana Salomonová, Vladimír Úradníček, Karel Veselý), usporadúva ich dokumentáciu a hodnotí celoživotné dielo.

Umenovedná štafeta, ktorú Alžbeta Güntherová-Mayerová odovzdala ďalšej generácii historičiek umenia, bola naplno zúročená. Ocenenie celoživotného diela Magdalény Brázdilovej je zaslúženým holdom za jej mimoriadny prínos pri ochrane slovenských kultúrnych pamiatok.

(Bibliografia publikačnej činnosti v prílohe, strana 61)

Martina Orosová

Ing. arch. Andrej Fiala

Ďalším laureátom, ktorý v roku 2013 získal Cenu Alžbety Güntherovej-Mayerovej, je Ing. arch. Andrej Fiala. Narodil sa 4. apríla 1933 v Spišskej Novej Vsi. V rodnom meste absolvoval základné (1939 – 1943) aj gymnaziálne štúdium (1943 – 1951). Po maturite v roku 1951 v nasledujúcom školskom roku učil na Strednej škole chlapčenskej v Levoči a cez prázdniny pracoval na Okresnom národnom výbore v Levoči v referáte školstva. V roku 1952 začal študovať na Fakulte architektú-

ry SVŠT v Bratislave, no v roku 1953 si založil rodinu a z finančných dôvodov musel v akademickom roku 1953/54 prerušiť štúdium a zariadiť si ako kreslič v podniku Banské projekty v Bratislave. Štúdium architektúry úspešne absolvoval v roku 1959. Už počas štúdia sa zúčastnil zameriavacích prác v čerstvo vyhlásených mestských pamiatkových rezerváciách v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici pod vedením profesora Alfrida Piffľa. Jeho cesta do Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti

a ochrany prírody (SÚPSOP), v ktorom začal pracovať ako inžinier asistent, bola preto prirodzená a očakávaná. Počas svojho prvého pôsobenia v SÚPSOP v rokoch 1959 – 1962 vyhotovil 276 schematických zameraní, pôdorysov a situácií 244 rôznorodých pamiatkových objektov. Touto fyzicky i časovo náročnou prácou získal profesionálnu rutinu pri zameriavaní a zakresľovaní historických stavieb priamo v teréne, čo mu dalo výborný základ pre ďalšiu profesionálnu kariéru. Vy-

pracoval zoznam slovenských hradov, ktorý sa stal podkladom pre vyhodnotenie a kategorizáciu tohto druhu pamiatok, a zároveň podkladom pre jeho budúcu publikačnú činnosť.

Po trojročnom pôsobení v SÚPSOP odišiel do Archeologického ústavu SAV, v ktorom pracoval v rokoch 1962 až 1965 ako odborný asistent, a účasťou na archeologických výskumoch získal ďalšie neoceniteľné skúsenosti. V roku 1965 bol delimitovaný do Slovenského národného múzea ako inžinier II. stupňa. Dostal príležitosť venovať sa komplexnému výskumu Bratislavského hradu, ktorý poznal ešte z 50. rokov z terénnych prednášok profesora A. Piffľa. Opäť mal šťastie na spolupracovníkov, pretože jeho výskumnou partnerkou bola tentoraz archeologička Tatiana Štefanovičová. Kľúčové a kardinálne objavy, ktoré priniesol tento výskum nielen pre poznanie vývoja samotného hradu, ale vôbec pre najstaršie dejiny slovenského národa, sú dostatočne známe a netreba ich osobitne pripomínať. Okrem toho pracoval v rozličných kolektívoch na výskumoch mestských opevnení, meštianskych domov a zúčastňoval sa na ich pamiatkových úpravách. Venoval sa aj terénnym prácam pri tvorbe Súpisu pamiatok na Slovensku.

V roku 1969 sa architekt A. Fiala, už ako uznávaný a celoslovensky známy expert, vrátil do SÚPSOP ako samostatný odborný pracovník-špecialista a dostal funkciu vedúceho oddelenia hradov a fortifikácií. Začalo obdobie veľkých komplexných pamiatkových výskumov. Legendárnou sa stala spolupráca architekta Fialu s archeológom Adriánom Vallašekom. Na deväť výskumných sezón odišiel do rodného kraja, aby realizoval svoju dávnu túžbu – výskum na Spišskom hrade. Realizácia výskumu sa stala vzorom pre podobné výskumy aj za hranicami republiky a riešenie obnovy a prezentácie nálezov postavením pláštia paláca Zápoľskovcov v pôvodnej hmote a výške bolo v čase betónových konzervácií priekopnícke.

Popritom sa podieľal aj na iných architektonicko-historických výskumoch a vypracoval desiatky programov pamiatkových úprav. Všade na neho čakali nečakané nálezy, ktoré ho provokovali k netradičným rekonštrukčným programom. Napríklad na hrade v Sta-

rej Ľubovni bolo objavené najstaršie protiturecké opevnenie talianskeho typu vo východnej Európe, kaplnka Zvolenského hradu sa ukázala ako skvost gotickej architektúry, výskum



Foto: J. Oršulová

Trenčianskeho hradu sa jeho zásluhou po dlhých rokoch konečne posunul do profesionálnej roviny, prieskum vynútený obnovou Krásnej Hôrky a určenie časovej priority obytnej veže horného hradu pred opevnením a palácom je aj dnes východiskom pre ďalšie poznanie tohto objektu. Zaoberal sa aj výskumom a obnovou opevnení Košíc, Prešova, Bardejova, Levoče, Spišskej Kapituly, či kostola v Spišských Vlachoch a mnohých ďalších.

Už v 70. rokoch bol svojimi súčasníkmi hodnotený ako jediný špecialista s podrobnou znalosťou a erudovanosťou v problematike stredovekých hradov a opevnení. K posudkom sa vždy pridávalo aj kladné konštatovanie o jeho veselej, priamej a poctivej povahe a veľkej obľúbenosti v kolektíve. Ďalšia pracovná zmena priviedla A. Fialu v roku 1978 do Krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave do funkcie vedúceho oddelenia odboru výskumu a metodiky. Po piatich rokoch venovaných mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava a publikovaní výskumov o radnici, Akadémii Istropolitane, Dóme sv. Martina a meštianskej architektúre v hlavnom meste sa opäť vrátil do ústrednej pamiatkovej inštitúcie, ktorá sa premenovala na Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti. S účinnosťou od 1. júla 1983 sa stal vedúcim oddelenia mestských pamiatkových

rezervácií I. odboru teórie a metodiky pamiatkovej starostlivosti. Ústav v ňom získal skvelého kolegu, ktorý mohol výrazne posilniť jeho odborný káder. Profesionálna kariéra A. Fialu sa však predsa len mala zavrieť niekde inde. Po viacerých rokoch vedenie ústavu nakoniec súhlasilo s uvoľnením A. Fialu zo ŠÚPS ku koncu roka 1984, aby mohol nastúpiť do novovytvorenej organizácie pri SNR Správa Bratislavského hradu, založenej na prípravu a realizáciu druhej etapy obnovy hradu a jeho areálu, vrátane Vodnej veže. A. Fiala tak mal možnosť zavrieť komplexné poznanie architektonicko-historického vývoja Bratislavského hradu.

A. Fiala bol a stále je neúnavným učiteľom a pohotovým radcom pri výchove nových generácií pamiatkarov. Jeho úžasnú pamäť a erudíciu aj v súčasnosti využívajú bádatelia pri výskumoch stredovekej architektúry a on nezištne odovzdáva svoje vedomosti v záujme poznania pamiatkovej histórie Slovenska. Počas svojej profesionálnej dráhy bol aktívnym členom viacerých organizácií, ako Zväz slovenských architektov, Slovenská historická spoločnosť, Slovenská archeologická spoločnosť. Bol podpredsedom Komisie pre záchranu a konzerváciu archeologických objektov pri Archeologickom ústave SAV, členom Komisie pre stredovekú archeológiu na Slovensku pri Vedeckom kolégiu SAV, členom vedeckej rady MsPS Bratislava. Hoci bol členom aj masových organizácií ROH, ZČSSP, Zväzarm, nikdy nebol politicky organizovaný. Bohatá je aj publikačná činnosť Andreja Fialu, ktorá výrazne znásobila naše poznatky o stredovekých architektúrach na Slovensku a dodnes patrí k základnému fondu informácií, najmä pri skúmaní hradov a opevnení (bibliografia bola publikovaná v zborníku Monumentorum tutela 14, 2003).

Prirodzeným a zaslúženým zavŕšením radu ocenení, ktoré v minulosti Andrej Fiala dostal (napr. osobný list povereníka SNR pre stavebníctvo, diplom povereníka, odznak „Budovateľ Bratislavy“, čestné uznanie za rozvoj socialistickej kultúry atď.), je Cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej za jeho celoživotné dielo, ktorým sa nezmazateľne zapísal do zlatého fondu slovenských pamiatkarov.

Martina Orosová

Mgr. Alexander Frický, CSc.

1925 – 2000



Cena Alžbety Güntherovej-Mayerovej in memoriam bola v roku 2013 udelená Mgr. Alexandrovi Frickému, CSc. Dlhoročný pracovník Pamiatkového ústavu bol jedným zo zakladateľskej generácie profesionálnej a inštitucionálnej pamiatkovej starostlivosti na Slovensku. S odstupom času možno tiež konštatovať, že bol bezpochyby zakladateľom koncepcnej a systematickej pamiatkovej starostlivosti o hnutelné pamiatky, diela výtvarného umenia a umeleckého remesla.

Jeho trvalý a pevný vzťah k umeleckým dielam a pamiatkam sa začal budovať v roku 1953, keď začal pracovať

pre Šarišské múzeum v Bardejove. Osobitne blízke mu bolo ikonopisné maliarstvo východného Slovenska, ktorému sa venoval celý profesionálny život, a to vo svojej práci múzejníka, pamiatkara, aj vo svojom teoretickom diele. Počas desiatich rokov pôsobenia v múzeách v Bardejove a Prešove sa vykryštalizoval ako kvalifikovaný odborník. Vo funkcii riaditeľa Šarišského múzea napr. zmodernizoval jeho koncepciu aj expozície, vypracoval návrh na zriadenie prvého múzea ľudovej architektúry na Slovensku a vykonal výskum a súpis ikonopisných diel východného Slovenska.

Ako člen odborných komisií pre obnovu mestskej pamiatkovej rezervácie Bardejov sa stal znalcom pamiatkovej problematiky, ktorá ho v roku 1963 priviedla do Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Stal sa spoluvypracovateľom prvého Súpisu pamiatok na Slovensku, v ktorom sa venoval hlavne súpisu hnutelných pamiatok. Stredoškolské vzdelanie si doplnil externým štúdiom dejín umenia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a v Ústave dejín umenia SAV ukončil externú aspirantúru prácou Ikonopisné pamiatky na východnom Slovensku od 16. do 18. storočia.

V Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, neskôr v Štátnom ústave pamiatkovej starostlivosti, pracoval vyše 25 rokov,

predovšetkým ako metodik a vedecký pracovník pre oblasť hnutelných a výtvarných pamiatok, ktorým zasvätil v podstate celý svoj profesionálny život. Vďaka znalostiam práva však pracoval aj na organizačno-právnom útvare a zaoberal sa prípravou rôznych legislatívnych noriem pre ochranu, zabezpečenie, sprístupnenie a kultúrno-spoločenské využitie pamiatok. Publikoval desiatky článkov, štúdií a správ, ako aj viacero samostatných knižných publikácií.

Alexander Frický po sebe zanechal rozsiahlu prácu, v ktorej sa snažia pokračovať ďalšie generácie pamiatkarov, ktoré odborne vychoval. Dokázal v pamiatkarských nováčikoch vyvolať a upevňovať záujem o osobitú problematiku hnutelných a výtvarných pamiatok, trpezlivo im odovzdával svoje skúsenosti a erudované vedomosti. Aj dnes môžeme čerpať z bohatstva jeho myšlienok a naďalej sa s ním stretávať prostredníctvom jeho práce, ktorej výsledky nám zostali ako stály zdroj poučenia. Neraz siahneme po niektorom z množstva odborných materiálov, ktorých je autorom. Ostávajú v nás spomienky na to, ako nás nenásilne a pritom účinne viedol k pamiatkarskému vedomiu a k láske k tomuto povolaniu. K jeho odkazu sa nepochybne budeme vracaať aj v budúcnosti.

Eva Ševčíková

Model mesta Bardejov v Šarišskom múzeu. Foto: Archív PÚ SR, 1955.



PhDr. Jozef Jablonický, DrSc.

3. 1. 1933 Zavar – 7. 12. 2012 Bratislava

V predvianočnom období minulého roku zasiahla Pamiatkový úrad SR smutná správa o smrti nášho mnohoročného kolegu Dr. Jozefa Jablonického, ktorá ho dostihla mesiac pred jeho 80-ročným jubileom. Tento významný historik slovenských dejín 20. storočia nastúpil ako zamestnanec na Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP) v roku 1974, pričom jeho príchod medzi pamiatkarov bol vlastne vynútený politickým postojom jeho predchádzajúceho zamestnávateľa (Historický ústav SAV), ktorý mu na základe straníckych previerok neumožnil po 14 rokoch strávených na akademickej pôde naďalej zostať na svojom pracovisku.

Po príchode do Odboru historických pamiatok SÚPSOP bola Dr. Jablonickému zverená agenda pamiatok dejín robotníckeho hnutia a KSČ, SNP a oslobodenia, v rámci ktorej vykonával terénny a archívny výskum a mal sa podieľať aj na príprave celoslovenského súpisu tohto druhu pamiatok, čo sa napokon nezrealizovalo. V rokoch 1976 až 1978 opätovne nedostával súhlas k odbornému-publikačnej činnosti, najprv k spracovaniu historických štúdií pre Vojenský historický ústav v Bratislave: Partizánske hnutie na Slovensku v čase vzniku SNP a Okupačný režim na Slovensku v roku 1944/1945, a následne mu bola tiež zamietnutá možnosť spolupráce s Vydavateľstvom Obzor s odôvodnením, že menovaný bol vylúčený z KSČ. Svoju ďalšiu činnosť na ústave vykonával v Odbore vedecko-technických informácií v Oddelení štátneho zoznamu a informatiky a v roku 1982 v Oddelení ústrednej dokumentácie, kam bol od roku 1979, resp. 1982 preradený. Náplňou jeho práce v tomto období bola najmä revízia, kontrola a spracovávanie evidenčných listov historických pamiatok, dopracovanie a aktualizácia evidencie pamiatok histórie v ústrednom zozname kultúrnych pamiatok.

Príkazy štátnych orgánov (politických aj bezpečnostných), ktoré vyplývali z jeho politického a spoločenského prenasledovania, a ktoré zakazovali akúkoľvek odbornú či vedeckú činnosť



Foto: Ústav politických vied SAV

Dr. Jablonického aj na jeho pamiatkarskom pracovisku a ukladali jeho predstaveným povinnosť sústavného obmedzovania a degradácie jeho odborného statusu a s tým súvisiacich činností, paradoxne pre Dr. Jablonického vytvorili priestor pre jeho neoficiálnu vedeckú činnosť v jeho súčasnom zamestnaní, ktorú ako usilovný historik vedel využiť. Keďže nemohol svoju odbornosť historika prezentovať pre potreby ústavu, pustil sa do práce, ktorá mu bola oficiálne zakázaná a pre ktorú mu jeho predstavení na pracovisku neoficiálne vytvorili priestor.

Množstvo jeho historických prác a štúdií, ktoré boli šírené samizdatom, alebo boli publikované mimo riadnych štátnych vydavateľstiev, spracoval práve počas svojej pracovnej doby na pôde SÚPSOP. Tieto skutočnosti poznajú a potvrdzujú mnohí kolegovia – pamiatkari Dr. Jablonického, ktorí s ním pracovali v rámci jedného oddelenia a v spoločnej kancelárii, a taktiež ďalší kolegovia z ústavu, ktorým dôveroval a dával svoje štúdie čítať. Keďže ako historik dejín 20. storočia sa venoval najmä obdobiu druhej svetovej vojny a predovšetkým okolnostiam vzniku a priebehu Slovenského národného povstania, „privítal“ v roku 1984 vyda-

nie historickej encyklopedickej publikácie o dejinách SNP z pera historikov Slovenskej akadémie vied a v rokoch 1985 až 1989 ju neoficiálne na pracovisku Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti recenzoval a písal k nej kritické štúdie, čo tiež napomohlo a umožnilo, aby tesne po nežnej revolúcii v roku 1990 vyšla jeho publikácia Povstanie bez legiend, nadväzujúca na jeho knihu s rovnakou témou z roku 1969 Z ilegality do povstania. Práve v tejto knihe zhrnul a predstavil svoje hlavné vedecké výsledky z obdobia svojej činnosti vedca – historika počas uplynulých dvadsiatich rokov, z ktorých tri štvrtiny strávil na pôde nášho ústavu. Výsledky neoficiálnej činnosti Dr. Jablonického z týchto rokov ako historika – pamiatkara, ako aj poznatky nadobudnuté v tomto období sa sčasti

tiež premietli do jeho ďalších prác po roku 1990 už v jeho novom pôsobisku v Ústave politických vied SAV. Ako človek oddaný historickému vedeckému bádaniu odmietol totiž krátko po novembrovej revolúcii 1989 ponuky na niektoré vedecké funkcie a vrátil sa na akademickú pôdu, pričom jeho návratu predchádzal ešte výkon funkcie predsedu Komisie pre analýzu historických udalostí

z rokov 1967 – 1970, do ktorej ho vymenovala vláda SSR dňa 25. 1. 1990.

Napriek pracovno-odbornej „šikanne“ a nepriaznivým okolnostiam, ktorými vládnucci režim prenasledoval Dr. Jablonického v čase jeho pôsobenia na ústave, pri našich občasných stretnutiach Jozef na tieto roky strávené medzi pamiatkarmi nezanevrel, a tak ako to už mnohokrát býva, spomínalo sa viac len na tie dobré časy a veselé príhody. Tak ako je Dr. Jozef Jablonický, DrSc. v hodnotení špecialistov moderných dejín vysoko uznávanou medzinárodnou vedeckou autoritou, tak pre nás pamiatkarov bol a zostal kolegom historikom s veľkým odborným rozhľadom, ale najmä človekom s principiálnymi názormi, ktoré nedokázala ovplyvniť a pokriviť ani dlhoročná sila ideológie komunistickej vládnucej moci.

Peter Škulavík



Žiaľ, príliš skoro po dobrožičeniach vyslovených pri príležitosti vlašajšieho nevšedného okrúhleho jubilea (Monument revue 1/2012, s. 39), ani nie dva mesiace po dovŕšení deväťdesiateho prvého roku plodného života, v prvej polovici apríla 2013 opustil rady pracovníkov venujúcich sa záchrane a zvelaďovaniu slovenského pamiatkového fondu ich nestor Ing. arch. JUDr. Karol Chudomelka. Rodák z Jindřichovho Hradca od príchodu do Bratislavy v roku 1947 prežil na Slovensku 66 rokov a udomácnil sa do takej miery, že Bratislavu považoval – napokon iste právom – za svoj skutočný, pravý domov. Po príchode nastúpil do zamestnania na vtedajšom Povereníctve techniky, avšak už kdesi na samom začiatku udomáčňovania sa v novom prostredí stretol významného odborníka na historickú architektúru, taktiež českého rodáka, profesora Alfreda Pifflla a po jeho boku mohol pracovať na projekte obnovy vojnou ťažko poňčeného románskeho kostola v Bíni. Zdá sa, že táto skúsenosť bola osudová. V októbri 1951 prešiel do formujúceho sa Stavoprojektu, kde sa pričínil o vznik a prosperitu ateliéru špecializovaného na rekonštrukciu architektonických pamiatok.

Výsledkom zhruba polstoročnej systematickej práce Karola Chudomelku na záchrane skazou ohrozených slovenských pamiatok je okolo dvesto obnovených historických objektov – hradov, zámkov, kaštieľov, kúrií, mestských palácov, meštianskych aj iných domov, kostolov a ďalších sakrálnych stavieb, fortifikácií, mlynov a ktovie ešte akých iných pamätihodností. Zoznam rekonštrukcií realizovaných podľa jeho projektov je obdivuhodný. Vedlen z hradov, medzi ktorými sú vari najznámejšie obnovy Trenčína a Oravy, by sa žiadala spomenúť ešte jeho účasť na úpravách hradu Bojnice, Budatín, Červený Kameň, Filakovo, Lednica, Smolenice, Zvolen či mestských hradov v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici. Z radu zachraňovaných kaštieľov hodno tiež spomenúť aspoň tucet – kaštieľ vo Svätom Antone, Betlanovciach, Bytči, Čakanoch, Dolnej Malante, Humennom, Jasenici, Krasňanoch, Markušovciach, Moravanoch nad Váhom, Ožďanoch, Radošine, Strážkach. Zo zachraňovaných mestských palácov sú azda najvýznamnejšie tri bratislavské: Apponyho, Pálffyho a Primaciálny, rovnako ako z radu patricijských domov tri banskobystrické: benickovský, bethlenovský, thurzovský. V rozsiahlom súpise prác zosnulého architekta sú

zaznamenané pamiatkové obnovy Michalskej veže a Starej radnice v Bratislave, mlyna v Devínskej Novej Vsi, kremnickej mincovne, niekoľkých opevnení, románskeho kostolíka v Dražovciach a románskej rotundy v Bíni, gotického kostola v Kremnických Baniach atď. Navrhoval pietnu úpravu zvyškov vypálenej obce Kalište aj obnovu mnohých ďalších architektonických pamätihodností, jednotlivostí i komplexov. Snažil sa, povedané jeho vlastnými slovami, *obsiahnuť celú šírku problematiky rekonštrukcií, od smerného plánu až po jednotlivý objekt a jeho interiér*. Hoci ťažisko jeho pamiatkarskej aktivity bolo v činnosti architekta, uplatnil sa nemálo i ako graduovaný právnik najmä pri formulovaní zákonnej opory zriaďovaných pamiatkových rezervácií, ale aj iných, pre záchranu nehnuteľných pamiatok potrebných, legislatívnych opatrení. O záchrane pamiatok prednášal i písal.

V roku 1994 sa mohla verejnosť zoznámiť s jeho prácou na impozantnej výstave vo výstavných priestoroch SNM v Bratislave Oživené pamiatky Karola Chudomelku. V tom istom roku dostal za obdivuhodné celoživotné dielo prestížnu Cenu Emila Belluša. Jeho skonom sa akékoľvek nádeje, že by sa obsiahle a hodnotné dielo mohlo ešte rozhojniť, definitívne skončili. Je útechou, že pamiatky, ktoré oživil, zostávajú hmatateľným odkazom, ktorý bude pripomínať tohto činorodého človeka aj budúcim generáciám.

Lubomír Mrňa



Kaštieľ v Strážkach. Foto: Archív PÚ SR.



Oravský hrad. Foto: Archív PÚ SR.



Kostol sv. Michala Archanjela v Dražovciach. Foto: Archív PÚ SR.

Znalost a praxe ve výtvarném umění - cesta od poznání materiálů k technologickému uplatnění

BARBORA KOSOVÁ

V příjemných priestoroch tzv. Letného refektára Strahovského kláštora v Prahe sa v dňoch 21. – 23. novembra 2012 uskutočnila v poradí 4. medziodborová konferencia, ktorú pravidelne v dvojročných intervaloch organizuje ALMA – Akademická laboratór materiálového prúzkumu maliárskych diel (spoločné špecializované pracovisko Akadémie výtvarných umení v Prahe a Ústavu anorganickej chémie Akadémie vied ČR).

Konferencia, ktorá niesla názov *Znalost a praxe ve výtvarném umění – cesta od poznání materiálů k technologickému uplatnění*, bola určená odborníkom z rôznych oblastí starostlivosti o kultúrne dedičstvo – reštaurátorom, historikom umenia, prírodovedcom, technologom, pamiatkárom a kurátorom zbierok. Rozdelená bola na tri sekcie, resp. tri tematické okruhy, pričom prvý deň konferencie organizátori vyhradili problematike prenosu výtvarných a technologických znalostí v historickom kontexte (maliarske dielne, kópie a repliky). Prvé dve prednášky sa venovali gotickým nástenným malbám v ochodzi Biskupského hradu v Lidzbarku Warmińskom v Poľsku, ktorých komplexný reštaurátorský výskum a výsledky konzervátorského zásahu odprezentoval poľský reštaurátor Marcin Kozarzewski (Akadémia výtvarných umení vo Varšave). Na jeho príspevok plynulo nadviazal David Hradil, vedúci laboratória ALMA, ktorý prítomných oboznámil s materiálovým výskumom týchto nástenných malieb, potvrdzujúcim ich predpokla-

danú súvislosť s českými dielňami pôsobiacimi v 14. storočí na dvore Karla IV. Zaujímavá a veľmi inšpiratívna bola prednáška slovinskej bádatelky Anabely Križnar (Univerzita Ľublana) na tému Medziodborový prístup k výskumu stredovekých nástenných malieb v Slovinsku; medzi históriou umenia a materiálovou analýzou, v ktorom predstavila svoj výskum zameraný na

materiály a maliarsku techniku vybraných najvýznamnejších stredovekých nástenných malieb z územia celého Slovinska. Tým, že štýlovú analýzu obohatila o materiálovú analýzu pigmentov, podložiek a pojív, sa jej podarilo exaktne potvrdiť súvislosti medzi niektorými skupinami malieb a taktiež ich technologickú súvislosť s malbami v susedných krajinách (Rakúsko, Taliansko). Nášmu prostrediu nie veľmi blízku problematiku islamského polychrómovaného umenia dynastie Nasrovcov v Granade predniesla Carolina Cardell z Univerzity v Granade (Španielsko), ktorá sa vo svojej výskumnej práci v súčasnosti zaoberá analýzou materiálov a technologickým vývojom polychrómie, použitej na štukovej a rezbárskej výzdobe paláca Alhambra v Granade a ďalších stavieb Nasrovcov.

V rámci poobedňajších prednášok odznel aj spoločný príspevok Márie Novotnej a našich kolegyň z Chemicko-technologického oddelenia Jany Želinskej a Evy Klučkovej (príspevok predniesla Mária Novotná a Zuzana Krivošíková z ČHTO PÚ SR), týkajúci sa technologickej výstavby gotických krídlových oltárov z prelomu 15. a 16. storočia z Kostola sv. Jakuba v Levoči. Po materiálovej stránke vychádzal z analýzy archivovaných vzoriek, odobratých v rámci reštaurátorských výskumov štyroch dnes už zreštaurovaných oltárov, ktoré boli skúmané súčasnými inštrumentálnymi metódami (bližšie o výskume priložený abstrakt, pozn. red.). Janka Hradilová z laboratória ALMA predstavila materiálový prieskum unikátnej románskej sochy Madony typu Sedes Sapientiae z českej súkromnej zbierky, ktorý dokázal autenticitu i vysoký vek diela a zároveň potvrdil predpoklad, že ide o najstaršiu zachovanú polychrómovanú plastiku tohto typu v Čechách. Posledné tri príspevky boli venované problematike odhaľovania originálu, repliky a falza a v súvislosti s tým sa zaoberali jednak možnosťami umelecko-historického znelectva a reštaurátorskej metódy poznania maliarskeho diela (Šárka Radostová, prí-



Oltár sv. Anny v Kostole sv. Jakuba v Levoči. Foto: Archív PÚ SR.



Mária Novotná. Foto: autorka.



Zuzana Krivošíková. Foto: autorka.

klad dvoch novoobjavených obrazov Františka Karla Palka) a jednak metódou odhaľovania kópií pomocou matematického spracovania obrazu. Teoretické východiská a princíp tejto metódy, ktorá sa zakladá na porovnávaní digitálnych snímok umeleckých diel, objasnil za kolektív spracovateľov projektu Jan Blažek z Ústavu teórie informácie a automatizácie Akadémie vied ČR (Oddelenie spracovania obrazovej informácie). Na jeho príspevok následne nadviazala svojou prednáškou Janka Hradilová, ktorá na príklade konkrétnej malby na plátne s náme-

tom chlapca hladiaceho vtáčika z konca 17. storočia demonštrovala možnosť využitia tejto metódy v praxi. Na záver dňa predstavil účastníkom konferencie históriu a poklady Strahovského kláštora v Prahe kurátor jeho umeleckých zbierok a fondov Libor Šturm a pozval prítomných na prehliadku.

Na druhý deň konferencia pokračovala sekciou s názvom *Znalosť a výskum technologických vlastností výtvarných materiálov*. Na úvod odznel príspevok o vlastnostiach syntetických maliarskych farieb používaných v modernom a súčasnom umení a výskume ich starnutia a degradácie vplyvom UV žiarenia (Valentine Pintus, Technologická univerzita a Akadémia výtvarných umení vo Viedni). Téma starnutia moderných syntetických materiálov je pritom zjavne dosť aktuálna, o čom svedčí aj obsahla diskusia, ktorá sa po prednáške rozvinula. Výskum účinkov UV stabilizátorov a absorbérov na obrazové laky, ktorý realizovala Fakulta reštaurovania na Univerzite v Pardubiciach, predstavila Renata Tišlová a poukázala tak na nové možnosti ochrany lakov voči pôsobeniu svetla. Silvie Švarcová z laboratória ALMA sa vo svojom príspevku zaoberala pôvodom, zložením a stabilitou mednatých pigmentov v nástennej malbe, ako aj ich degradáciou vplyvom korozívneho prostredia. Svoj výskum postavila na analýze vzoriek vybraných nástenných malieb a zamerala sa predovšetkým na pigmenty tzv. minerálneho typu, používané od stredoveku do 18. storočia. Dana Rohanová (Ústav skla a keramiky VŠCHT Praha) sa venovala prejavom degradácie na českých secesných mozaikových sklách a prezentovala výsledky materiálového výskumu mozaík z dielne Viktora Foersterera v Kostole sv. Šimona a Júdu v Dolíně u Slaného a na zámku v Holovousoch.

Tretia sekcia konferencie bola vyhradená téme uplatnenia výsledkov vedy a výskumu v reštaurátorskej, resp. konzervátorskej praxi a v rámci nej zaznel aj posledný zahraničný príspevok Moniky Galeotti (Opificio delle Pietre Dure e Laboratori di Restauro, Florencia) o výskume a reštaurovaní troch terakotových plastiek Madony s dieťaťom. Autorka predviedla, ako sa pomocou komplexného prístupu k reštaurovaní, kombinujúcemu tradičné prístupy a znalosti s modernými diagnostickými metódami a špičkovými technológiami, podarilo sochy jednak

„vrátiť do života“ a jednak autorsky pripísať takým umelcom, ako sú Donatello, Brunelleschi a Luca della Robbia Il Giovane. Veľmi pútavý bol príspevok reštaurátora Radomíra Surmu, ktorý odprezentoval postup výroby polychrómovej drevenej kópie gotickej Madony z Rouchovan s využitím najmodernejších technológií bez toho, aby sa zasiahlo do vzácneho originálu sochy v zlom technickom stave. Jej presná priestorová kópia bola vyhotovená podľa nasnímaných digitálnych dát (CT počítačová tomografia, 3D laserové skenovanie), z ktorých sa vytvoril 3D model a podľa neho sa potom pomocou CNC stroja opracoval lipový kmeň do hrubej podoby sochy (proces výroby autor prezentoval na krátkych zrýchlených videách, čo bolo skutočným zážitkom). Details rezby a finálna úprava sochy polychrómiou boli robené už tradičným spôsobom ručne. Nasledujúce tri príspevky sa zameriavali na reštaurovanie papiera a venovali sa konkrétne problémom spojeným s reštaurovaním moderných papierových artefaktov (Veronika Kopecká), prieskumu vlastností čínskych papierov (Tereza Cikrytová; prieskum sa realizoval v rámci reštaurovania orientálnej papierovej tapety zo štátneho zámku vo Valticiach) a porovnávaciemu prieskumu a identifikácii grafických techník a jeho uplatneniu v reštaurátorskej praxi (Petra Janská). Záverečný príspevok o využití nanosuspenzií hydroxidu vápenatého ako konsolidantov poréznych vápencov a vápenných omietok predniesol Karol Bayer z Fakulty reštaurovania na Univerzite v Pardubiciach. Predstavil pritom testovanie novo vyvinutých nanosuspenzií v laboratórnych podmienkach, ako aj ich úspešnú aplikáciu na dvoch reálnych referenčných objektoch v Českej republike.

Bodkou za dvomi dňami obsahovo veľmi bohatej a aj po technickej stránke perfektne zorganizovanej konferencie bola exkurzia do knižnice Strahovského kláštora. Všetkým účastníkom bol taktiež umožnený voľný vstup do obrazárne kláštora. Príspevky z konferencie v českom a anglickom jazyku sú publikované v zborníku *Acta Artis Academica* 2012. ■

Pamiatky 2013 ako súčasť Medzinárodného veľtrhu CONECO/RACIOENERGIA

MICHAELA KALINOVÁ

K tradičnému výstavnému podujatiu zameranému na prezentáciu pamiatok ARTEXPO NOSTALGIA pribudol nový špecializovaný veľtrh Pamiatky 2013. Jeho vznik iniciovala spoločnosť Incheba Bratislava, pričom nadviazala na projekt podobne zameraného veľtrhu konaného v Prahe Památky 2012. V Bratislave je táto nová iniciatíva súčasťou renomovaného medzinárodného veľtrhu stavebníctva CONECO/RACIOENERGIA, čo je veľmi vhodné spojenie, keďže sa tým vytvorí priestor pre prezentáciu najmä nehnuteľných kultúrnych pamiatok a ich prepojenie s praxou stavebnej obnovy.

Počas piatich dní od 9. apríla do 13. apríla 2013 boli v Bratislave vo výstavných priestoroch Incheby prezentované výsledky odbornej činnosti štátnych inštitúcií, vysokých škôl, súkromných spoločností a združení, ktoré sa podieľajú na obnove a revitalizácii pamiatok. Ministerstvo kultúry SR predstavilo projekty obnov pamiatok a výsledky publikačnej činnosti, ktoré spolufinancovalo prostredníctvom grantového systému Obnovme si svoj dom a realizácie obnov ocenené cenou Pamiatka roka. Pamiatkový úrad SR prezentoval projekt Digitalizácia pamiatkového fondu a krajské pamiatkové úrady priblížili svoju odbornú metodickú činnosť výberom nedávno realizovaných obnov pamiatok či už z mestského prostredia Košíc, drevenej architektúry, napr. ľudové domy v Čičmanoch a kostol v Trnovom, alebo poukázáním na obnovu kamenárskych architektonických prvkov z prešovského regiónu. Význam a hodnotu technických pamiatok priblížila prezentácia Kuffnerovského hospodárskeho komplexu s cukrovárom v Sládkovičove. Ďalšími vystavovateľmi boli Komora reštaurátorov, ktorá prezentovala činnosť svojich členov. Zaujal najmä proces reštaurovania Katedrály sv. Emeráma na Nitrianskom hrade, reštaurovanie neskorogotickkej kazateľnice z Kežmarku, či rotundy sv.

Juraja v Nitrianskej Blatnici. Svoju činnosť predstavili aj vysoké školy, Fakulta architektúry STU Bratislava a Žilinská univerzita, ktorá prezentovala výskumný projekt dokumentovania a odborného spracovania historických krovov v spolupráci s dendrodatovaním. Aktivity občianskych združení (Katarínka, Zachráňme hrady, SAHI alebo Združenie historických miest SR) priblížili návštevníkom konkrétny proces obnovy formou ukážok, napr. Obnova.sk prezentovalo okrem iného rekonštrukciu mozaikovej výzdoby. Stavebné firmy podieľajúce sa na procese obnovy boli zastúpené firmami Tondach, Comlux, Geotron, Geodis, Eurometal a ďalšími.

Priebeh veľtrhu dopĺňal cyklus prednášok v tematicky zameraných blokoch venujúcich sa problematike obnovy pamiatok v jednotlivých krajoch, reštaurovaníu pamiatok, archeologickému výskumu, protipožiarnej ochrane pamiatkových objektov, obnove tradičných ľudových domov alebo rozsiahlemu projektu MK SR Oprava hradov s pomocou nezamestnaných. Tieto prednášky boli veľmi vhodným doplnením celého programu a umožnili zároveň vytvorenie priestoru na diskusiu a zodpovedanie otázok návštevníkov.

Záujem verejnosti o 1. ročník výstavného veľtrhu Pamiatky 2013 do-

kladá užitočnosť verejnej formy prezentovania odbornej činnosti spojenej s obnovou národných kultúrnych pamiatok. Ukazuje sa praktická potreba sprostredkovania možnosti oboznámenia s procesom obnovy pamiatky, a najmä s jednotlivými jej zložkami, ktoré potenciálnemu investorovi, resp. majiteľovi pamiatky pomôžu zorientovať sa v celej problematike. Takto sa verejnosť aj vlastník jednoducho oboznamuje s možnosťami aké obnova pamiatok poskytuje, od riešenia financovania až po praktické ukážky vhodných realizácií. Víťame preto iniciatívu akciovej spoločnosti Incheba Bratislava organizovať každoročne súbežne s medzinárodným veľtrhom stavebníctva CONECO/RACIOENERGIA



Prezentácia Pamiatkového úradu SR. Foto: P. Fratrič.



Foto: P. Fratrič.

špecializovaný veľtrh zameraný na pamiatkový fond Slovenska. Dúfame, že toto podujatie sa stane základom novej spolupráce, ktorá sa pozitívne odraží v praktickej polohe ochrany slovenského kultúrneho dedičstva. ■

Konferencia LAND-URBIA 2013 - Plánovaním k rozvoju identity územia

JANA ONUFRÁKOVÁ

Združenie pre urbanizmus a územné plánovanie na Slovensku pri Spolku architektov Slovenska usporiadalo konferenciu o integrovanom plánovaní mesta a krajiny LAND-URBIA 2013 s podnázvom Plánovaním k rozvoju identity územia, ktorá sa konala 18. – 21. apríla 2013 v Nitre.

V prvý deň konferencie po otvorení a úvodných príhovoroch nasledoval prvý blok prednášok, v ktorom bola predstavená pracovná verzia nového stavebného zákona. Druhý blok prednášok riešil súvisiacu legislatívu vrátane novely zákona o ochrane pamiatkového fondu (Pavol Ižvolt, Sekcia kultúrneho dedičstva MK SR) a metodiky spracovania zásad ochrany pamiatkových území (Lýdia Kubeková, PÚ SR). Nasledovala moderovaná diskusia o vzájomnom prepojení zákonov súvisiacich rezortov. Prvý blok prednášok druhého dňa konferencie priniesol pohľad na identitu územia rôznych profesií a inštitúcií (ÚHA, SAV, cirkev, tretí sektor, samospráva, akademická obec atď.). Druhý blok prednášok bol venovaný trendom podpory identity prostredia vo svete (príklady zo zahraničia). Nasledovala diskusia o uplatňovaní identity v plánovacom procese. Tretiemu dňu konferencie dominovali pozitívne príklady v tematických okruhoch Hodnoty krajiny vo vzťahu k identite, Zachovanie identity v sídlach a Urbánny detail a urbánny dizajn v kontexte na identitu. Posledný deň konferencie bol venovaný modelovým riešeniam konkrétnych území v meste i na vidieku. Nasledovali odporúčania do záverov z konferencie a pozvanie na jej ďalší ročník.

Konferencia priniesla niekoľko zaujímavých myšlienok na tému Zachovanie – či rozvoj identity? (nemusia byť v protíváhe), ktorým sa budeme venovať podrobnejšie. Ako zdôraznil vo svojom príspevku Radoslav Mokriš z KPÚ Košice, rozsah pamiatkovo chránených území v pomere k celkovej rozlohe územia Slovenska je taký nepatrný, že ich dôsledná ochrana je pre identitu územia našej krajiny nevyhnutná. Základným dokumentom sumarizujúcim podmienky ochrany pamiatkových území sú zásady ochrany pamiatkového územia, o ktorých hovorila Lýdia Kubeková z PÚ SR. Práve kvalitne spracované zásady pretavené do územného plánu sídla alebo zóny sú základným predpokladom pre úspešne usmerňovaný rozvoj pamiatkových území. Zásady, nie striktné „zákazy“ na úkor rozvoja, ako ich často vníma verejnosť, ale limity stanovené pre zachovanie historicky hodnotného architektonického a krajinárskeho potenciálu územia s možnosťou jeho využitia pre potreby súčasného života. Zásady ako otvorený dokument písaný zrozumiteľne, slúžiaci pre užívateľa (investora, vlastníka nehnuteľnosti či obyvateľa), aby mal možnosť prirodzenej kontroly nad ich dodržiavaním, čo v ňom vzbudzuje dôveru k rozhodovaniu orgánov na úseku ochrany pamiatkového fondu. Zásady nesmú byť dokumentom len „zakazujúcim“, musia ponúkať možnosť dotvorenia územia v intencích zachovania jeho autenticity. Zásady musia byť prehľadné, rovnocenne sa venujúce celému územiu, „predpokladajúce budúcnosť“ podľa už známych zámerov. Musia obsahovať rámcové podmienky regulujúce činnosť v území

do primeranej miery a na „odtienky“ už nechať priestor individuálnemu správaniu aktu.

Prezentované stretnutie odbornej verejnosti k danej téme bolo pre nás významným príspevkom k pomenovaniu jednotlivých špecializovaných činností pri plánovaní v území, napr. z čoho vychádza hodnotenie územia, jeho silné a slabé stránky? Je existencia pamiatkovej zóny alebo pamiatkovej rezervácie v území silnou alebo slabou stránkou pre jeho rozvoj? Znamená viac „príležitosti“ alebo viac „obmedzenia“? Jednoduché otázky, zložité odpovede. Keď chce územie a jeho užívateľia dlhodobo prosperovať, žiadna jeho funkcia či stránka sa nesmie vyvíjať osobitne na úkor iných, ale musia byť vo vzájomnom súlade. Predmetná konferencia nastolila tieto otázky, boli pomenované problémy, vyzdvihnutá funkčná spolupráca jednotlivých štruktúr podieľajúcich sa na správe územia, no i naznačená potreba užšej spolupráce na všetkých úrovniach. Užitočné je uvedenie pozitívnych príkladov z konkrétnych území, ktoré povzbudzuje, no i ukázanie negatívnych príkladov, ktoré vystríha.

Konferencia bola dobre organizačne zabezpečená, tematické okruhy prehľadne rozdelené do jednotlivých dní, bolo pokryté celé spektrum profesií, ktoré sa na danej problematike akokoľvek zúčastňujú. Miesto a čas konania (výstava Agrokomplex Nitra) poslúžilo ako symbol spojenia rôznych oblastí ľudskej činnosti vôbec. Celkový dobrý dojem podčiarklo zorganizovanie priestoru (sprievodné postery a i.) na vysokej dizajnerskej úrovni. Pre nás osobne bola konferencia prínosom v oblasti nových poznatkov i kontaktov.

Na záver chcem pripomenúť, že účinne zabezpečiť komplexný usmerňovaný rozvoj akéhokoľvek územia s koptovaním ochrany pamiatkového fondu je možné len dôslednou medzi-rezortnou spolupracou, uplatnením kvalitnej legislatívy, komunikáciou a osvetou medzi všetkými, ktorých sa kvalita života v území týka. ■



Pohľad na Nitrú. Foto: Archív PÚ SR.



Účasť Chemicko-technologického oddelenia na vedeckej konferencii CSTI 2013

MARIANA ANTALOVÁ

V dňoch 20. až 22. februára 2013 sa vo Výstavnom pavilóne Podhradie na Žižkovej ulici v Bratislave pod záštitou Slovenského národného múzea a Slovenskej technickej univerzity konala vedecká konferencia CSTI 2013,

ka ktorému dochádza k premosteniam medzi humanitnými a exaktnými vedami. Najvýznamnejší pokrok totiž často-krát zaznamenávame práve na rozhraní vedných disciplín.



Foto: archív autorky



Foto: archív autorky

ktorej ústrednou témou bola Interdisciplinarita vo vedeckom výskume pri rozvoji ochrany kultúrneho dedičstva. Konferencia nadväzovala na prvý ročník odbornej konferencie CSTI 2011 Konzervačná veda a technológie pre ochranu kultúrneho dedičstva. Cieľom bolo prezentovať nové poznatky v rámci konzervačnej vedy a vymeniť si skúsenosti pri ochrane jednotlivých súčastí kultúrneho dedičstva s dôrazom na interdisciplinárny prístup, vďa-

túrneho dedičstva zo Slovenska, ale aj zahraničia (Talianska, Rakúska a Českej republiky). Okrem odborných vedeckých príspevkov bolo súčasťou konferencie taktiež zasadnutie pri okrúhlym stole na tému Príklady a skúsenosti financovania a manažmentu výskumu – trendy a budúcnosť.

V úvodný deň podujatia sa konala prezentácia posterových príspevkov, kde bol účastníkom predstavený poster pripravený Chemicko-technolo-

gickým oddelením (CHTO) Pamiatkového úradu SR prezentovaný Ing. Marianou Antalovou s názvom *Modré a zelené medňaté pigmenty v polychrómmii levočských oltárov*. V druhý deň odznel samotný príspevok rovnakého názvu v podaní Ing. Zuzany Krivošíkovej. Autorkou štúdie, z ktorej vychádzal poster aj prezentácia, je vedúca CHTO Ing. Jana Želinská, PhD. Štúdia bude zároveň súčasťou elektronického zborníka konferencie. Výsledky spolupráce CHTO boli citované v prezentácii Kataríny Vizárovej a Mileny Rehákovéj *Postavenie a úloha konzervačného vedca v súčasnosti na Slovensku* v súvislosti s FTIR spektroskopickou analýzou vzoriek z levočského Oltára sv. Alžbety. Poďakovanie za spoluprácu s CHTO odznelo aj v príspevku Ing. Aleny Makovej *Prieskum a reštaurovanie banskej mapy Hornej Biberovej stôlne*. Medzi najzaujímavejšie príspevky patrila úvodná, síce teoretická, ale napriek tomu veľmi pútavá prednáška zahraničného hosťa Mazzea Rocca o úlohe konzervačného vedca a jeho zodpovedajúcej odbornej príprave, v ktorej opisoval aktuálny systém fungovania a vzdelávania v tejto oblasti v Taliansku, pričom prízvukoval nutnú komunikáciu medzi odborníkmi rôzneho zamerania. Viacero prednášok sa venovalo téme fotografia, či už v príspevku o interdisciplinárnom prístupe k reštaurovaniu kolorovanej fotografie, o využití nedeštruktívnych metód pri analýze kolorovanej fotografie alebo štúdiu zloženia lakov pre ochranu fotografií. Veľkým oživením s množstvom úsmevných fotografií priamo z miesta skúmania spolu s náhľadmi do histórie Číny bola aj prednáška českého hosťa Petra Hlaváčka *Obuv na nohách vojáků terakotové armády v Xi-An*. Osobne ma zaujali najmä technickejšie ladené príspevky, predovšetkým prednáška Zuzany Jurašekovej z Technickej univerzity v Košiciach, ktorá sa venovala aplikácii Ramanovej spektroskopie a povrchovo-zosilnenej Ramanovej spektroskopie v kultúrnom dedičstve od charakterizácie po in situ detekciu materiálov v objektoch kultúrneho dedičstva.

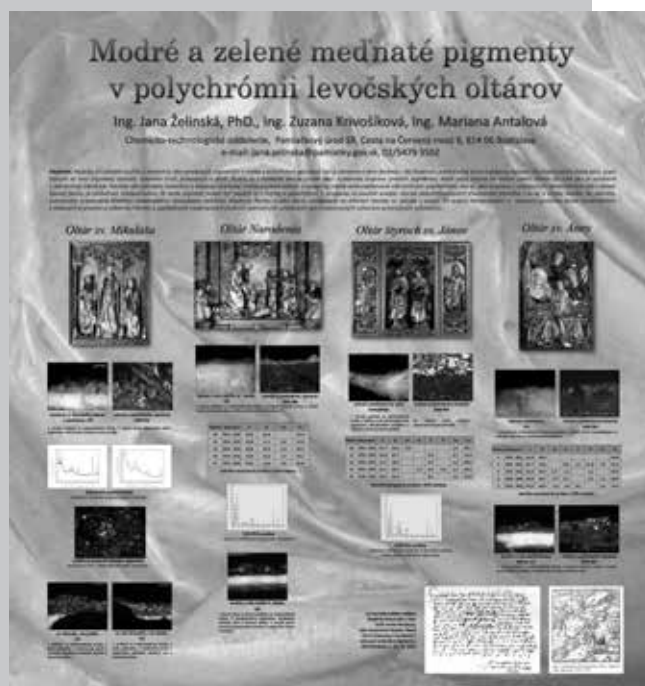
Záverom by som chcela dodať, že konferencia bola veľmi prínosná a dúfam, že sa budem môcť na podobných udalostiach ako aj na ďalších ročníkoch konferencie zúčastňovať aj ako aktívny účastník. ■

Príspevok k technologickej výstavbe gotického krídlového oltára – Modré a zelené mednaté pigmenty v polychrómií levočských oltárov

Ing. Jana Želinská, PhD., Chemicko-technologické oddelenie, Pamiatkový úrad SR

Abstrakt: Použitie prírodného azuru a malachitu ako umeleckých pigmentov v malbe a polychrómií gotických diel je pomerne známy fenomén. Na Slovensku jednoznačne súvisí s dobou ťažbou rúd obsahujúcich drahé kovy, popri ktorých sa tieto pigmenty dolovali, následne čistili, preosievali a drvili. Štúdia sa v krátkosti venuje výrobe, resp. syntetickej príprave umelých pigmentov, ktorá mala zrejme na našom území skoršie použitie ako je uvádzané v zahraničnej literatúre. Použitie sférolitického malachitu v dobovej umeleckej tvorbe, predovšetkým v nástennej malbe, zdokumentované zahraničnými publikáciami, ako aj jeho príprava z vytekajúcich cementačných vôd v oblasti Španej doliny je základným predpokladom, že tento pigment mohol byť použitý aj v malbe a polychrómií. V príspevku

sú použité analýzy vzoriek polychrómovaných drevorezieb prevažne z prvej a druhej dekády 16. storočia, autorstvom pripisované skvelému stredovekému levočskému rezbárovi Majstrovi Pavlovi a jeho dielni, umiestnené na oltároch Kostola sv. Jakuba v Levoči. Pri svojich komparáciách a záveroch vychádza štúdia predovšetkým z dobových prameňov a odbornej literatúry, podložených materiálovým zložením jednotlivých umeleckých diel analyzovaných súčasným prístrojovým vybavením.



Konferencia FIRECO 2013 - Protipožiarna bezpečnosť kultúrnych pamiatok

ANNA TUHÁRSKA

Historické dedičstvo kultúrnej a technickej vyspelosti našich predkov zhmotnené v objektoch národných kultúrnych pamiatok je výnimočne krehkou a vo svojej podstate nenahraditeľnou hodnotou, ktorá sa však často ocitá v ohrození v dôsledku neuváženej ľudskej konania. Jedno z najväčších nebezpečenstiev pre zachovanie pamiatok predstavujú požiare, ako smutne dokladajú nedávne prípady ničivých požiarov hradu Krásna Hôrka či kaštieľa v Kunerade. Tieto požiare silne zarezonovali medzi širokou odbornou i laickou verejnosťou, poukázali na potrebu skvalitnenia pre-

vencie požiarov a v neposlednom rade podnikli aktivity smerujúce k zintenzívneniu systematickej spolupráce medzi pamiatkarmi, príslušníkmi hasičského zboru a akademikmi zaoberajúcimi sa protipožiarnou ochranou objektov.

K takýmto aktivitám patrí aj usporiadanie medzinárodnej konferencie na tému *Protipožiarna bezpečnosť kultúrnych pamiatok* v spolupráci Hasičského a záchranného zboru SR, Pamiatkového úradu SR a Národného pamiatkového ústavu Praha (NPÚ), ktorá sa konala v dňoch 2. a 3. mája 2013 v Trenčíne ako súčasť každoročnej výstavy hasičskej,

záchranskej a zabezpečovacej techniky FIRECO. Cieľom konferencie bolo predstaviť účinné riešenia predchádzania a likvidácie požiarov opierajúce sa o najnovšie poznatky a technologické možnosti umožňujúce minimalizovať rušivé zásahy do hmotnej podstaty objektov národných kultúrnych pamiatok. Do programu konferencie sa zmestilo 32 príspevkov od viac ako 50 autorov, ktorých tematický záber zahŕňal širokú škálu aspektov problematiky protipožiarny ochrany – od predstavenia legislatívnych úprav požiarnej bezpečnosti, cez analýzu príčin vzniku požiarov a hodnotenia aktuálneho stavu zabezpečenia národných kultúrnych pamiatok až po popisy realizovaných hasičských zásahov. Všetky konferenčné príspevky, vrátane tých, ktoré nemohli odznieť „naživo“, budú uverejnené v digitálne publikovanom zborníku.

Úvod konferencie patril histórii organizovanej požiarnej ochrany, ktorej kontinuálny vývoj od 15. storočia až po súčasnú komplexnú legislatívu priblížil vo svojom príspevku Miroslav Košík prostredníctvom dobových predpisov vzťahujúcich sa na územie Slovenska. Nasledujúci príspevok Petra Podhorského tento prehľad doplnil rozbo-



rom československých a slovenských technických noriem z obdobia po druhej svetovej vojne až do dnešných čias. Sústredil sa najmä na ich s postupom času stále dôslednejšie rozpracované špecifické ustanovenia pre protipožiar- nu ochranu kultúrnych pamiatok a pod- robne oboznámil účastníkov s normou STN 73 0802 s odchýlkami uvedenými v STN 73 0834 (vydaná 1. 3. 2013), podľa ktorej sa v súčasnosti rieši pro- tipožiarna bezpečnosť nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. Na- sledovný blok prednášok zahraničných hostí konferencie predstavil skúsenosti



Požiar hradu Krásna Hôrka v roku 2011. Foto z prezentácie Ľubora Suchého.

so zabezpečením protipožiarnej ochra- ny pamiatok v Českej republike, Poľsku a Maďarsku. Krzysztof Kociolek popísal činnosť Medzinárodného školiaceho centra pre ochranu ľudí a kultúrneho dedičstva, ktoré vzniklo v roku 1996 v poľskom Krakove a špecializuje sa na výučbu koordinácie medzi hasičmi a civilnou správou kultúrnych pa- miatok a na praktický tréning zásahov v pamiatkových objektoch. Príspevok László Komjáthyho sa venoval špeci- fickým metódam hasenia uplatňova- ným v prípadoch požiarov historických stavieb v Maďarsku. Rudolf Kaiser vo svojom inšpiratívnom príspevku pod- robne informoval o systéme spoluprá- ce a dohode, ktorú v roku 2010 uzavreli Hasičský záchranný zbor Českej repub- liky a Národní památkový ústav. K nos- ným bodom dohody patrí spracovanie auditu požiarnej ochrany pamiatok, spoločné vypracovanie návrhov účin- nejších opatrení proti vzniku a šíreniu požiarov, recipročná pomoc pri vzde- ľávaní a vytvorenie stabilnej siete vzá- jomných kontaktov v každom kraji.

Po prestávke na neho nadviazal

Petr Svoboda predstavením nového projektu Národného pamiatkového ús- tavu – certifikovanej Metodiky požiar- nej ochrany pamiatkových objektov a minimálneho štandardu ich požiarnej ochrany. Metodika vychádza z analýzy objektov v správe NPÚ a po dopraco- vaní má slúžiť jednak ako smernica pre zasahujúce hasičské jednotky a tiež ako návod na prijatie adekvátnych preventívnych opatrení pre vlastníkov a správcov pamiatkových objektov. Nasledujúce príspevky sa venovali užšie vymedzeným problémom och- rany drevených historických objektov (Iveta Mitterová) či sakrálnych sta- vieb (Martin Trčka) a konkrétnym príkladom protipožiarneho zabezpe- čenia (Bratislavský hrad – Fedor Gabriž; Trenčiansky hrad – Štefan Martinka) alebo hasenia pamiat- kových objektov (Reduta v Revúcej – Jozef Mikuda, kaštieľ Kunerad – Jaroslav Kapusniak). Mimoriadnu a zaslúženú pozor-

nosť účastníkov konferencie si získal príspevok Jána Egriho detailne popi- sujúci priebeh hasičského zásahu pri požiaroch hradu Krásna Hôrka a dôkladne analyzujúci negatívne i pozitívne fak- tory ovplyvňujúce priebeh a likvidáciu požiaru. Skúsenosti zo zásahu a výsled- ky neskoršej analýzy zhrnul v sérii prak- tických odporúčaní ako síce bolestnú, ale cennú lekciu pre zaistenie budúcej kvalitnejšej ochrany podobných objek- tov. Prvý deň konferencie uzatvorila teoreticko-metodologicky zameraná séria príspevkov, ktorých autori sa ve- novali metódam vyhodnocovania po- žiarnej rizik, respektíve potenciálnej požiarnej odolnosti historických sta- vebných konštrukcií.

V úvode druhého dňa konferencie prezentovali svoje príspevky kolegovia Karol Ďurian (KPÚ Žilina, pracovisko Martin) a Ľubor Suchý (KPÚ Prešov) sú- streďujúci sa na problémy protipožiar- nej ochrany drevených stavieb a kon- štrukcií. Ich príspevky na jednej strane poukázali na sporné protipožiarne opatrenia, ktoré sú často v polohe kon- frontácie so záujmami pamiatkovej

ochrany (napr. používanie retardérov horenia, ktoré síce umožňujú oddialiť dobu vzplanutia a spomaľujú horenie, zároveň však spôsobujú rozvlákňova- nie drevenej hmoty, čím ju nenávrat- ne poškodzujú) a na druhej strane konkrétnymi príkladmi presvedčivo doložili význam hľadania a aplikácie šetrnejších riešení pre ďalšie zachova- nie i vedecké skúmanie historických drevených stavieb. Na problematiku ochrany drevených objektov tematicky nadviazal Marián Moravčík predstave- ním návrhu riešenia elektrickej požiar- nej signalizácie v drevenom kostole vo Svätom Kríži. Príklady osvedčených i tých menej vydatených opatrení na predchádzanie a likvidáciu požiarov kultúrnych pamiatok zo zahraničnej praxe uviedli vo svojich príspevkoch Jan Peer a Eva Polatová z Národného pamiatkového ústavu a Vasil Zaplatynskiy z Ukrajiny. Poučný i inšpiratívny pohľad na náročnosť protipožiarne- ho zabezpečenia špecifických typov kultúrnych pamiatok poskytol Juraj Kopúnek, ktorý priblížil podmienky a realizáciu protipožiarnej ochrany v objektoch väzenskej a justičnej strá- že, a tiež prezentácia Dušana Farkaša podrobne dokumentujúca priebeh a obťažnosť tentokrát našťastie len cvičného hasičského zásahu na hrade Stará Ľubovňa.

Konferencia FIRECO 2013 bola roz- hodne konštruktívnym príspevkom do otvorenej diskusie, ktorou problemat- ka protipožiarnej ochrany kultúrnych pamiatok stále je a priniesla viaceré užitočné podnety v úsilí o nachádzanie riešení, ktoré budú zodpovedať požia- davkám hasičov, pamiatkarov i vlast- níkov. Vo všetkých príspevkoch bola výrazne akcentovaná nutnosť multidis- ciplinárneho prístupu, vzájomnej vý- meny poznatkov a skúseností a úzkej koordinácie zodpovedných orgánov pri prijímaní opatrení na predchádza- nie požiarov. V tomto duchu sa už rea- lizuje audit protipožiarneho zabezpe- čenia vybraných národných kultúrnych pamiatok a ako výsledok nových pra- covných väzieb a odborných kontaktov získaných vďaka konferencii FIRECO 2013 sa v spolupráci Prezídia Hasičské- ho a záchranného zboru SR a Pamiat- kového úradu SR pripravuje previerka a návrh na doplnenie protipožiarnej opatrení drevených chrámov zapísa- ných v Zozname svetového dedičstva UNESCO. ■

Výstava Tieň minulosti otvorená

MARTINA OROSOVÁ

Tieň minulosti je edičný a výstavný projekt Židovského komunitného múzea v Bratislave realizovaný v spolupráci so Slovenskou národnou galériou a Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky. Projekt je pripomenutím jedného z najsmutnejších príbehov zberateľstva umenia na Slovensku, a síce poštátnenia umeleckých predmetov z majetku Židov a ich prevod do štátnych zbierok počas existencie Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Rovnomenná výstava bola sprístupnená 2. júna 2013 v synagóge na Heydukovej ulici v Bratislave, ktorá okrem bohoslužobných účelov slúži aj ako výstavný priestor pre stálu expozíciu nového Židovského komunitného múzea Židia v Bratislave a ich kultúrne dedičstvo. Jeho zakladateľ a riaditeľ Slovenského centra židovského kultúrneho dedičstva Maroš Borský spolu so zástupcom Slovenskej národnej galérie Dušanom Buranom otvorili podujatie príhovormi.

Problematiku poštátnenia židovských zbierok umenia počas holokaustu erudovane a citlivo predstavila autorka a kurátorka výstavy Jana Švantnerová. Na výstave je prezentovaných sedem vzácných výtvarných diel zo zbierok Slovenskej národnej galérie, ktoré sa pôvodne nachádzali v majetku bratislavských židovských rodín, a ktoré im boli zhabané na základe tzv. židovského kódexu zo septembra 1941. O osobitnom zaistení umelecky a pamiatkovo hodnotných hnutelností rozhodol Ústredný hospodársky úrad, vykonávajúci vylúčenie Židov z hospodárskeho a sociálneho života, v apríli 1942. Konkrétne kroky na záchranu hodnotných diel urobilo Ministerstvo školstva a národnej osvety, najmä jeho dvaja pracovníci, Dr. Vladimír Wagner a Dr. Alžbeta Güntherová-Mayerová.

Celý príbeh poštátnovania umeleckého majetku Židov sprístupnila Jana Švantnerová v katalógu, ktorý bol uvedený zároveň s otvorením výstavy (ŠVANTNEROVÁ, Jana a kol. *Tieň minulosti*. Bratislava : Židovské komunitné múzeum, 2013, 103 s.). Okrem úvodnej historickej štúdie a samotného katalógu

vystavených obrazov obsahuje dva zoznamy poštátnených diel spracované podľa archívnych dokumentov z Archívu Pamiatkového úradu SR. Prvý zoznam je radený podľa miest, v ktorých boli predmety zhromaždené, druhý abecedne podľa autorstva, prípadne druhu. Zoznamy poskytujú efektívny nástroj pre identifikáciu umeleckých diel skonfiškovaných v iných slovenských mestách (Čadca, Považská Bystrica, Nové Mesto nad Váhom, Trenčín, Trnava, Žilina, Piešťany, Nitra, Poprad, Prešov, Liptovský Mikuláš, Levoča, Banská Bystrica, Topoľčany). Ďalšiu kapitolu katalógu, ktorej autorom je Marek Budaj zo Slovenského národného múzea, tvorí zoznam mincí z rôznorodnej numizmatickej zbierky bližšie neznámeho Dr. Fleischhackerera. Mince vo februári 1944 popísala kvalifikovaná numizmatička a archeologička Dr. Ľudmila Kraskovská, vtedajšia pracovníčka Slovenského múzea. Publikáciu dopĺňa štúdia Zuzany Ludikovej o malbách 16. – 18. storočia a ich ceste zo židovského vlastníctva do dnešných štátnych zbierok.

Archív Pamiatkového úradu SR sa na výstave prezentuje archívnymi dokumentmi z fondu Pamiatkové orgány na Slovensku 1919 – 1951, ktorý združuje záznamy inštitucionalizovanej ochrany pamiatok v prvej polovici 20. storočia. „Pamiatkarske“ dokumenty sú väčšinou úzko špecifikované na oblasť pamiatkového fondu Slovenska a jeho ochrany. No nájdu sa medzi nimi aj pramene, ktoré môžu byť interpretované v kontexte nielen kultúrnych, ale aj politických a spoločenských dejín Slovenska. Uvítali sme preto bádateľský počin historičky umenia Jany Švantnerovej, ktorá úradné dokumenty uchočila špecifickým spôsobom a ponúkla čitateľom nové fakty o arizácii židovského majetku s kultúrno-historickou hodnotou. Táto téma je dodnes zahmlená, či zahmlievaná, aj vďaka tomu, že komunistická totalita ju vo svojej hmotnej podstate prijala a akceptovala získané predmety ako súčasť štátneho majetku, ktorý začlenila do zbierok pamäťových inštitúcií. Obdobie vojnovéj



Katalóg výstavy



Zoznam mincí zo židovského majetku vybraných pre múzejné zbierky, Slovenské múzeum v Bratislave, 14. 2. 1944. Zdroj: Archív PÚ SR.

Slovenskej republiky doteraz vyvoláva vášnivé emócie, je plné znepokojivých nezodpovedaných otázok, absentujúcich výpovedí a protichodných súdov. Prezentovaná výstava je dokladom toho, že slovenská spoločnosť 21. storočia je schopná sebaanalýzy, pociťuje potrebu sebareflexie a má odvahu priznať neúspech či krach. Archívne dokumenty vystavené na výstave ukazujú „neumelecké“ súvislosti umeleckých diel, pripomínajú hrdinov i tichých aktérov najsmutnejšej doby v dejinách ľudstva, poodhaľujú kúsok pravdy o najkontroverznejšom úseku našich dejín.



LUBICA FILOVÁ

V dňoch 22. – 24. 3. 2013 sa v školiacom stredisku Západočeskej univerzity v zámku v obci Nečtiny konal XIV. ročník konferencie Dějiny staveb. Odborné podujatie tak ako predchádzajúce roky zorganizoval Klub Augusta Sedláčka v spolupráci s ďalšími inštitúciami: Sdružení pro

dárske stavby, historické konštrukcie a metodika stavebno-historických prieskumov). V úvodnom bloku, ktorý patril tradične sekcii hradov, sme si minútu ticha uctili pamiatku nedávno zosnulého PhDr. Tomáša Durdíka, DrSc. (1951 – 2012), od prvých ročníkov spoluorganizátora konferencie.

Prednášky zaradené do hradologickej sekcie boli zamerané na výsledky archeologických a stavebno-historických prieskumov. Zaujímavý príspevok o trezorch v hradných vežiach hodnotil tezauračnú funkciu stredovekej britovej veže strakonického hradu, ale poukázal aj na konkrétne príklady, keď sa funkcia úschovy cenností niektorým objektom pripisuje omylom. V sekcii mestá odzneli prednášky zamerané na vývoj meštianskej architektúry a jej častí, ako napr. šije románskych pražských domov, podlubie námestia v Žluticiach. Spestrením programu doslova nabitého prednáškami bola parafráza fiktívneho rozhovoru Ludwiga Miesa van der Rohe, autora brnianskej vily Tugendhat, a Maxa Spielmanna, projektanta pražskej vily rodiny Petschkovcov, v podaní Martina Ebela a Karla Ksandra. Obidve vily boli postavené v rovnakom období 1927/1928 – 1930 pre bohatých židovských podnikateľov, výsledkom bola funkcionalistická stavba neporovnateľná s historizujúcou vilou, i keď vo



Obnovený barokový kostol v Štědrej. Foto: autorka.

stavebněhistorický průzkum, Západočeská univerzita v Plzni, Národní památkový ústav, odborné pracoviště v Plzni, Západočeské muzeum v Plzni, a podporou mesta Plzeň a Plzeňského kraja. Konferencie sa zúčastnili odborníci z pamiatkových inštitúcií, múzeí, architekti, súkromní bádatelia, ale aj študenti, zo Slovenska pracovníci KPÚ Banská Bystrica, Prešov a Trnava.

Prvé dva dni boli vyhradené na prednášky, rozdelené do tematických skupín (hrady, cirkevná architektúra, mestá, ľudová architektúra, hospo-

fiktívnom rozhovore architekti s odľahčujúcim humorom hľadali spoločné znaky od kvalitných materiálov, dispozičného riešenia s ideou prepojenia mestského bývania s okolím až po technické vybavenie objektov. Na výrazné pretrvávajúce tradícií a sklonu k dekorativizmu poukázal príspevok porovnávajúci vzorkovník okenného a dverného kovania z funkcionalistického obdobia a v rovnakom období stále používané kovania s historizujúcimi vzormi. Prípravou na nedeľnú exkurziu bola prednáška v sekcii cirkevných stavieb o vrcholne barokovom štolovom systéme v kláštore premonštrátov v Teplej. V sekcii technických pamiatok bola pozornosť venovaná aj industriálnej architektúre, okrem iného výsledkom stavebno-historického prieskumu automatických mlynov v Pardubiciach, postavených v rokoch 1910 – 1915 podľa projektu Josefa Gočára. Časový priestor bol vyhradený aj dokumentácii historických stavieb najmodernejšou metódou laserového skenovania na príklade konštrukcií v havarijnom stave. Anotácie niektorých príspevkov vrátane predchádzajúcich konferencií sú zverejnené na stránke www.evida.cz, príspevky z tohtoročnej konferencie budú publikované tradične v pripravovanom zborníku Dějiny staveb.

Podobne ako predchádzajúce roky, nedeľa bola vyhradená exkurzii. V mrazivom veternom počasí sme navštívili niekoľko lokalít. Prvým zastavením bol zámok Štědrá, jednokrídlová poschodová stavba so starším jadrom, dostavaná do súčasného pôdorysného rozsahu v roku 1730 a po požiari v roku 1747. Zámok bol sídlom Kokořovcov až do roku 1876, keď prešiel do nútejnej správy. Najhoršie obdobie, ktoré sa prejavilo negatívne na jeho stavebno-technickom stave, však nastalo pre zámok po roku 1945. Objekt zostal nevyužívaný, v dôsledku narušenej statiky sa zrútil novobarokový portikus na záhradnej strane priečelia. V roku 2011 sa novým vlastníkom stala obec, ktorá previedla nevyhnutné sanačné práce na statickom zabezpečení a novú strechu. Neďaleko zámockého areálu sa nachádza v roku 2011 obnovený Kostol Narodenia Panny Márie so zachovanou gotickou sakristiou z roku 1360, prestavaný a rozšírený v druhej polovici 17. storočia a v roku 1718, zdevasto-

vaný počas druhej svetovej vojny. Interiér kostola je dokladom zachovaného súboru mobiliáru z rôznych slohových období. V areáli kostola s neskorobarokovými sochami sa nachádza aj pomník vo forme pseudosecesnej kaplnky z roku 1920, pôvodne určený obetiam prvej svetovej vojny, po násilnom vysťahovaní Sudet zničený a znovu obnovený v roku 1993 ako pomník mieru, venovaný aj obetiam násilností po druhej svetovej vojne.

Stáli účastníci konferencie mohli posúdiť postup obnovy panského sídla v obci Toužim, ktoré bolo cieľom konferencie aj v roku 2010. V roku 2009 sa po súdnom spore vlastníkom objektu znova stalo mesto. Na prelome rokov 2010 a 2011 bol realizovaný stavebno-historický a dendrochronologický prieskum, ktorý datoval vznik krovu do obdobia po požiari mesta v roku 1652. V dôsledku dlhodobého zanedbania údržby došlo v roku 2011 v Hornom zámku k zrúteniu časti krovu, v Dolnom zámku boli realizované stavebné práce na obnove strechy a staticky narušených častí. Dlhodobé úvahy o funkcii objektu smerovali k využitiu na mestský úrad, remeselnícke a školiace centrum, spoločenské sály, rozpaky vyvoláva naprojektovaný malý pivovar, zatiaľ čo opustený zámocký pivovar v susedstve má slúžiť inému účelu. Veľkou investičnou akciou mesta Toužim je v súčasnosti prebiehajúca rekonštrukcia námestia Jiřího z Poděbrad, ktorá vyvolala polemiku verejnosti o spôsobe revitalizácie centrálného priestoru. Napriek stanovisku pamiatkarov potlačením historických komunikačných osí zachovaných do konca 19. storočia sa zachováva status quo s cestou križujúcou námestie, zdôraznenou navyše zastávkami autobusovej dopravy umiestnenými obojstranne v strede námestia a s parkovaním po obvode námestia.

Záver exkurzie patrilo prehliadke areálu premonštrátskeho kláštora v Teplej, založeného v roku 1193 českým šľachticom Hroznatom, ktorý tam povolal rehoľníkov zo Strahova a po roku 1200 založil aj ženský kláštor v Chotěšove. Po smrti manželky a syna sa stal členom rehole a vo funkcii prepošta správcom oboch majetkov. Kláštor bol po dlhé obdobie vyše 800 rokov duchovným, kultúrnym a hospodárskym centrom kraja. Začiatkom

19. storočia opäť Karel Reitenberger po vykúpení pozemkov začal budovať kúpele Mariánske Lázně, ktoré sa stali významným zdrojom príjmov kláštora. Po zrušení reholí v roku 1950 kláštor slúžil ako kasárne Československej ľudovej armády, túto vynútenú funkciu sakrálneho komplexu dodnes pripomínajú

značky na podlahe v sále, ktorá slúžila ako telocvičňa. V roku 1990 bol kláštor vrátený premonštrátom, kanónia v Teplej má dnes 18 členov. Najstaršou časťou kláštora je trojloďový halový románsko-gotický kostol. Kláštorňý komplex viackrát vyhorel, súčasnú podobu získal počas vrcholno barokovej prestavby v rokoch 1690 – 1724. Podľa návrhu Kryštofa Dientzenhofera bola na mieste požiaram zničených kláštorňých budov postavená prelatúra a konvent s jedinečným štolovým systémom, ktorý po čiastočnom zasypaní sa stal nefunkčným a spôsobuje závlhanie objektu. Zo západnej strany areál uzatvárajú hospodárske budovy postavené v priebehu 15. – 19. storočia. V severnom novobarokovom krídle, pristavanom k prelatúre začiatkom minulého storočia, je situovaná kláštorňá knižnica. S vyše 100 000 exemplármi (z toho 45 stredovekými kódexmi) patrí medzi najobsiahlejšie v Čechách a v duchu kultúrnych tradícií rádu je prístupná odbornej verejnosti. Pred prebiehajúcou obnovou bol realizovaný stavebno-historický a následne archeologický výskum, ktorý priniesol nové poznatky o morfológii terénu pred založením kláštora,

o jeho stredovekej podobe a opevnení, ako aj o barokových kanalizačných systémoch.

Množstvo informácií obsiahnutých v prednáškach, prezentovaných aj formou panelových posterov, na záver exkurzia obohacujúca o nové poznatky spojené s praktickým zažitím

Legenda k rytine kláštora z roku 1735

1. Ecclesia cum sacello S. Vincensii - Kostol s kapln. sv. Víťazoslava.
2. Conventus - Konvent.
3. Refectorium majus - Veľká rejdáň (jáleň).
4. Aedes abbatis - Prelatúra (obývaná opátom).
5. Refectorium minus et bibliotheca - Menší rejdáň a knižnica.
6. Domus hospitum - Pohostinský záhon.
7. Habitatione scholarum - Obývaná štábi.
8. Granarium - Sýpka.
9. Horrea - Stodola.
10. Hortus conventus - Konventný záhon.
11. Vivarium piscium - Sádka.
12. Macellum - Masyň inšm.
13. Mulchroom - Mlýn.
14. Branatorium - Pivovar.
15. Villa - Dvory.
16. Epale - Kúpele.
17. Cancellaria - Kancelár.
18. Vicarium - Sad.
19. Taberna - Hostinec.
20. Habitatione officinarum sacerdotum - Obývaná učičku učičstva.



Rytina kláštora v Teplej z roku 1735 po barokovej prestavbe. Foto: archív autorky.



Časť areálu kláštora v Teplej so sýpkou a kláštorňým kostolom. Foto: autorka.

pamiatkarských problémov, boli pre všetkých účastníkov konferencie podnetom aj na vlastnú odbornú činnosť a možno inšpiráciou k účasti v budúcom ročníku. ■



Počítačová podpora v archeológii

Prvý raz v histórii sa konferencia s poradovým číslom 12 uskutočnila na Slovensku, konkrétne v učebno-rekreačnom zariadení Slovenskej technickej univerzity v kaštieli v Kočovciach. Organizácie sa ujala Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (*Peter Pavúk, Peter Demján, Katarína Hladíková, Petra Kmeťová*), Katedra geodetických

z Česka a Slovenska zapojili aj kolegovia z Rakúska a Poľska.

Program konferencie bol rozdelený do tematických blokov, ktoré voľne na seba nadväzovali. Najväčší záujem bol predovšetkým o najnovšie technológie, najmä o metódy diaľkového prieskumu zeme, resp. digitálne modelovanie povrchu zeme a metódu LIDAR a GIS systémy a ich využitie v archeológii. Rovnako zaujali i prednášky týkajúce



nej dokumentácie pamiatok alebo archeologických nálezísk či zaniknutých štruktúr osídlenia v krajine, na ktoré nadväzovala digitalizácia a analýza huteľných artefaktov s podnetnými prednáškami týkajúcimi sa najmä využitia optického skenovania a fotografovania huteľných archeologických nálezov. Ďalšie bloky prednášok boli venované predovšetkým využiteľnosti a smerovaniu databáz v archeológii a z toho vyplývajúcim možnostiam predikcie archeologických lokalít v krajine s použitím kombinácie rôznych princípov modelovania a digitálnych technológií.

Súčasťou konferencie bola tiež prezentácia posterov viažucich sa na tému konferencie.

Konferencia bola netradičná aj v tom, že v čase jej konania bol k dispozícii zborník abstraktov jednotlivých prednášok, ktorý spolu s inými materiálmi je voľne k dispozícii na adrese: http://archeologia.fphil.uniba.sk/ppa2013/freebies/PPA2013_zbornik.pdf

Tretí deň konferencie sa uskutočnila exkurzia na hrade Beckov a v lokalitách Ivanovce a Podolie. ■



Kočovce, spoločná fotografia s účastníkmi konferencie. Foto: Petra Kmeťová.

základov Stavebnej fakulty Slovenskej technickej univerzity v Bratislave (*Tibor Lieskovský*), Pamiatkový úrad SR v Bratislave (*Renata Glaser-Opitzová*) a Archeoforum (*Kristína Griačová*).

Konferencie sa zúčastnilo viac ako 100 účastníkov a prvý raz sa do programu konferencie okrem odborníkov

sa tém modelovania postdepozíčných procesov v archeológii, priestorových vzťahov a štruktúr osídlenia. Prvý deň konferencie uzavrela prednáška M. Doneusa o kombinácii povrchového zberu a dlhodobej leteckej archeologickej prospekcie časti územia Burgenlandu.

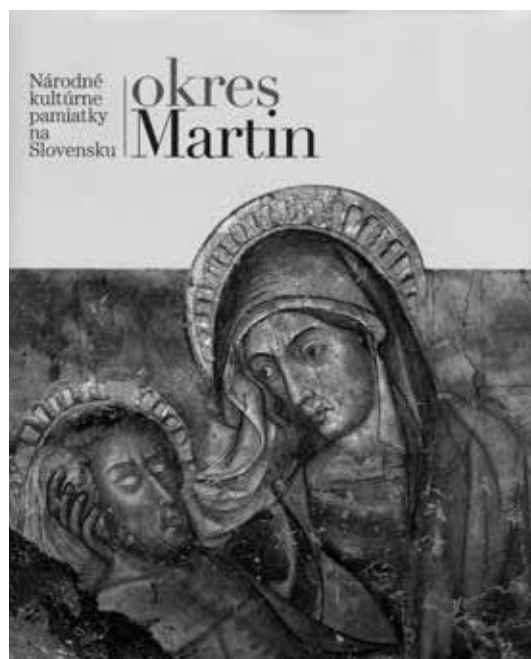
Druhý deň pokračoval prednáškami týkajúcimi sa možností využitia digitál-



Hrad Beckov. Foto: Archív PÚ SR.

Národné kultúrne pamiatky na Slovensku - Okres Martin

Národné kultúrne pamiatky na Slovensku - Okres Martin. Bratislava : Pamiatkový úrad SR; Slovart, 2012. 621 s. ISBN 978-80-556-0784-9.



Pamiatkový úrad SR a bratislavské vydavateľstvo Slovart vydali v poradí druhý zväzok edície *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*, vymedzený severoslovenským okresom Martin. Ako uviedla jedna zo zostavovateľiek pamiatkovej topografie Ľubica Szerdová-Veľasová, *hlavným cieľom projektu je zvýšiť mieru poznania hodnôt a významu pamiatok, a teda aj predmetu ich ochrany* (s. 10).

Rozsah umelecko-historicky orientovanej práce, venovanej jedinému teritoriálnemu celku Slovenska, resp. jeho časti je u nás neobvyčajný. Voľne je porovnateľná aspoň s nemeckou knihou O. Schürera a E. Wieseho o starom umení na Spiši (1938), vo svojej celkovej koncepcii však odlišne zameranou. Naše nasledujúce poznámky k martin-skému „novému súpisu“ sa preto nevyhnutne musia obmedziť len na vybrané problémy; tie zároveň pokladáme za fundamentálne vo vzťahu k charakteru topografickej práce a pojednávanej kunsthistorickej matérie.

Napriek relatívnej bohatosti predchádzajúcich výskumov o dejinách a kultúrnom dedičstve Turca stáli autori pred náročnou úlohou uskutočniť podrobný terénny výskum vybraných objektov a vecí, sumarizovať doterajšie

poznania a prehĺbiť ho spravidla o pramenné údaje, ktorým nebola venovaná pozornosť. Potrebu heuristickej zložky výskumu turčianskych pamiatok zdôrazňujeme nie náhodou: pomerne veľké množstvo staršej literatúry je na základe národno-historických okolností zamerané na dejiny a udalosti národného pohybu a emancipácie, ktorých centrom bol „starý Martin“ od šesťdesiatych rokov 19. storočia, pričom hmotné pamiatky bývali najvyššou „ilustráciou“ politických, kultúrnych či literárnych dejín. Napriek tomu súpis nevyrastá z celkom neoranej pôdy: pamiatky Turca boli osobitným predmetom záujmu Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973), spoluzakladateľky modernej slovenskej kunsthistórie a ochrany pamiatok. Turčianske štúdie z prelomu 30. a 40. rokov patria k prvým „nebratislavským“ prácam autorky, napriek tomu majú trvalý zakladateľský význam, o čom svedčí ich opakované súborné publikovanie (1975, 1995). Veľkú pozornosť venovala historiografia starším dejinám Turca, využívajúc možnosti regionálno-topografického výskumu (E. Mályusz, *Turóczi megye kialakulása*, Budapešť 1922; P. Florek, *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*. *Stredoveký vývin slovenského mesta*, Turčiansky Sv. Martin 1941; J. Šikura, *Miestopisné dejiny Turca*, Bratislava 1944; J. Beňko, *Starý Turiec*, Martin 1996). K stavebnému obrazu mesta Martin sa tiež viažu spomienky Jozefa Hlavaja (1885 – 1970), jedného z tamojších projektantov a staviteľov medzi- a povojnového obdobia. Ich vydaniu v edícii Spolku architektov Slovenska v roku 1994 možno priznať pramenný charakter. Aj tento krátky a zámerne neúplný prehľad predchádzajúcej spisby so základným významom naznačuje, že súčasťou recenzovanej práce mal byť aspoň stručný prehľad dejín výskumu turčianskeho osídlenia a pamiatok – literatúra o Turci patrí vlastne k „zlatému fondu“ našej

všeobecnej i umeleckej historiografie.

Za istý nedostatok – podobne ako v prípade predchádzajúceho „dolno-liptovského“ dielu – považujeme rozdelenie historického regiónu Turca do viacerých zväzkov edície. Turiec sa od 24. júla 1996 opäť člení na okres Martin a okres Turčianske Teplice. Je historickým faktom, že stolice v novovekom období ich existencie boli vnútorné členené na tzv. *slúžnovské okresy* a k záveru obdobia existencie stolíc bol ich počet v Turci zhodný so súčasným (v 18. a začiatkom 19. storočia – štyri; v r. 1897: svätomartinsko-blatický, mošovsko-znievsky). Navonok však územie vystupovalo zásadne ako stolica, vždy reprezentovaná jedinou stoličnou správou.¹ Moderná administratívne členenie je nesporné dôležité pre uspokojovanie potrieb života spoločnosti, na priblíženie agendy a administratívy štátu k jeho občanom, nie je však správne uplatňovať ho pre účely vymedzovania regiónov kultúrneho dedičstva (pamiatkového fondu). Považovali by sme za opodstatnenejšie predstaviť pamiatky oboch turčianskych okresov v jednom diele, čím by sa získal komplexný a plastický obraz o ich faktickom rozsahu a stave. O značných peripetiách s vymedzením svedčí nielen celoturčianske pojmávanie kapitoly približujúcej históriu regiónu (M. Mačuha, s. 16 – 28), apel k celoregionálnemu vnímaniu u E. Ševčíkovej (s. 53 – 54), ale aj kuriózne označenie pojednávaneho okresu Martin za *horný Turiec*, ako je uvedené v názve kapitoly o osídlení do záveru 11. storočia (J. Zachar, s. 11 – 15). Uvedená časť Turca sa nachádza práve v južnej časti jeho územia, v okolí horného povodia rovnomennej rieky, resp. povedané územno-správne: v okrese Turčianske Teplice. Doteraz vydané zväzky rozčlenili práve geograficky a historicko-správne najhomogénnejšie regióny Slovenska.

Napriek uvedeným poznámkam, rozčlenenie územia na účely súpisu pamiatok na okresy má legitimitu. Analogicky je použité na účely spracovania Rakúskej umeleckej topografie (ÖKT). Jej prvý zväzok napísal Max Dvořák v roku 1907 (pamiatky *politického okresu Krems* v Dolnom Rakúsku), v roku 2012 vydali nateraz ostatný 59. diel, venovaný burgenlandskému okresu Neusiedl am See, susediacemu aj so Slovenskom. Pri tomto porovnaní však treba zdôrazniť, že rakúske okresy (*politischer Bezirk*) majú oproti



Madona s dieťaťom z oblasti Turca(?) – torzo, SNG Bratislava, P 1139; 1470 – 1480. Foto: T. Kowalski.

naším značne väčšiu výmeru. Spracovanie rakúskej topografie naopak člení veľké mestá na jednotlivé mestské okresy/obvody alebo ich skupiny (Viedeň, Graz), resp. osobitne spracúva pamiatky podľa základných druhov (Innsbruck). Samostatné zväzky sú tiež venované výnimočným pamiatkovým objektom a ich rozsiahlym inventárom (napr. kláštory na Nonnbergu/Salzburg, Heiligenkreuz, Zwettl, St. Florian, Dóm sv. Štefana vo Viedni a ďalšie).²

Pamiatky (dolného) Turca v dnešnom stave ich zachovania síce nedosahujú početnosť pamiatok Spiša (ako pamiatkovo najväčšieho a najbohatšieho slovenského regiónu), napriek tomu ich kvality sú nesporné, neraz súvisia s okolitými kultúrnymi regiónmi. Obraz o tom by publikácia však sotva

poskytla, ak by sa tvorba jej obsahu zamerala len na objekty a veci zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ÚZPF), a tým považované za národné kultúrne pamiatky (por. s. 9). V prípade hnutelných vecí tomu odporuje aj uvádzanie – spravidla stredovekých – výtvarných pamiatok, ktoré sú deponované v zbierkach múzeí, teda nepatriacich medzi pamiatkový fond. Postup zvolený autormi je síce topograficky správny, ale nie dôsledný, keďže uvádzajú takmer výlučne diela uložené v Slovenskom národnom múzeu v Martine. Vynechané sú výtvarné pamiatky uchovávané v Bratislave (SNG: Madona z Turca, zrejme z Turčianskeho Sv. Martina, P 350)³ a najmä vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, ktorého predchodca získal v rokoch 1911 a 1912 sochy z Belej – Tróniacu sv. Annu s P. Máriou (S 347), Sväticu/P. Máriu Ochrankyňu(?), (S 259)⁴ a dvoch svätcov z Nečpál – sv. Ladislava a sv. Ondreja (S 1107, S 310).⁵ Z košického múzea ešte začiatkom roku 1919 časť zbierok turčianskej proveniencie odviezli do zahraničia.⁶ Vo všetkých prípadoch zmieňovania pôvodného vnútorného zariadenia kostolov by bolo vhodné uviesť inventárne číslo v konkrétnej zbierkotvornej inštitúcii.

Iným prípadom je uvádzanie *ne-pamiatkových pamiatok*, pričom týmto objektom sa venuje pozornosť ako „legálnym“ pamiatkam, výrazne nad rámec uvedenia základného kontextu pre *chránené* časti ich mobiliáru (napr. evanjelické kostoly Príbovce, s. 442 – 443; Sučany, s. 492 – 493). Úplne problematické je však uvedenie „pamiatok“ v prípade obcí, kde sa však nenachádza žiadna zapísaná v ÚZPF: V týchto prípadoch sa uvádzajú vo všeobecnom opise konkrétneho sídla, vrátane rozsiahlejších slohových a periodizačných údajov, čím sa zásadne mení charakter tejto vlastivedno-historickej časti textu, inak ponímaného ako text úvodný. Tým koncepcia práce osciluje medzi *a)* deklarovaným súpisom národných kultúrnych pamiatok (podľa ÚZPF), *b)* súpisom pamiatok ako takých a *c)* regionálnym/okresným vlastivedným slovníkom obcí – uvádzajú sa aj tie, kde nie sú vyhlásené pamiatky (Diaková, Dolná a Horný Kalník, Laskár, Ratkovo, Šútovo, Trnovo, Turčianske Kľačany, Žabokrek), resp. kde z rôznych dôvodov zanikli alebo prestali priamo súvisieť s územím obce (Nolčovo).⁷ Pri sídlach bez zastúpenia národných kultúrnych

pamiatok sa väčšina textu orientuje na vývoj z historického hľadiska, v závere je doplnený o stručnú charakteristiku spôsobu zástavby, kde zväčša chýba popis typickej architektúry (napr. pri obci Karlová uvádza „starý súpis“ podrobnejší popis ľudovej architektúry).

V podstate jediné miesta umožňujúce pamiatky hlbšie interpretovať, teda nie faktograficky opisovať, sú úvodné kapitoly, členené na náčrt dejín architektúry (s. 29 – 52) a dejín výtvarného umenia a umeleckých remesiel (s. 53 – 63). V perspektíve 13. storočia má v Turci azda najzásadnejšie miesto konvent premonštrátov s Kostolom Nanebovzatia Panny Márie v Kláštore pod Znievom (listinné založenie 1251/1252). V kontexte vnímania tejto stavby, resp. jej dielne nemožno prijať pochybnosti autorov o regionálnom význame (s. 30 – 31). Vplyv kláštorného kostola na niektoré turčianske kostoly sa okrem dispozičného riešenia prejavil dokonca v náročnejšej výtvarnej zložke architektúry: zopakovanie trojdielnej formy sedílie a výklenku lavaba jednoznačne preukazuje pôsobenie znievského kláštora ako vzoru pre región (Sučany, redukované Martin). Aktivita znievskej dielne, resp. jej členov sa nielenže viazala na Turiec, ale uvažuje sa o pôsobení aj západne od Malej Fatry (Trenčianska stolica) – na stavbe Kostola sv. Štefana kráľa v Žiline na Rudinách. Súvislosť dokladá uplatnenie kamenárskeho motívu pásového diamantovania, použitého na južnom okne chóru žilinského kostola, oprávnene odvodené z výzdoby konzoly č. 2 pod emporou v Kláštore pod Znievom.⁸ Vplyv znievskej architektúry dosiahol aj komunikačne prístupnejší Liptov, kde turčianski premonštráti mali priame majetkové väzby (Martinček).⁹

V rozpore so spomenutými možnosťami úvodných kapitol prekvapujú pri náčrte dejín výtvarného umenia štatistiky počtu zápisov v ÚZPF podľa slohových období, málopravne pre širšiu verejnosť, ktorej je publikácia tiež určená. Možnosti formulovania syntetického obrazu a hodnotenia staršieho umenia Turca sú ďalej opakovane vyjadrené ako *takmer / prakticky nemožné* (s. 55, 57), keď *na základe ... pamiatkového materiálu skutočne nemožno robiť ucelenejšie závery* (s. 58). Podobné konštatovania sú nanajvýš paradoxné, ak vezmeme do úvahy už viac ako sto rokov trvajúcu tradíciu výskumu so zameraním na región, resp. na širší

celok Slovenska, či bývalého Uhorska, kde Turiec má vždy dôstojné miesto. Vedome „rezignujúci“ autori riskujú jedine stratu pozornosti čitateľa voči ich výsledkom, jeho siahnutie po inej, nielen staršej, pozitívnejšie zameranej literatúre.

Konštatovaná absencia celistvého stredovekého oltárneho celku v pojednávanom území (s výnimkou oltára v Turanoch, pôvodne zo Spišského Štvrtku, darovaného r. 1806; s. 55) sa môže javiť odlišne po rozšírení vymedzenia celku o okres Turčianske Teplice (oltáre v Jazernici a Mošovciach, autenticky datované 1517, 1518). Neskorogotický krídlový oltár sa zachoval *in situ* v Kostole sv. Heleny v Dražkovciach (okr. Martin) do roku 1937, keď ho odkúpil štát a uložil do SNM v Martine (Hdp. 80). Počas vojny (1944) bol celok zničený, zachovali sa iba tri skulptúry, pôvodne z oltárnej skrine, Ukrižovanie z nadstavca a obe maľované krídla.¹⁰ Bývalé oltárne celky v iných lokalitách jednoznačne dokladajú solitérne skulptúry alebo ich skupiny, sochy z Nečpál umožnili hypotetickú rekonštrukciu ďalšieho krídlového oltára.¹¹

Pomerne málo známu etapu dejín architektúry a výtvarného umenia predstavujú renesančné úpravy kostolov turčianskeho vidieka. V zásade pozostávajú z nového zaklenuť priestoru lodí valenou klenbou s výsečami. Hrany a plochy klenieb sú členené plastickou štukovou dekoráciou s motívami „rebier“, „svorníkov“, anjelských hlavičiek, resp. symetricky komponovaných obrazcov. Napriek prítomnosti tohto pozoruhodného, čiastočne retrospektívneho výtvarného fenoménu sa väčšia pozornosť autorov venuje (s. 32 – 33) výsledkom tzv. dendrodatovaní konštrukcií krovov, uvádzaných súčasne – pokladáme ich za výsostne remeselnú a technickú súčasť stavieb, prakticky bez výtvarnej výzdoby.

Napriek zmieneným čiastkovým výhodám treba konštatovať, že kniha prináša aktuálny pohľad na výtvarnú a architektonickú časť zachovaného kultúrneho dedičstva vymedzeného územia. Mimoriadne zaujímavé je spracované práve úvodné heslo venované okresnému mestu Martin. Vlastne až zmena štátoprávných podmienok v roku 1918 vniesla do samotného sídla prvky mestského prostredia, ktoré historiograficky preskúmala V. Kapišinská (s. 89 – 114). Idea prebudovania „malomesta“ na mesto (s aspiráciou na

zotrvanie statusu národného centra) priniesla už v medzivojnovom období stratu zástavby staršieho obdobia a vyvrcholila v rozsiahlych asanáciách v polovici šesťdesiatych rokov. Tie vyvolali rozhorčenie časti slovenskej verejnosti a polemiky na stránkach tlače, majúce obdobu azda iba v kauze bratislavského Podhradia. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody na základe poverenia od najvyšších politických orgánov Slovenska vypracoval rozbor problematiky a v rámci návrhu pamiatkového riešenia predpokladal vytvoriť pamiatkovo chránenú oblasť – rezerváciu.¹² Napriek tomu sa v Martine, v období od dvadsiatych až po šesťdesiate roky 20. storočia, vytvorila obdivuhodná skladba obytnej architektúry a niektoré ďalšie stavby vysokej kvality (Štátna ľudová škola na Mudroňovej ulici, vila Jána Lepíka, Štátne reálne gymnázium).

Paradoxným nedostatkom topografickej publikácie, vydananej v spolupráci s renomovaným vydavateľstvom je absencia prehľadného mapového zobrazenia pojednávaného územia. Do mapy mali byť vyznačené nielen jednotlivé obce a ich časti – čitateľovi kvôli presnej orientácii ostáva siahnuť po niektorom kartografickom diele – ale aj zastúpenie druhov jednotlivých pamiatok, ak neuvažujeme napr. o vyznačení majetkových držíeb šľachtických i cirkevných zemepánov, zaniknutých sídiel, cirkevnej organizácie v historických obdobiach a pod. Beňkova kniha o starom Turci je vybavená celkom štyrmi mapami Turčianskej stolice, v nenáročnom graficko-znakovom prevedení; vyznačujú realie od prehistorického obdobia až do začiatku 16. storočia.¹³ Reprodukcia Mikovíniho mapy Turčianskej stolice (1736), rozdelená na predsádky recenzovanej práce je nedostatočná (a v podstate nedôstojná), reprodukcia na strane 20 zase úplne nečitateľná.

V súvislosti s výberom použitých mapových zobrazení k jednotlivým heslám v katalógovej časti sa zostavovatelia obmedzili viac-menej iba na mapy z vojenských mapovaní (II.). Majú ilustrovať vývoj historického urbanizmu sídel, čím sa otvára otázka porovnania so súčasným stavom. Čitateľ sa navyše nedozvie, v ktorej časti sídel sa nachádzajú národné kultúrne pamiatky (okrem uvedenia ich adresy v rámci textového popisu). Rozsiahle využitie vojenských máp v publikácii nemá



Madona s dieťaťom z Turčianskeho Sv. Martina, SNG Bratislava, P 350; záver 15. storočia. Foto: T. Kowalski.

odôvodnenie, najmä ak si uvedomíme strategický účel ich vzniku. Z toho vyplynul aj spôsob zobrazenia tej-ktorej lokality a výrazná stručnosť a schematickosť záznamu s použitím rôznych značiek (mimochodom ich nevysvetľuje žiadna legenda). Zo skúseností vieme, že vojenské mapy sa spájajú aj s istou mierou nespoľahlivosti. Pamiatkové zóny v Martine a Kláštore pod Znievom sú jedinými územiami, ktoré sú graficky premietnuté v aktuálnych katastrálnych mapách spolu s vyznačením chránených pamiatok. Vyznačené objekty však nie je jednoduché priradiť k objektom uvedeným v textovej časti, čím mapy strácajú svoje výpovedné možnosti.

Nedostatočná veľkosť mapových zobrazení a z toho vyplývajúca nečita-



Kláštor pod Znievom, kláštorňý kostol, konzola č. 2 pod emporou. Foto: T. Kowalski.



Žilina, Kostol sv. Štefana kráľa, južné okno presbytéria. Foto: Archív PÚ SR.

telnosť a neprehľadnosť, je taktiež nezanedbateľným grafickým prešľapom: napr. mapa ciest vedúcich cez Turiec v 15. – 18. storočí (s. 21) je v porovnaní s reprodukciou cestovného pasu podomového obchodníka z 19. storočia (s. 26) takmer o polovicu menšia.

Neoddeliteľnou súčasťou dokumentácie národných kultúrnych pamiatok, ako rovnocenného partnera textového popisu, je ich zobrazenie na množstve archívnych historických fotografií, ale aj na záberoch súčasného stavu. Spolu s publikovanými grafickými zameraniami objektov, niektoré v podobe analýzy stavebno-historického vývoja, dostatočne predstavujú doterajší stav ich poznania. Za menší nedostatok však považujeme to, že autori v mnohých prípadoch siahli po historických fotografiách namiesto sú-

časných (s. 242 – evanjelický a. v. kostol v Martine-Záturčí, atď.), čo by bolo pochopiteľné, ak zobrazovaný objekt už zanikol. Po technickej stránke sú zase niektoré súčasné fotografie bez základnej grafickej úpravy formou vyrovnania perspektív, farebných korekcií, chýb v základnej kompozícii (objekt sa nevošiel do záberu – s. 47 dole, 285 hore, 339 vpravo hore). Zrejme to vyplýva z nedostatočného technického vybavenia, čo nie je adekvátne publikácii tohto druhu. Vizuálnymi a technickými kvalitami sa vynímajú najmä snímky od P. Fratriča a niekoľko ďalších.

Potrebné je upozorniť na používaný spôsob uvádzania literatúry formou podrobného bibliografického údaju, rozšíreného o názov vydavateľstva a dokonca o číslo ISBN (knihy vydané po 1. januári 1989). Uplatňuje sa aj v prípadoch bibliografie k obciam, ktorých význam je marginálny z hľadiska zachovania pamiatok, resp. z hľadiska názoru autorov. Vtedy sa vlastne opakovane uvádzajú zoznamy totožných, zväčša základných lexikálnych prác. Preto ako vhodnejšie sa javí používať formu skráteného citovania (aspoň pre sústavne uvádzané práce) a kompletný údaj uvádzať len v závere publikácie.

V závere môžeme skonštatovať a veriť, rovnako ako recenzent úvodného ružomerského zväzku tejto edície – M. Slivka,¹⁴ že naše kritické pripomienky nasmerujú tím autorov ďalších dielov „nového súpisu“ k jeho koncepčnému, obsahovému aj formálnemu zdokonaleniu. Iba tak môže v budúcnosti prekonať aj v súčasnosti aktuálny „starý súpis“. V ďalšej práci, ktorá má nepochybne mimoriadny význam pre cieľ, ktoré si v úvode stanovila, prajeme všetkým spolupracovníkom opäť veľa pracovného elánu, trpezlivosti a vzájomného porozumenia pri riešení akýchkoľvek problémov. ■

Tomáš Kowalski
Dagmara Baroková

¹ K dejinám organizácie správy Turčianskej stolice v ranom novoveku pozri HAJNÝ, Ján. O komitátnom sriadení v Turčianskej stolici v 16. až 18. storočí. In *Český časopis historický*, 28, 1922, sešit 3-4, 335-363; základným všeobecným prehľadom ostáva ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984, s. 11-20, 144-150. – Slúžnovské okresy v poslednom období ich existencie (a tým aj vymedzenie „horného“ a „dolného“ Turca – por. recenzovanú publikáciu, s. 20) neboli totožné s územím dnešných okresov: obce

Socovce, Turčiansky Ďur, Ležiachov, Valča a sídla v Kláštorkej doline boli začlenené do južného okresu, kým dnes patria do okresu Martin.

² Podrobný prehľad uvádza elektronický zdroj <http://de.wikipedia.org/w/index.php?oldid=114225843> [25. 5. 2013].

³ GLATZ, Anton C. *Gotické umenie v zbierkach Slovenskej národnej galérie*. Fontes 1. Bratislava, 1983, s. 102-104, kat. č. 39; explicitne o proveniencii z Martina GLATZ, Anton C. *Gotické umenie zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine* (Katalóg výstavy). Martin, 1985, s. 51; *Umenie Slovenska. Stále expozície Slovenskej národnej galérie*. Bratislava, 1994, s. 59-60, kat. č. 38. – Konkrétne turčianska proveniencia ďalších plastík je neznáma (P 1139), resp. otázná (P 221): GLATZ, 1983, s. 88-89, kat. č. 31; s. 134, kat. č. 59.

⁴ GLATZ, Anton C. (red.). *Gotické umenie z košických zbierok*. Košice, 1995, s. 20-21, kat. č. 4; s. 53-55, kat. č. 24.

⁵ GLATZ, 1995, s. 45-48, kat. č. 20. ref. 4. – Recenzovaná práca (s. 412) spomína len Madonu patriacu k nepským sochám, dnes MNG Budapešť, inv. č. 4043 – MOJZER, Miklós (Hg.). *Ungarische Nationalgalerie Budapest. Alte Sammlung*. Budapest: Corvina, 1984, kat. č. 71.

⁶ Podrobne GLATZ, 1995, ref. 4, s. 11.

⁷ V prípade obce Nolčovo chýba pripomenutie Usadlosti (dom zrubový č. 22 a hospodárska stavba, datované 1875), ktorú zapísali v roku 1963 do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok (Ss/1735), a v roku 1976 premiestnili do Múzea slovenskej dediny v Martine – pozri *Zpravodaj, metodicko-informačný materiál KS ŠPSOP Banská Bystrica*, 1964, č. 5, s. 94; ZUSKINOVÁ, Iveta. *Kultúrne krásy Slovenska: Skanzeny*. Bratislava: Dajama, 2008, s. 50 (autorka uvádza aj ďalšie objekty ľudovej architektúry premiestnené z obcí Turca).

⁸ SMOLÁKOVÁ, Mária – ORIŠKO, Štefan. Románsky kostol sv. Štefana v Žiline. In *Vlastivedný časopis*, XXXVIII, 1989, č. 3, s. 126-129; SMOLÁKOVÁ, Mária – ORIŠKO, Štefan. Príspevok k omietkovým a maliarskym iluzívnym prejavom v sakrálnnej architektúre 13. storočia. In *Archæologia historica*, 21/1996, s. 233-235 (autori hovoria doslova o „ranej gotike znievskeho typu“).

⁹ ORIŠKO, Štefan. K problematike architektúry a výzdoby stredovekého Kostola sv. Martina v Martinčeku. In *Archæologia historica*, 33/2008, s. 272, 274.

¹⁰ VISEGRÁDI, János. Turóc vármegyé egyházi műemlékei. (Első közmlemény.) In *Archæologiai Értésítő*, XXIX, 1909, s. 196-197, obr. 3; GLATZ, 1985, s. 68-73, kat. č. 30, 31, ref. 2. – Recenzovaná práca na s. 322 spomína oltárny celok i zverejňuje jeho snímku z obdobia 1. ČSR, v náčrte dejín výtvarného umenia však nebol zohľadnený.

¹¹ Oltár typu *Viereraltar*, pozostávajúci zo sôch sv. Margity, sv. Kataríny, diakonov sv. Vavrínca a Štefana Prvomučeníka a skupiny Kalvárie (zachovaná Bolestná P. Mária a sv. Ján): GLATZ, 1985, s. 65, ref. 3; GLATZ, 1995, s. 11, ref. 4. Všetky súčasťi dnes MNG Budapešť (55.870.1-2, 55.879.1-2, 55.928.1-2, oltárne krídla: 4029, 4030).

¹² SERVOVÁ, Mária. Zachránime pamiatky Martina. In *Zpravodaj Krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici*, 1967, č. 10, s. 56-57; pozri tiež KRAMPL, B. a E. Historické jadro Martina a jeho prestavba. In *Pamiatky-príroda*, 1972, č. 4, s. 3-4; JANKOVIČ, Vendelín. Problémy pamiatkovej starostlivosti v Martine. In *tamže*, s. 6-10.

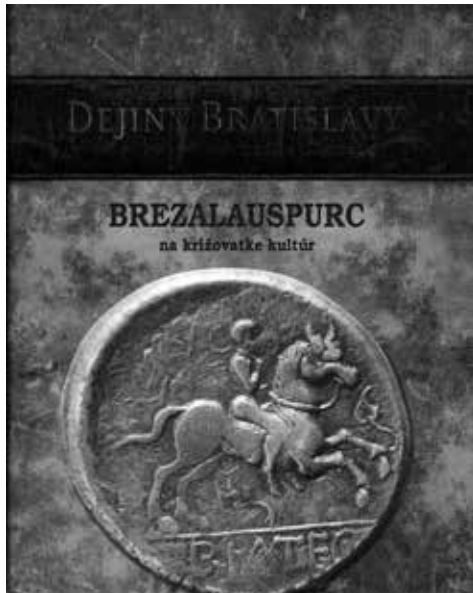
¹³ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin: Osveta, 1996, s. 266-269.

¹⁴ SLIVKA, Michal. Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – marginálne k zahájeniu publikačnej formy prezentácie. In *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok*, 22, 2010, s. 448-449.

Dejiny Bratislavy

Brezalauspurc - na križovatke kultúr

Dejiny Bratislavy : Brezalauspurc - na križovatke kultúr : od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Zost. Juraj Šedivý a Tatiana Štefanovičová. Bratislava : Slovart, 2012. 607 s. ISBN 978-80-556-0330-8.



Málokteré slovenské mesto má také pohnuté a bohaté dejiny ako Bratislava. V málokterom slovenskom meste mala vyhranená a rôznorodá etnicita jeho obyvateľov taký výrazný vplyv na sebaidentifikáciu obyvateľov, na formovanie mestského priestoru i osobitej mentality. Mnohé medzníky slovenských dejín majú priame spojenie s mestom, niet pochyb, že jeho pozícia hlavného mesta Slovenska sa začala budovať oveľa skôr než v roku 1919. Napriek tejto výnimočnosti, v knižniciach mestských monografií nemá Bratislava mimoriadne silné postavenie. Najmä posledné dve desaťročia bola absencia modernej vedeckej syntézy v historiografii mesta citeľná, jej potreba zaznievala z každej strany, obzvlášť po rezignácii mestských orgánov na vlastný historický archív. Ako to už v dejinách býva, náhodné stretnutie a osobné kontakty spravia pre vznik a realizáciu „veľkého“ diela mnohokrát viac ako oficiálne, často len formálne postupy. Vďaka takejto šťastnej konštelácii sa zrodil aj projekt Dejiny Bratislavy, ktorého prvý diel prišiel z vydavateľstva Slovart na vianočný knižný trh roku 2012. Kolektív 35 autorov zo šiestich inštitúcií pod vedením zostavovateľov Juraja Šedivého a Tatiany Štefanovičovej a za spolupráce ďalších špecialistov vytvoril výnimočnú publikáciu, ktorá za pol roka svojho ži-

vota stihla zožať obrovské úspechy, ktoré si dovoľíme stručne pripomenúť: 1. miesto v súťaži Slovenská kronika (udeľuje Národné osvetové centrum, Muzeálna slovenská spoločnosť, Slovenské národné múzeum v Martine a Slovenský národný archív spolu s ďalšími), Publikácia roka 2012 (Slovenská archeologická spoločnosť pri SAV), Kniha roka 2012 (Literárne informačné centrum a Knižná revue), Najkrajšia vedecká kniha roka 2012 (Bibiana v spolupráci s MK SR, MŠVVŠ SR, Slovenskou národnou knižnicou a Zväzom polygrafie na Slovensku), a konečne výročná cena za rok 2012 (spolu s 2. zväzkom Súpisu pamiatok), ktorú udeľuje časopis Pamiatky a múzea.

Autor projektu a hlavný zostavovateľ Juraj Šedivý z Katedry archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského dokázal pre svoju víziu získať celé spektrum všetkých generácií vedeckých pracovníkov, ktorí sa nakoniec podieľali na tvorbe prvého dielu série s názvom Brezalauspurc – na križovatke kultúr. Pre nezainteresovaných čitateľov možno nezvyčajný názov vychádza z prvej písomnej zmienky o meste pochádzajúcej z najstarších zachovaných Salzburských análov so zmienkou „o najhoršej bitke pri *Brezalauspurc*-u 4. júla 907“. Vedci sa zhodujú, že Bratislave dalo názov meno veľmoža slovenského pôvodu žijúceho v 9. storočí.

Prvý zväzok mapuje dejiny mesta od prvých stôp osídlenia v praveku do počiatku mestotvorného procesu na začiatku 13. storočia. Vzhľadom na obmedzené množstvo písomných prameňov je pochopiteľné, že kniha má preto viac „archeologickú tvár“, ktorej predskokanom je obraz geologického a prírodného prostredia, výrazne formujúceho charakter osídlenia bratislavského regiónu. Stopy prvých ľudí na území mesta sledujú autori od doby kamennej (500 000? – 2 000 pred. n. l.), cez nálezy bronzových zbraní a šperkov (2 300 – 800 pred. n. l.) až ku keltským oppidám a prvým minciam (2. polovica 5. storočia pred. n. l. – pre-

lom letopočtov). Prvé štyri storočia poznačila územie Bratislavy rímska doba a boje Rimanov s barbarskými kmeňmi. Početne menšie nálezy z 5. – 8. storočia prezentujú obdobie sťahovania národov, príchod Slovanov do karpatsko-dunajského priestoru a slovansko-avarské spolužitie. S prvými písomnými zmienkami sa spájajú dejiny veľkomoravských a povelkomoravských hradísk nad Dunajom a Moravou (*Preslava, Dowina*) v 9. – 10. storočí. Osudy hradu a podhradia, základ budúceho mesta, od 10. do začiatku 13. storočia, a formovanie centra uhorského komitátu objasňuje kapitola spájajúca výsledky archeologických, archívnych a historických výskumov, na ktorú plynule nadväzuje „dlhý zrod stredovekého mesta“ po 12. storočí. Ešte zaujímavejšie ako klasický chronologický prehľad dejín vyznievajú kapitoly venované vybraným témam z najstaršej histórie mesta (vývoj názvu, komunikácie a cesty, fortifikácie a architektúra, náboženské predstavy, antropologické nálezy, spoločenská recepcia najstarších dejín v novoveku), ako aj história samotných historických výskumov. Publikáciu dopĺňa pomocný vedecký aparát, poznámky, registre, súpis prameňov a literatúry, informácie o autoroch. Prehľadné, atraktívne a obrazovo bohaté (925 vyobrazení) je grafické spracovanie obsahu knihy, ktoré dopĺňa DVD s interaktívnymi prvkami a nemeckou verziou vybraných textov.

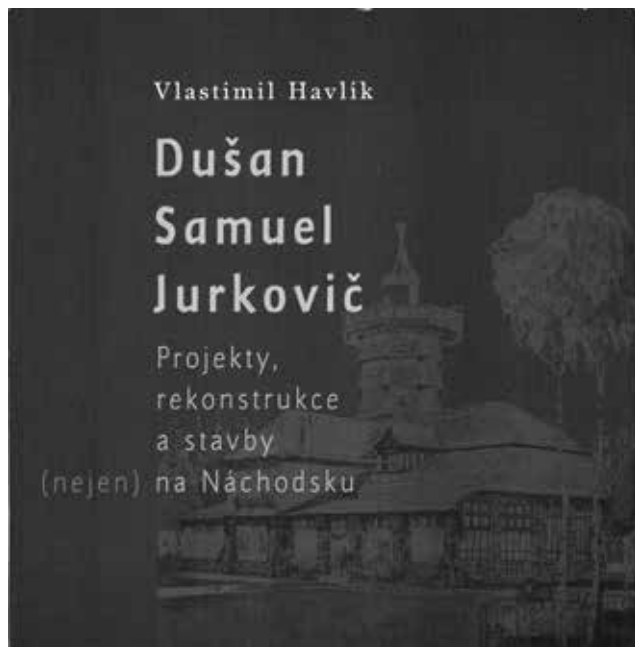
Je nakoniec šťastím, že prvá veľká syntéza dejín Bratislavy nechala na seba tak dlho čakať. Vďaka tomu mohlo vzniknúť dielo reflektujúce najnovšie vedecké poznatky a zahŕňajúce aktuálne nálezy, pribúdajúce najmä pri výskume Bratislavského hradu takmer s každodennou frekvenciou. Okrem syntézy starších a nových informácií je zaujímavá najmä nová, objavná a často nečakaná interpretácia niektorých faktov, javov a udalostí, ktorá prináša laikom nečakané závery, a možno sa nestretne so súhlasom všetkých odborníkov. Autori a zostavovatelia si však želajú najmä interdisciplinárny dialóg, kladenie nových otázok, otváranie polemík a konštruktívnych vedeckých diskusií. Ak ich publikácia okrem nesporného informačného prínosu a populárneho záujmu vyvolá novú vlnu bádania a zaujme novú generáciu vedcov, iste nadmieru prevýši očakávania autorského kolektívu. ■

Martina Orosová



Dušan Samuel Jurkovič - Projekty, rekonstrukce a stavby (nejen) na Náchodsku

HAVLÍK, Vlastimil. *Dušan Samuel Jurkovič - Projekty, rekonstrukce a stavby (nejen) na Náchodsku*. Nové Město nad Metují, 2012. 144 s. ISBN 978-80-87743-00-3.



Dušan Samuel Jurkovič (1868 – 1947) je významnou osobnosťou stredo európskej architektúry konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Pôvodom Slovákom úspešne pôsobil nielen na Slovensku, ale aj na Morave a v Čechách. Osobný fond Dušana Jurkoviča, uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, je najvýznamnejším zdrojom pre poznanie jeho diela a hojne ho využívajú domáci aj zahraniční bádatelia.

Takto to bolo aj v prípade výstavy zameranej na prezentáciu Jurkovičovej tvorby z oblasti východných Čiech. Autor výstavy PhDr. Vlastimil Havlík, PhD. z Múzea textilu v Českej Skalici je zároveň aj autorom sprievodnej publikácie s názvom *Dušan Samuel Jurkovič – Projekty, rekonstrukce a stavby (nejen) na Náchodsku*. Vydavateľom publikácie sú mesto Nové Město nad Metují, mestská knižnica v Novom Měste nad Metují a Poznávání – občianske združenie z Nového Města nad Metují, recenzentom doc. PhDr. František Nesejt, CSc. Vyšla ako 6. zväzok edičného radu Kulturní tradice Novoměstska. Publikácia má rozsah 144 strán a zloženie: úvod, 18 tematických kapitol, záver, súpis

prameňov, výberová bibliografia literatúry k osobnosti a dielu D. Jurkoviča, zoznam skratiek a napokon zhrnutie v anglickom jazyku. Doplnená je množstvom farebných i čiernobielych fotografií a reprodukcii architektonických návrhov.

V úvode autor približuje D. Jurkoviča ako osobnosť a ponúka stručné základné zhodnotenie jeho tvorby v kontexte doby a regionálnych súvislostí. Prvá kapitola analyzuje prameňovú a literatúru k živo-

tu a dielu D. Jurkoviča, ktoré sú uložené (pramene) a vydané (literatúra) na Slovensku alebo v Českej republike. Pritom sa zameriava najmä na región východných Čiech. Druhá kapitola je prierezovým životopisom D. Jurkoviča, ktorý načiera do jeho osobného života a hľadá v ňom korene jeho tvorby a umeleckých i ľudských názorov. V tretej kapitole autor hodnotí Jurkovičov prínos pre stredo európsku architektúru, a tiež analyzuje jeho metódu rekonštrukcie historických objektov. Nakoniec sa zaoberá jeho prístupom k problematike sociálneho bývania.

Kapitoly IV. – XIV. sú venované jednotlivým objektom, ktoré nesú autorskú pečať Jurkovičovej tvorby na Náchodsku a v Pardubickom kraji. Vilu Roberta Bartelmusa na Rezku pri Novom Měste nad Metují vybudoval Jurkovič pre svojho budúceho svokra v bývalej kúpeľnej osade ako nový objekt. Vila Theodory Němcovej, dcéry spisovateľky Boženy Němcovej, bola postavená v Jičine a neskôr bola podľa svojej majiteľky nazývaná aj Bohdan-ka. Návrh pomníka Boženy Němcovej vznikol až po uzavretí vyhlásenej sú-

ťaže, ktorej sa Jurkovič nezúčastnil, a nakoniec nebol realizovaný. Rovnako nebola realizovaná ani výstavba domov robotníckej kolónie pre textilnú firmu B. Spiegler a synovia v Hronove, ani návrhy na prestavbu dvoch úradníckych domov tej istej firmy. Turistická útulňa s reštauráciou v Pekle pri Novom Měste nad Metují a strojová píla v Pekle vznikli prebudovaním starších objektov Novákovho mlyna. Reštaurácia je dnes zrekonštruovaná a funkčná. Realizácia skvele využíva viaceré prvky mlyna a vtipne ich spája s „pekelnými“ motívami.

Rekonštrukcia zámku a zámockého parku v Novom Měste nad Metují patrí k najväčším projektom D. Jurkoviča. Objednávateľom bol majiteľ, veľkopriemyselník Josef Bartoň s manželkou Máriou. Na rekonštrukcii a výzdobe sa podieľalo mnoho renomovaných firiem a umelcov. Pre Bartoňovcov vytvoril aj návrh horárne s poľovníckym prístreším v Sendraži pri Novom Měste nad Metují, ktorý však nebol realizovaný. Zbraslavský zámok na južnom okraji Prahy bol pôvodne kláštorom cisterciťov a jeho rekonštrukciu si Cyril Bartoň, brat Josefa Bartoňa, objednal u D. Jurkoviča. Ten pre veľkú zaneprázdnenosť navrhol len časť úprav a zariadenia. Jiráskova turistická chata s rozhľadňou na kopci Dobrošov pri Náchode vznikla prestavbou staršieho objektu, financovanou z verejnej zbierky. V prevádzke je dodnes. K ďalším projektom D. Jurkoviča na Náchodsku a v Pardubickom kraji patril rodinný dom Jindřicha Böhma v Novom Měste nad Metují, regulačný plán mestskej časti Na Ptákách v Jaroměři, náčrty obchodného domu pre Jana Patrného tamtiež, či rekonštrukcia hradu Kunětická hora. Posledné tri kapitoly publikácie už nie sú viazané len na región Náchodska. Jedna analyzuje Jurkovičovú interiérovú tvorbu, druhá sa venuje jeho aktivitám v oblasti odbornej publicistiky, pričom obsahuje aj výberovú bibliografiu jeho prác, tretia predstavuje významných Jurkovičových spolupracovníkov, z ktorých viacerí boli aj jeho priateľmi, a posledná uvádza reflexie výsledkov jeho architektonickej tvorby.

Napriek niekoľkým drobným chybám a nepresnostiam ide o hodnotné odborné dielo s jasnou ideou, logickou stavbou, precíznymi citáciami a kvalitnými obrázkami. ■

Erika Javošová

Ročenka pamiatkových výskumov 2010

OROSOVÁ, Martina (ed.). *Ročenka pamiatkových výskumov 2010*. [CD-ROM]. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2012. ISBN 978-80-89175-55-0.



Pamiatkové výskumy sú tradičnou súčasťou bežnej praxe v oblasti pamiatkovej starostlivosti. Na jednej strane ide o úradné dokumenty s účelom stanoviť spôsob obnovy konkrétnych pamiatok a ich súčastí. Popri tejto „úžitkovej“ orientácii na výkon pamiatkovej ochrany výskumy prinášajú aj rôznorodé poznatky k dejinám architektúry a iných druhov umení s rozličným odborným (vedeckým) dosahom i rozsahom záberu. Táto zložka pamiatkových výskumov môže byť dôležitá nielen pre vlastnú pamiatkovú starostlivosť, ale aj pre vedecké disciplíny, ktoré sa takisto zaoberajú pamiatkami, a tiež pre širšiu verejnosť.

Práve verejnosť, vrátane odborníkov, je adresátom Ročenky pamiatkových výskumov za rok 2010, ktorú vydal Pamiatkový úrad SR v roku 2012. Ročenka vyšla len ako elektronický dokument na CD a je tiež voľne prístupná na webovej stránke vydavateľa. Po prvý raz publikuje základné informácie o pamiatkových výskumoch na Slovensku (v oboch kategóriách – umelekohistorickom a architektonicko-historickom výskume), ktoré boli

realizované na základe aktuálneho pamiatkového zákona (č. 49/2002 Z. z.). Tento zákon a s ním súvisiace predpisy a nariadenia oficiálne určil obsah, základné vnútorné členenie pamiatkových výskumov, do jeho vydania nejednotné. Vedľa štandardizácie štruktúry nálezových správ zákon obmedzil aj okruh autorov výskumov – môžu ich realizovať len výskumníci s odborným osvedčením (licenciou), udeľovaným Ministerstvom kultúry SR. Navyše, výskumy sú prejednávané a schvaľované Odborno-metodickou komisiou Pamiatkového úradu SR.

Súčasná zákonná úprava dosť podstatne korigovala pomery okolo skúmania pamiatok, na ktoré si donedávna trúfalo dosť odvážlivcov. Tento stav sa začal podobať usporiadanejším pomerom, známym už skôr z prostredia archeológie, kde je určená metodika i komisionálna kontrola výskumov a patrí tiež k povinnostiam autorov zverejňovať výsledky svojich skúmaní. Už pred mnohými rokmi archeológovia našli aj formu základného publikovania výskumov v podobe stručných anotácií, ktoré sa uverejňujú v ročenkách Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (AVANS, od 1974). Ich zámerom bolo a podnes zostalo poskytnúť prehľad o bádani archeológie za kalendárny rok spolu so základnou dokumentáciou. Tak aj pamiatkari ročenkou výskumov sa podujali na podobnú sumarizáciu, hoci s oneskorením. Prvé roky výskumových aktivít od vzniku zákonných úprav do roku 2009 azda už nebudú retroaktívne podrobnejšie spracované. Ročenka však v závere prináša aspoň zoznam výskumov z tohto obdobia.

Zostaviť publikáciu pamiatkových výskumov a vytvoriť tak vzorovú schému aj pre ďalšie ročenky predpokladanej edície zaiste nebola jednoduchá úloha. Týka sa to nielen obsahu jednotlivých hesiel, ale aj organizačnej

a redaktorskej práce. Podľa úvodnej poznámky editorky Marty Orosovej pri zostavovaní si musela vypomáhať dokumentmi z archívu komisie i pamiatkového úradu, najmä ak autori nedodali potrebné podklady. Nateraz nepatrí k zákonným povinnostiam výskumníkov publikovať výsledky, je to viac-menej vec odborného povedomia a spolupatričnosti i vzťahov v rámci komunity tejto profesie, ktorá sa ocitla v novom („kapitalizovanom“) postavení. Splnením výskumnej úlohy (pamiatkový výskum po novom sa stal „plateným tovarom“), vyplývajúcej z rámca komerčných vzťahov, by sa azda nemali ešte končiť širšie záväzky výskumníkov. Jednotlivé heslá v ročenke majú podobné členenie ako výskumné správy. Okrem základných údajov o pamiatke a autoroch obsahujú charakteristiku objektu (zodpovedá zvyčajnému opisu pamiatky), stavebno-historický vývoj (slohovú analýzu) a návrh obnovy. Texty dopĺňajú výkresy (najmä pôdorysy slohovej analýzy) a fotografie (celky i detaily).

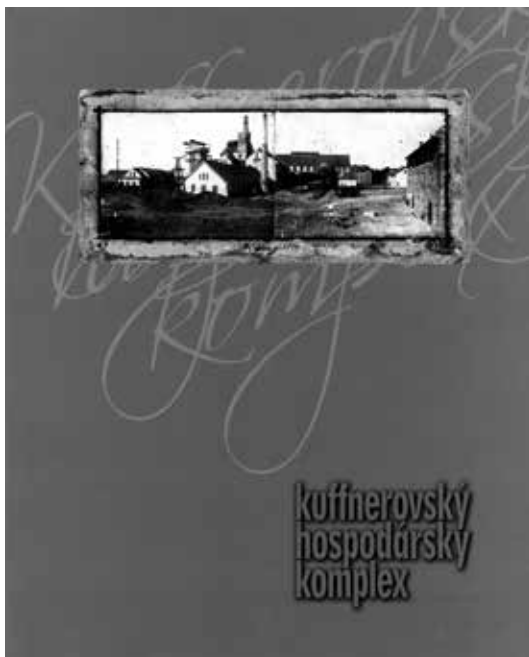
Súčasným zákonom je určené predovšetkým interpretačné zameranie pamiatkových výskumov: výskum má vyhodnotiť kvalitu pamiatky a navrhnúť spôsob jej obnovy. Menej je orientovaný na podrobnejšie dokumentovanie súčastí a detailov pamiatky či nálezov, vrátane ich podrobnejších zameraní (odlišuje to pamiatkové výskumy od archeologických). Ekonomicky náročné dokumentačné zložky výskumov neboli akcentované ani v súčasných predpisoch o výskumoch. Znamenali by aj ďalšie finančné zaťaženie majiteľov pamiatok, teda objednávateľov výskumov. Prispeli by však ku kvalite výskumnej dokumentácie ako trvale platného materiálu. Podobne to platí aj o úrovni výkresových podkladov (zameraní), s ktorými výskumníci pracujú. Nie vždy znesú prísnejšie geodetické kritériá a môžu potom svojim schematizmom skresľovať grafické vyhodnotenie stavebného vývinu pamiatok. Tieto pripomienky sa netýkajú už ročenky, ale pamiatkových výskumov všeobecnejšie. Dalo by o nich ďalej diskutovať či už z hľadiska úpravy obsahu, odborného dosahu, archivovania, autorských práv, financovania, atď. Zatiaľ je aspoň potrebné privítať vydaný zborník, ktorý predstavuje jednu z užitočných a potrebných publikačných aktivít Pamiatkového úradu SR. ■

Štefan Oriško



Kuffnerovský hospodársky komplex

Kuffnerovský hospodársky komplex. Sládkovičovo : Mesto Sládkovičovo, 2012. 175 s. ISBN 978-80-971211-5-0.



Publikácia *Kuffnerovský hospodársky komplex* od kolektívu autorov v zložení Peter Buday, Monika Chalмовská, Petra Kalová, Naďa Kirinovičová, Alžbeta Rössnerová, Róbert Sekula, Eva Sudová, Lóránt Talamon a Jana Váňová je príjemným exkurzom do histórie industriálnej architektúry Kuffnerovcov v Sládkovičove (do roku 1948 Dioszeg), prierezom jeho dejín od vzniku cukrovaru v roku 1867 až po ukončenie prevádzky v roku 2000 a zachytáva skutkový stav ku koncu roku 2012. Názov publikácie napovedá o súbore objektov, o ktoré sa zaslúžili Kuffnerovci pod vedením baróna Karla Kuffnera de Dioszegh. Úvod je venovaný životopisným údajom tejto významnej osobnosti, priebehu a výsledkom jeho práce na prelome 19. a 20. storočia. Predstavený je ako cukrovarník a poľnohospodár, ktorý neustále investoval do technického rozvoja, výskumu, šľachtenia, bol autorom niekoľkých patentov a zároveň zberateľom a mecenášom umenia, organizátorom hospodárskeho, kultúrneho a spoločenského života mesta a regiónu.

Vydavateľom publikácie je mesto Sládkovičovo s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Kolektívu autorov sa podarilo zozbierať veľmi cenné, doposiaľ neuverejnené informácie, dokumenty a fotografie, ktoré našli svoje miesto v 175 stranovej pub-

likácii. Je rozdelená do šiestich tematických kapitol, každá so súpisom prameňov a literatúry a s bohatým obrázkovým a mapovým aparátom. Záver obsahuje zdroje obrazových príloh a napokon zhrnutie v anglickom a maďarskom jazyku. Pred prvou kapitolou je na dvojstrane prezentovaná súčasná mapa so situovaním a zoznamom objektov kuffnerovského hospodárskeho komplexu v rámci mesta.

Prvá kapitola je venovaná chronológii od vzniku cukrovaru až po súčasnosť s logistickým usporiadaním jednotlivých objektov, ktoré spolu tvorili jeden neoddeliteľný celok. Zaradené sú tu aj ďalšie podniky vznikajúce postupne popri výrobe cukru i strategicky premyslený a vybudovaný dopravný systém, ktorý zohrával dôležitú funkciu pri celkovom rozvoji priemyselného komplexu a bol úzko spätý s riekou Dudvák. V druhej kapitole pod názvom Administratívne a obytné budovy sú postupne predstavované jednotlivé objekty. Prostredníctvom fotografií nám hlavná administratívna budova ponúka veľmi interesantné nahliadnutie do interiéru stavby, napr. rokovacej miestnosti riaditeľa, pohľad na stĺpové hodiny a kreslo pôvodného mobiliáru, detail svietidiel, štukového dekoru v jednej z kancelárií a zaujímavým plánom rozmiestnenia telefónnych liniek. Dáva nahliadnúť do bytových domov administratívnych a technických pracovníkov cukrovaru, objektu vrátnice a budovy kasína, ktorá plnila špecifickú funkciu pre cukrovarské panstvo.

Do tretej kapitoly Obytný súbor 01 sú zaradené reprezentatívne stavby vyššieho štandardu a zároveň stavby svedčiacie o kapitálových možnostiach Kuffnerovcov. Za esteticky najpôsobivejšie stavby je považovaná vila riaditeľa (Malý kaštieľ) cukrovaru a vila Oskara Pfeffera, prokuristu cukrovaru. Svojou pomerne kvalitnou architektúrou sa môže pýšiť aj Wolnerov dom, náročná stavba reprezentujúca obdobie eklektizmu z konca 19. storočia, dom lekárniky, dom doktora Pongrácza z 20. rokov 20. storočia, ako

aj bytové domy pre vyšších úradníkov s garážami. Robotnícka kolónia s hotelom patrí k niekoľkým málo zachovaným príkladom podnikovej výstavby v okolí továrenských budov prvej polovice 20. storočia a v publikácii je začlenená do štvrtej kapitoly Obytný súbor 02. Okrem úradníckych a robotníckych domov k nej patrili aj maštale a z hľadiska rozsahu dnes predstavuje jednu z mála ucelene zachovaných kolónií na území Slovenska. V piatej kapitole sa dočítame o troch stavbách mlynov – o vodnom mlyne, plnoautomatizovanom mlyne Mária a parnom mlyne. Mlyn Mária postavený v roku 1912 vznikol ako vedľajší podnik cukrovaru a bol pomenovaný podľa manželky Karla Kuffnera, grófkyně Márie Firmian. Zvyšné dva mlyny sú staršieho dáta, Kuffnerovcami prestavané: vodný mlyn na malú vodnú elektrárňu a parný mlyn na sklad cukrovej repy.

Posledná kapitola vypovedá „O meste“ a umožňuje nahliadnúť do troch zásadných etáp vývoja mesta ovplyvneného v kontexte nového a azda aj najzásadnejšieho rozvoja mesta, akým bol vznik cukrovaru. Sem zaradené stavby z rôznych vývojových etáp súvisia s Kuffnerovcami a za najvýznamnejšiu z nich je pokladaná kúria staršieho dáta, prestavaná v roku 1885 podľa plánov významnej osobnosti viedenského architekta Franza von Neumanna ml. na malebné eklektické rodinné sídlo. O tom svedčí i zdokumentovaný bohatý obrázkový materiál, kresby, plány, interiérový a umelecký inventár, či fotografia zachytávajúca majiteľku sídla, grófkynu Firmian.

Doplnenie publikovanej mapy súčasného stavu o názvy ulíc a obohatenie publikácie o katastrálnu mapu z konca 19. a začiatku 20. storočia by bolo vhodným porovnaním rozsahu objektov so súčasným stavom a viedlo by k získaniu lepšej predstavy o urbanistickom a architektonickom vplyve kuffnerovského komplexu na rozvoj mesta. Publikácii môžeme vytknúť len drobné nejasnosti, ktoré vznikli v popisoch obrázkov (nedopísaný či zabielený text, chýbajúce písmená). Inak ide o hodnotné odborné dielo prezentujúce stavebné aktivity Kuffnerovcov v chronologickom slede, so zaujímavou ladenou grafickou úpravou, nákresmi, zachovanými plánmi a pozoruhodnými obrázkami a detailmi. Publikácia je zároveň najlepšou možnosťou ako tieto stavby prezentovať a prispieť k ich záchrane a postupnej obnove. ■

Eva Šabíková

Bibliografia Magdalény Brázdilovej (Johanidesovej) 1974 - 2012

- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. *Stavebný vývoj devínskeho kostola*. Bratislava, 1974, 65 s.
- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. Bratislavské objekty z konca 19. storočia a ich zápis do štátnych zoznamov pamiatok. In *Pamiatky a príroda*, 1975, č. 2, s. 33-37.
- JOHANIDESOVÁ, Magda. Arkádové nádvorie na Michalskej ulici v Bratislave. In *Pamiatky a príroda*, 1975, č. 3, s. 34.
- JOHANIDESOVÁ, Magda. Pamiatková obnova interiéru domu sv. Martina. (Bratislava). In *Pamiatky a príroda Bratislavy* : odborný a informačný spravodajca MSPS za roky 1975 – 1976. Bratislava : MSPS, 1977, s. 15-23.
- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. Recenzia Maltechnik-Restauro. Internationale Zeitschrift für Farb-und Maltechnik, 81, Jahrgang, 1975. In *Pamiatky a príroda Bratislavy* : odborný a informačný spravodajca MSPS za roky 1975 – 1976. Bratislava : MSPS, 1977, s. 69-70.
- JOHANIDESOVÁ, Magda – ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – CINTAVÝ, Pavol. *Pamiatková obnova Mirbachovho paláca*. Bratislava : MSPS, 1976, nestr.
- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. Reštaurovanie ikonostasu v Mirolí, NKP. In *Pamiatky a príroda*, 1980, č. 3, s. 10-11.
- JOHANIDESOVÁ, M. Zhodnotenie reštaurátorskej činnosti – 1982. Ateliér 201 Bratislava. In *Renovatio*, 1983, č. 2, s. 14-15.
- JOHANIDESOVÁ, M. K súčasným problémom metodiky reštaurovania kultúrnych pamiatok. In *Renovatio*, 1983, č. 2, s. 16-20.
- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. Jubilujúca Alžbeta Darolová. In *Pamiatky a príroda*, 1984, č. 1, s. 4.
- CEBECAUER, Ivan – JOHANIDESOVÁ, Magda. Konzervovanie a reštaurovanie kameňov. In *Pamiatky a príroda*, 1984, č. 3, s. 19-20.
- Renovatio 5* : Informačné materiály k problémom teórie reštaurovania kultúrnych pamiatok. Zostavila Magdaléna Johanidesová. Bratislava : ŠRA, 1985, 77 s.
- JOHANIDESOVÁ, M. Problémy teórie reštaurovania. In *Renovatio*, 1985, č. 5, s. 2-4.
- JOHANIDESOVÁ, Magdaléna. Reštaurovanie polychrómovanej plastiky a tabuľovej maľby. In *Pamiatky a príroda*, 1988, č. 6, s. 17-19.
- Renovatio 8* : periodikum k problémom teórie a praxe reštaurovania kultúrnych pamiatok. Zostavila Magdaléna Johanidesová. Bratislava : ŠRA, 1988, 72 s.
- Renovatio 9* : periodikum k problémom teórie a praxe reštaurovania kultúrnych pamiatok. Zostavila Magdaléna Johanidesová. Bratislava : ŠRA, 1990, 86 s.
- Renovatio 10* : periodikum k problémom teórie a praxe reštaurovania kultúrnych pamiatok. Zostavila Magdaléna Brázdilová. Bratislava : ŠRA, 1991, 72 s.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Na úvod desiateho čísla *Renovatio*. In *Renovatio*, 1991, č. 10, s. 6.
- JOHANIDESOVÁ-BRÁZDILOVÁ, Magda. Obnova kamennej plastiky. In *Pamiatky a múzeá*, 1991, č. 2, s. 19-21.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Zhodnotenie skúseností Štátnych reštaurátorských ateliérov z reštaurovania mobilíí sakrálnych architektúr. In *Sakrálna architektúra*. Bratislava : Dom techniky ZSVTS, 1991, s. 57-59.
- JOHANIDESOVÁ-BRÁZDILOVÁ, Magda. Reštaurátorské práce Štátnych reštaurátorských ateliérov. In *Bulletin 8*. Praha : SÚPP, 1992, s. 17-18.
- Renovatio 11* : periodikum k problémom teórie a praxe reštaurovania kultúrnych pamiatok. Reštaurátorské práce ŠRA 1982 – 1992. Zostavila Magdaléna Brázdilová. Bratislava : ŠRA, 1992, nestr.
- Renovatio 12* : periodikum k problémom teórie a praxe reštaurovania kultúrnych pamiatok. Zostavila Magdaléna Brázdilová. Bratislava : ŠRA, 1993, 48 s.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Štátne reštaurátorské ateliéry, doterajší vývoj a perspektívny v kontexte so súčasnou realitou reštaurátorskej praxe na Slovensku. In *Renovatio*, 1993, č. 12, s. 3-5.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Zachraňujeme a zveľaďujeme : výber z reštaurátorských prác 1990 – 1995 Oblastného reštaurátorského ateliéru Bratislava. In *Pamiatky a múzeá*, 1996, č. 1, s. 63-64.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Reštaurovanie neskorogotickej tabuľovej maľby z konca 15. a začiatku 16. storočia. In *Pamiatky a múzeá*, 1996, č. 4, s. 52-57.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Personifikácia hudby na tabuľových maľbách z Levoče. In *Pamiatky a múzeá*, 1997, č. 2, s. 12-17.
- BRÁZDILOVÁ, Magda. Zoznam ukončených reštaurátorských akcií v roku 1997. Reštaurátorské akcie ukončené v roku 1997 v Štátnych reštaurátorských ateliéroch NKPC Bratislava. In *Informátor Archívu Národného pamiatkového a krajinného centra*, 1997, č. 18, s. 13-15.
- Renovatio* : periodikum k problémom reštaurovania kultúrnych pamiatok na Slovensku. Zost. Magdaléna Brázdilová. Bratislava : NPKC-ŠRA, 1998, 81 s.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Deesis s apoštolmi : Reštaurovanie ikony na plátne z gréckokatolíckeho Kostola sv. Michala archanjela v Topoli. In *Renovatio*. Bratislava : NPKC-ŠRA, 1998, s. 28-33.

- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Akademický maliar-reštaurátor Vladimír Kožár. In *Renovatio*. Bratislava : NKPC-ŠRA, 1998, s. 64-67.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Akademický sochár-reštaurátor Ladislav Chamutti starší. In *Renovatio*. Bratislava : NKPC-ŠRA, 1998, s. 68-70.
- BRÁZDILOVÁ, Magda. Reštaurovanie oltára Panny Márie – Immaculaty z r. k. Kostola Mena Panny Márie vo Veľkých Levároch. Reštaurovanie maliarskej výzdoby interiéru Biskupského paláca na hrade v Nitre. Reštaurovanie bočného oltára z r. k. Kostola sv. Anny v Hurbanove, časť Bohatá. Reštaurovanie kamenného súsošia sv. Jozefa v Trnave. In *Informátor Archívu Národného pamiatkového a krajinného centra*, 1998, č. 19, s. 29-34.
- BRÁZDILOVÁ, Magda. Reštaurátorské akcie ukončené v roku 1998. In *Informátor Archívu Pamiatkového ústavu*, 1998, č. 20, s. 15-16.
- BRÁZDILOVÁ, Magda. Zreštaurovaná maliarska výzdoba interiéru svätyne v r. k. Kostole sv. Kozmu a Damiána v Trenčianskych Biskupiciach. In *Informátor Archívu Pamiatkového ústavu*, 1998, č. 20, s. 16-17.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Kostol svätého Michala archanjela v Bodružali : Reštaurovanie nástenných malieb a historického mobiliára v interiéri. In *Pamiatky a múzeá*, 1999, č. 3, s. 18-22.
- Kritériá hodnotenia reštaurátorských prác* : zborník referátov zo seminára konaného 3. 12. 1999 v Slovenskej národnej galérii v rámci 1. ročníka veľtrhu múzeí a galérií NOSTALGIA Expo. Zost. Magdaléna Brázdilová, Martin Vančo. Bratislava : Kruh K – Kruh historikov dejín výtvarného umenia, 2000, 63 s.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. K problémom hodnotenia kritérií reštaurátorských prác. In *Kritériá hodnotenia reštaurátorských prác*. Bratislava : Kruh K – Kruh historikov dejín výtvarného umenia, 2000, s. 9-13.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Umenie reštaurovania v Galérii mesta Bratislavy. In *Pamiatky a múzeá*, 2000, č. 2, s. 47-50.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Seminár „Kritériá hodnotenia reštaurátorských prác“. In *Pamiatky a múzeá*, 2000, č. 1, s. 68.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Začiatky pamiatkarskej a reštaurátorskej praxe Evy Ricottiovej na Pamiatkovom ústave : K životnému jubileu akademickej maliarky – reštaurátorky. In *Pamiatky a múzeá*, 2000, č. 2, s. 63-64.
- BRÁZDILOVÁ, Magda. Reštaurátorské akcie ukončené v roku 1999, prerokované v Reštaurátorskej komisii Pamiatkového ústavu. In *Informátor Archívu Pamiatkového ústavu*, 2000, č. 22, s. 16-19.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna – OROSOVÁ, Martina. Výtvarná výzdoba interiéru liečebného domu Astória v Bardejovských Kúpeľoch. In *Pamiatky a múzeá*, 2001, č. 1, s. 50-51.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Jubilujúci Ján Rybárik. In *Pamiatky a múzeá*, 2001, č. 2, s. 64-66.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Peripetie pamiatkovej obnovy a reštaurovania rímskokatolíckeho Kostola sv. Matúša v obci Zolná. In *Interdisciplinárne problémy pri reštaurovaní pamiatok* : zborník referátov z kolokvia konaného 30. 11. 2000 v SNG v rámci Odborného veľtrhu ochrany a spoločenského uplatnenia kultúrneho dedičstva NOSTALGIA Expo Bratislava 2000. Bratislava : Kruh K – Kruh historikov dejín výtvarného umenia, 2001, s. 67-78.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Reštaurátorská tvorba 1995 – 2000 Oblastného reštaurátorského ateliéru v Levoči. In *Pamiatky a múzeá*, 2002, č. 1, s. 57-59.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Odborný seminár reštaurátorov v Bojniciach. In *Pamiatky a múzeá*, 2002, č. 4, s. 72.
- BRÁZDILOVÁ, M. Prehľad ukončených reštaurátorských akcií v roku 2002, prerokovaných v Reštaurátorskej komisii Pamiatkového úradu SR Bratislava. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2003, č. 28, s. 17-23.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Záverečné reštaurátorské dokumentácie. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2003, č. 29, s. 8-9.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Jubilantka Libuša Cidlinská : znalkyňa diela Majstra Pavla z Levoče. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, č. 1, s. 64.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Pamiatkové výskumy a interné materiály prerokované Odborno-metodickou komisii PÚ SR Bratislava v rokoch 2003 a 2004. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2005, č. 32, s. 25-27.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Odborno-metodická komisia Pamiatkového úradu SR Bratislava. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2005, č. 33, s. 27-31.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Recenzia publikácie Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 17. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2007, č. 36, s. 19.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. PhDr. Libuša Cidlinská 1924 – 2007. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2007, č. 37, s. 31.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Secesný most v Kráľovej pri Senci. In *Pamiatky a múzeá*, 2008, č. 4, s. 60-62.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Prof. akad. mal. Vladimír Úradníček – terénny pracovník reštaurovania a pamiatkového výskumu. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2010, č. 43, s. 27-29.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Medzníky reštaurátorskej tvorby jubilujúcej profesorky Dany Salamonovej. In *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2011, č. 45, s. 37-38.
- BRÁZDILOVÁ, Magdaléna. Reštaurovanie v 50. rokoch 20. storočia. In *Monument revue*, roč. 1, 2012, č. 1, s. 2-4.
- B[BRÁZDILOVÁ], M[Magdaléna]. Irina Mészárosová-Krukovská (1925 – 2012). In *Monument revue*, roč. 1, 2012, č. 1, s. 4.

Spoznáte ma?

Vo fonde Archívu PÚ SR sa občas nájdu fotografie objektov s nesprávnym alebo žiadnym popisom. Touto cestou by sme chceli našich čitateľov požiadať o pomoc pri ich identifikácii.



Obr. č. 2



Obr. č. 1



Obr. č. 3



Obr. č. 4



Obr. č. 5

